

diyanet

Aylık Dergi | Eylül 2018 | Sayı: 333

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUR'AN EĞİTİMİ

GEÇMİŞTEN
GÜNÜMÜZE
KUR'AN EĞİTİMİ

KUR'AN EĞİTİMİ VE
GÜNÜMÜZ YAYGIN DİN
EĞİTİMİ KUR'AN KURSLARI

HAFIZLIK EĞİTİMİNDE
YENİLİK İHTİYACI VE
BİR ÖNERİ

EVLAD-I
MUSTAFA'NIN
İBTİLASI: KERBELA

PROF. DR. HALİS
AYHAN İLE KUR'AN
EĞİTİMİ ÜZERİNE

YENİ
YAYINLARIMIZ

Ayet ve Hadislerden Seçme Dualar

İbadetlere Dair Dualar

Günlük Hayata Dair Dualar

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

www.diyamet.gov.tr

Kur'an-ı Kerim, Müslümanların hayat rehberidir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) günümüze kadar tahrif olmadan gelen ve kıyame- te kadar Cenab-ı Allah (c.c.) tarafından muhafaza edileceği açıkça beyan edilmiş Kitabımızdır. (Hicr, 15/9.) Bununla birlikte nüzü- lünden itibaren Müslümanlar onun korunmasına, hıfzedilmesine ehemmi- yet vermiş ve bu doğrultuda müesseseler geliştirmişlerdir.

Müminler için her zaman temel başvuru kaynağı olan Kur'an, hem lafzı hem de manasıyla el üstünde tutulmuş, Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ebubekir devrinde Mushaf hâline getirilmiştir. Hz. Ömer döneminde ise bu- günkü Kur'an eğitim faaliyetlerine kaynaklık edecek eğitim seferberliği baş- latılmış, bütün İslam beldelerine Kur'an öğreticileri tayin edilmiştir. Hafızlık da o gün bugündür İslam dünyasında nebevi bir gelenek olarak var olmuş, Hz. Peygamber'in, "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir." (Buha- ri, Fedailü'l-Kur'an, 21.) müjdesinin tezahürü olarak devam etmiştir.

Ülkemizde de din hizmetlerinin temini ve tesisi, Diyanet İşleri Başkanlığımı- zın aslı görevidir. Din hizmetlerinde öncelikli bir yere sahip olan Kur'an eği- timi, geçmişten bugüne Başkanlığımız tarafından yürütülmüş ve her geçen gün artan bir ivme kazanmıştır. Bugün başta Kur'an kurslarımız olmak üzere cami içi ve cami dışında, cezaevlerinde, hastanelerde, sevgi evlerinde, kadın sığınma evlerinde, KYK'larda, gençlik merkezlerinde ve daha pek çok alanda bir seferberlik bilinciyle yürütülmekte olup bu faaliyetlerde toplumun her kesiminin Kur'an'la buluşturulması esas alınmaktadır.

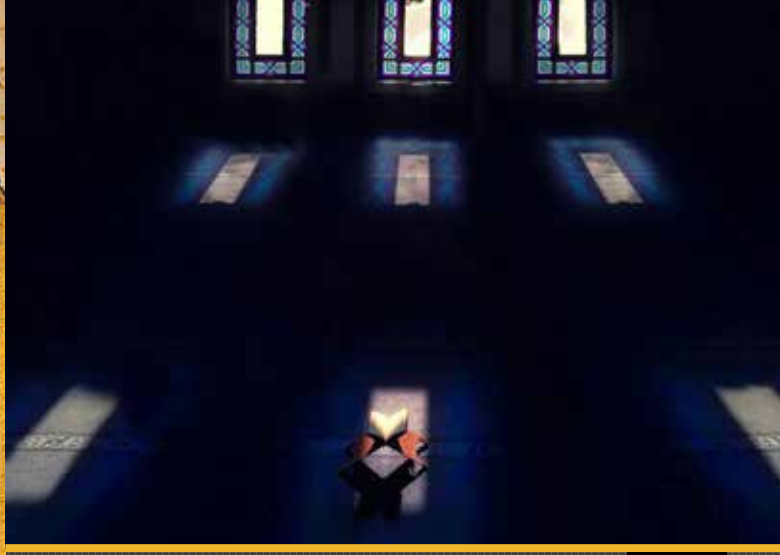
Diyanet Aylık Dergi'de bu ay "Kur'an Eğitimi" konusunu gündemimize taşı- dık. Kadir Dinç, "Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi"; Dr. Yaşar Akaslan, "İslam Eğitim Tarihinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi"; Prof. Dr. Suat Cebeci, "Hafızlık Eğitiminde Yenilik İhtiyacı ve Bir Öneri"; Saliha Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları"; Meryem Dalğış, "Yaz Kursunda Açan Çiçekler Yıl Boyunca Solmasın" yazılarıyla gündem bö- lümümüze katkıda bulundular. Söyleşi konuğumuz Prof. Dr. Halis Ayhan, Türkiye'de din eğitiminin serencamını anlattı.

Bu ay Azerbaycan tarihinde hayati bir öneme sahip Kafkas İslam Ordusu'nun kuruluşunun 100. yıldönümü. Nermin Taylan, "Bir Gardaşlık Destanı: Kaf- kas İslam Ordusu" yazısıyla "iki devlet bir millet" deyişine de kaynaklık eden millî dayanışmayı kaleme aldı.

Ayrıca İslam tarihinde hüzn ve matem ayı olarak bilinen muharremi idrak edeceğiz. Hicret, aşure ve Kerbela, dünyanın her yerinde Müslümanlar nez- dinde aynı duygularla karşılanır. Bu vesile ile 10 Muharrem'de şehit edilen Hz. Hüseyin ve ehlibeyti başta olmak üzere bütün şehitlere ve mazlumlara Cenab-ı Hakk'tan rahmet diliyoruz.

Bir sonraki sayıda buluşmak üzere. İyi okumalar.

DİN DÜŞÜNCE YORUM

Tevhit İnancı ve Vahdet Anlayışının Kur'an'daki Temelleri

32

GÜNDEM

Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi

6

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

Mahalle Mektepleri ve Bed-i Besmele Merasimleri

55

2018
EYLÜL

GÜNDEM

- 6 Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi
Kadir DİNÇ
- 10 İslam Eğitim Tarihinde Kur'an Eğitim-Öğretimi
Dr. Yaşar AKASLAN
- 14 Hafızlık Eğitiminde Yenilik İhtiyacı ve Bir Öneri
Prof. Dr. Suat CEBECİ
- 18 Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları
Saliha BİLGİÇ
- 22 Yaz Kursunda Açan Çiçekler Yıl Boyunca Solmasın
Meryem DALGIÇ

SÖYLEŞİ

- 24 Prof. Dr. Halis AYHAN: "Dini Doğru Bilen Kadın ya da Erkek Hayra Ulaşmıştır."
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Mahir KILINÇ

DİN DÜŞÜNCE YORUM

- 28 Kur'an ile Dirilmek
Prof. Dr. Ali AKPINAR
- 32 Tevhit İnancı ve Vahdet Anlayışının Kur'an'daki Temelleri
Prof. Dr. Bilal GÖKKIR

VAHYİN AYDINLIĞINDA

- 36 Şükür ve Nankörlük
Dr. Abdülkadir ERKUT

HADİSLERİN IŞIĞINDA

- 38 İstenmeye Değer Olan...
Meral GÜNEL

EN GÜZEL İSİMLER

- 40 Başlangıç ve Son: Mübdi' ve Muîd
Fatma BAYRAM

BÜYÜTEÇ

- 42 Aydınlanmanın Mumu
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

İZ BIRAKANLAR

- 44 Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası
Hilal KOÇ HANCI

DÜNYA MÜSLÜMANLARI

- 46 Arapçanın Doğduğu Ülke: Ürdün
Prof. Dr. Ahmet KAVAS

HATIRA DEFTERİ

- 50 Hayata Tutunmak
Serap TURSUN

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Elif ARSLAN

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Bünyamin KAHRAMAN

Yayın Kurulu
Dr. Fatih KURT
Dr. Elif ARSLAN
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Abdülbaki İŞCAN
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Yayın Koordinatörleri
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Emin GÜRDAMUR
Mahir KILINÇ
Mustafa BERK

Dijital Medya
Muhammed Kâmil YAYKAN
Ömer GÜÇLÜ

Tashihi
Mustafa BEKTAŞOĞLU

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik-Tasarım
EVEN Medya

2177. Sk. No:10/B Kat:20 Via Twins
Çankaya / Ankara Tel: 0312 985 03 17
www.evenmedya.com iletisim@evenmedya.com

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97

Faks : 0312 285 18 54

e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

online abonelik: yayinsatis.diyanet.gov.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
www.diyanetdergi.com
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurtiçi yıllık: 84.00 TL
Yurtdışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları
AB Ülkeleri: 30 Euro
Avustralya: 50 Avustralya Doları
İsviçre ve Danimarka: 250 Kron
İsviçre: 45 Frank

Baskı

Çağlayan A.Ş.
Tel: 0232 274 22 15

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Basım Tarihi: 03/09/2018 ISSN-1300-8471

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara Kamu Girişimci Şubesi IBAN: TR08 0001 0025 3305 9943 0850 19 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğüne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurtdışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

GEZİ-YORUM

Bir Vakıf Camii Gezisi

78

SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Halis Ayhan

24

DİN VE HAYAT

İnsanda İrade ve Eylem Özgürlüğü

70

BUNU KONUŞALIM

- 52** Dr. Fatih ÇOLLAK: "Kur'an Önce Doğru Okunmalı, Sonra Güzel Okunmalı."
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Mustafa BERK

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

- 55** Mahalle Mektepleri ve Bed-i Besmele Merasimleri
F. Hilâl FERŞATOĞLU

- 60** Evlad-ı Mustafa'nın İbtilas: Kербela
Fatma Nur ÜNLÜ SÜRER

DIYANET ARŞİVİ

- 62** Zor Zamanlarda Diyanet İşleri Reisliğinin Kur'an Kursu Hizmetleri
Dr. Mehmet BULUT

GEÇMİŞ ZAMANIN İZİNDE

- 66** Bir "Gardaşlık" Destanı: Kafkas İslam Ordusu
Nermin TAYLAN

DİN VE HAYAT

- 70** İnsanda İrade ve Eylem Özgürlüğü
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

- 72** Yeni Bir Dinî Yönelim Tarzı: Dış Güdümlü Dindarlık
Murat KALIÇ

- 75** Toplumu Yaralayan Virüs: Gıybet
Mustafa BİLGİÇ

GEZİ-YORUM

- 78** Bir Vakıf Camii Gezisi
Ayhan GÖKTAŞ

KİTAPLIK

- 80** Sahabe Hatıraları
Mahir KILINÇ

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

DÜNDEN BUGÜNE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

Bizleri aşama aşama kemale erıştiren Rabbi-mizi tanımamızı sağlayan, bizlere varoluş sebebimizi bildirip önce kendimizle sonrasında insan, eşya, tabiat ve kâinatla ilişkimizi düzenleyen, ebedî mutluluk yurdu ahireti müjdeleyerek onun izdüşümü mesabesindeki dünyayı anlamlandıran bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'i öğrenip okumak, öğretmek, dinlemek, anlamak ve anlatmak, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden bugüne hem ibadet hem de dinî bir görev addedilmiştir. Nitekim "oku" emriyle başlayıp bilgiyi ve bileni yücelten Kur'an'ı ilk öğrenen, ilk okuyan, ilk yaşayan ve ilk öğreten insan olan peygamberimizin lisanından sadır olduğu şekliyle bu yüce Kitabı kıyamete kadar taşımayı vazife edinen; "Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki sizin bütün şeref ve şanınız ondadır..." (Enbiya, 21/10.) ayetiyle şan, şeref ve itibar kaynağının yalnızca Kur'an olduğuna inanan ve bu inancını her daim canlı tutan eslafımız; "Sonra biz o Kitabı, kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik..." (Fâtır, 35/32.) ayetinden feyz alarak ahabın peygamberimizden öğrendiği Kur'an'ı, sonraki nesillere aktarıp hem sudurda hem de suturda muhafaza etmiştir.

Bu doğrultuda, dinî literatürde başta Yüce Allah'ın, sonrasında da can taşıyan her varlığın hakkını gözetme, hizmetinde bulunup rızasını alma şeklinde tebarüz etmiş bir ifade olan "hayr" kavramına Kur'an özelinde en üst değerin verildiği; "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve onu öğreteninizdir." (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an, 15.) hadisiyle resmedilen bahtiyarlığa mazhar olabilmek için İslam'ın

ilk yıllarından itibaren dinin temel kaynağı olan Kitabımızın öğrenilmesi, öğretilmesi, okunması, ezberlenmesi, anlaşılması ve eşsiz mesajının iyi bir şekilde kavranarak hayata geçirilmesine büyük önem verilmiş, bunun gerçekleştirilmesi için kayda değer bir çaba sarf edilmiştir. Şüphesiz bu konuda Hz. Peygamber'in emir, teşvik ve tavsiyeleri önemli bir rol oynamıştır. Nihayetinde, İslam eğitim sisteminin başlangıç noktası olan Kur'an öğretimi, İslâm tarihinde ilk teşekkül eden ilmî disiplinlerden biri olmuş, tarih boyunca hep ön sırada yer almış ve güncelliğini korumuştur.

Kur'an eğitim-öğretiminin biricik kaynağı olan ve çevresindekilere ayetlerin okunması, anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi noktasındaki ilk eğitimlerini veren sevgili Peygamberimiz, bahse konu hususun somut yansıması olarak Mekke'deki Müslümanlara yeni dinin esaslarını öğretmek ve inen ayetleri okuyup açıklamak maksadıyla, ilk Müslümanlardan olan Benî Mahzûm kabilesinden Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evini merkez olarak seçmiştir. Abdullah b. Mes'ûd, Mus'ab b. Umeyr gibi sahâbilerle neşvünema bulan, icra ettiği fonksiyon ve oluşturduğu etki yönüyle İslâm dininin yayılıp kurumsallaşmasında önemli bir yapıtaşı olan ve İslam tarihindeki ilk eğitim-öğretim merkezi kabul edilen Dâru'l-Erkâm'da yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri, sonraki süreçte İslâm eğitim-öğretim tarihinin sistematik başlangıcını oluşturan, ibadet mekânı olmasının yanında aynı zamanda fonksiyonel bir eğitim kurumu olarak ilk numuneleri Asr-ı Saadet döneminde göze çarpan mescitler marifetiy-

Hz. Peygamber döneminde başlayan eğitim-öğretim faaliyetlerinin Hulefa-yı Raşidin döneminde de hız kesmeden devam ettiği bilinmektedir. Nitekim halifeler, İslam coğrafyasının hızla genişlemesiyle, İslam tarihinin ilk hafızları olan sahabeyi muhtelif bölgelere göndererek Kur'an eğitiminin devam etmesine öncülük etmişlerdir. Özellikle Hz. Ömer dönemi bu anlamda analiz edildiğinde, Ebu Musa el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'e mektup yazarak Basra'da birçok kimsenin Kur'an'ı ezberlediğini haber vermesi üzerine, halifenin ona cevaben yazdığı mektupta Kur'an öğretmenlerine maaş bağlanmasını emretmesi, konuya verilen değeri göstermesi açısından mühim bir referanstır.

le taçlanmıştı. Nitekim Hz. Peygamber'in hicret yolunda Medine'ye varmadan inşa ettirdiği ve İslam tarihinin ilk müstakil mescidi olan Kuba mescidinin tamamlanmasının ardından, söz konusu mescidin içerisinde başta Kur'an ilimleri olmak üzere, diğer ilimlerin de tedris edildiği halkalar oluşturulmuş ve bu uygulama, Allah Rasulü'nün Medine'ye varır varmaz yaptırdığı Mescid-i Nebvî'de oturumlar hâlinde devam etmiştir. Bu meyanda Mescid-i Nebvî, bünyesinde teşekkül eden ve İslam eğitim tarihinin ilk üniversitesi kabul edilen "suffe" ile daha sonraları asırlar boyunca kurulacak olan mescitlere öncülük eden bir kimlik kazanmıştır.

Öte yandan, Hz. Peygamber döneminde başlayan eğitim-öğretim faaliyetlerinin Hulefa-yı Raşidin döneminde de hız kesmeden devam ettiği bilinmektedir. Nitekim halifeler, İslam coğrafyasının hızla genişlemesiyle, İslam tarihinin ilk hafızları olan sahabeyi muhtelif bölgelere göndererek Kur'an eğitiminin devam etmesine öncülük etmişlerdir. Özellikle Hz. Ömer dönemi bu anlamda analiz edildiğinde, Ebu Musa el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'e mektup yazarak Basra'da birçok kimsenin Kur'an'ı ezberlediğini haber vermesi üzerine, halifenin ona cevaben yazdığı mektupta Kur'an öğretmenlerine maaş bağlanmasını emretmesi, konuya verilen değeri göstermesi açısından mühim bir referanstır.

Kur'an öğretimi alanında İslam tarihinin ilk dört asrına mührünü vuran mescitler, yerini Kur'an öğretiminin müstakil olarak icra edildiği "dâru'l-Kur'an" adı verilen medreselere bırakmışlardır. Bununla birlikte, Kur'an'ın ezberlenmesiyle onun korunmasına yönelik ilahi vadin gerçekleşmesine beşiklik eden dâru'l-huffazlar ve ilm-i kıraat, ilm-i mehârici'l-huruf gibi Kur'an ilimlerinin yüksek seviyede öğretildiği kıraat enstitüleri ayarındaki dâru'l-kurralar, Kur'an öğretim tarihinde iz bırakmış nadide yapılardır. Bahsi geçen isimlerle nitelendirilen eşsiz müesseseler, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde

"Kur'an kursları" adıyla maruf olmuştur. Bu itibarla, Hz. Peygamber döneminden itibaren ev, suffe, mescit ve medrese şeklinde yürütülen Kur'an öğretim faaliyetleri, günümüzde Kur'an kurslarıyla daha yapısal ve sistematik bir karakter kazanarak fevkalade şükürü mucip bir seviyeye ulaşmıştır.

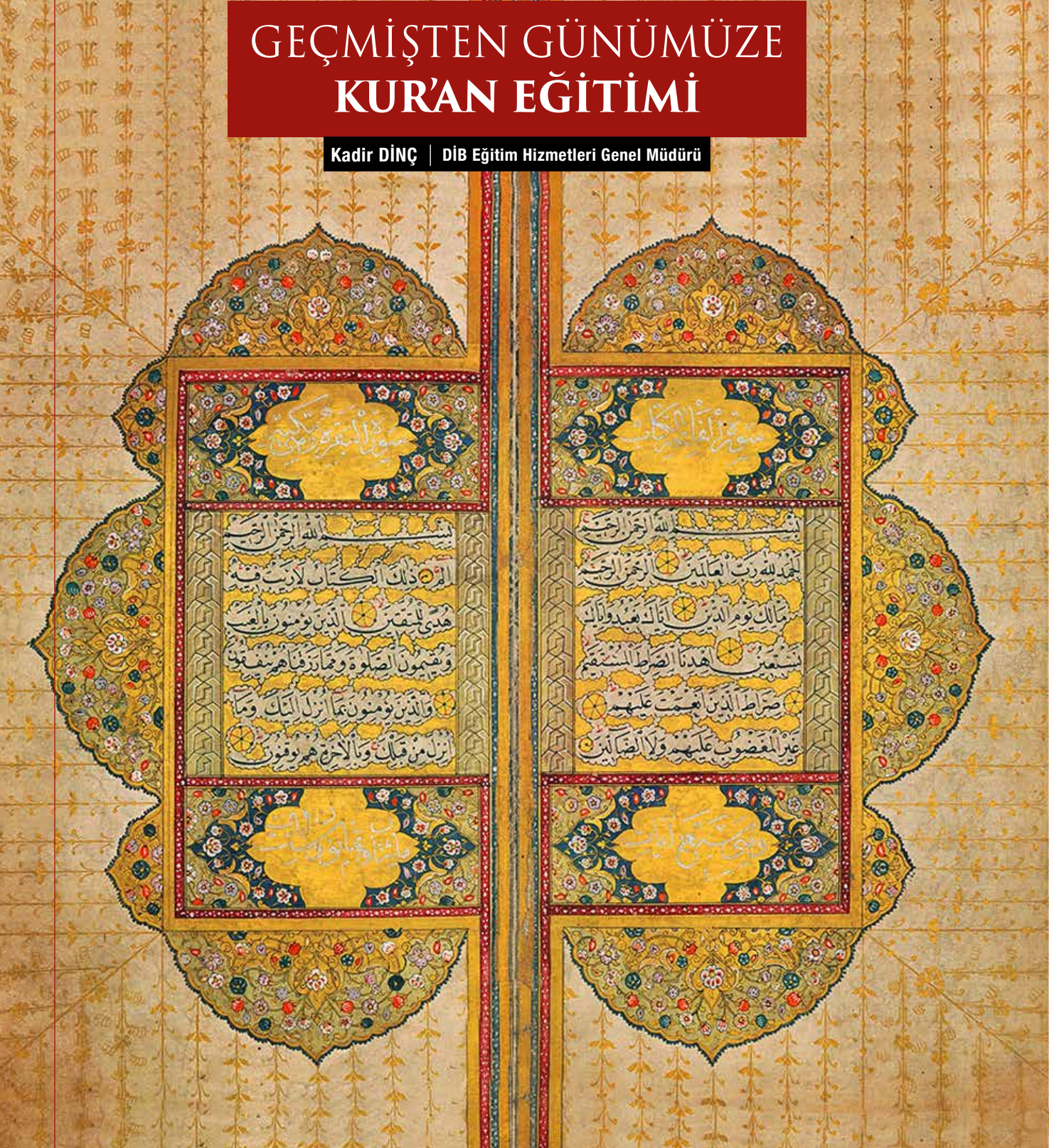
Bu noktadan hareketle ifade edelim ki lafzı, nazmı ve manasıyla bir bütün olan hayat kaynağımız Kur'an'ı, harflerinin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek en doğru şekilde öğrenip okumanın yanında; onu akıl-kalp birlikteliği ile tezekkür, tefekkür ve tedebbürü merkeze alarak en doğru şekilde anlama, en güzel ve en doğru biçimde yaşama, en ideal boyutta örneklik arz edip rehberlikte bulunma ve en doğru bilgi ile anlatma, bizlerin önünde ihmal edilmeyecek bir şuur ve sorumluluk dersi olarak durmaktadır. Zira modern yaşayış biçimlerinin hayatımızı bütün yönleriyle etkisi altına aldığı; maddiyat düşkünlüğü, güç ve çıkar tutkusu, tüketim iştahı ve aşırı dünyevileşmeyle ciddi savrulmalar yaşadığımız günümüz dünyasında zihnimizi, kalbimizi ve ruhumuzu imana, tevhide, hakka, hakikate, adaletle, ahlâk ve fazilete çağırarak kötülük ve cehaletten uzaklaştıran Kur'an'dan soyutlayıp ona yabancılaştığımız, dikkati calip bir husustur. Bu sebeple duygu, düşünce, davranış ve ideallerimizi Kur'an'la bütünleştirmek, onu layıkıyla anlamak için emek verip hürmetle hizmetinde bulunmak, onun çağlar üstü mesajını rehber edinerek yoluna râm olmak, bizlere iki cihan saadetine anahtarını sunacak esash değerlerdir.

Bu vesileyle, yaşadığımız dünyanın yüce kitabımız Kur'an'ın evrensel hakikatleriyle mamur olmasını, insanlığın bu büyük hazineden layıkıyla istifade etmesini umuyor, ahirete irtihal eden Kur'an hadimlerine Yüce Allah'tan rahmet diliyor; hayatta olanlara sıhhat ve afiyet içerisinde daha nice hizmetler nasip etmesini niyaz ediyorum.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUR'AN EĞİTİMİ

Kadir DİNÇ | DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü

Yıl 610, aylardan ramazan, gecelerden Kadir Gece-si, günlerden pazartesi, mekân Hıra, elçi Cebrail (a.s.), muhatap peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), yankılanan ses “Oku!”, vahyin ilk inişi... Kur’an’ı, kâinatı, kendini ve sahibini okumak, tanımak. Vahyin penceresinden varlığın keşfedilmesi ve eşref-i mahluk olan insanın Kur’an’la eğitimi.

Vahyin nüzul süreciyle birlikte hicretten önce Mekke’de Kur’an eğitimi daha çok Darü’l-Erkâm’da yapılmıştı. Mekke’de Müslümanların yaşadığı zorlu günlerde gerçekleşen Akabe biatlarından sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) Medinelilere Kur’an muallimi olarak Mus’ab b. Umeyr’i (r.a.) göndermişti. Devamında Medine’ye hicretin gerçekleşmesi, Mescid-i Nebi’nin inşası, Suffe’nin oluşturulması, Peygamberimiz’in (s.a.s.) muallimliğinde sahabenin yetiştirilmesi, yetişen sahabinin vahyin bilgisini kuşanıp sınırları aşması, Kur’an eğitiminin hem temelini hem metodunu hem de kendi içinde bir eğitim bütünlüğünü oluşturmaya başlamıştı.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) fetihten sonra vilayetlere tayin ettiği bir kısım valiler aynı zamanda Kur’an muallimleri idi. Mescid-i Nebevi’de bu görevi Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat kendisi yapmakla birlikte Ubade b. Samit’i (r.a.) de Suffe ashabına Kur’an öğretmekle görevlendirmiş, “Allah’ın evlerinden birinde, Allah’ın kitabını okumak ve kendi aralarında mütalaa etmek üzere toplanan her topluluğa Allah iç huzuru verir; onları rahmet bürür, çevrelerinde melekler toplanır ve Allah onları meleklerin yanında anar.” buyurarak mescitlerde

Kur’an derslerini teşvik etmişti. (Müslim, Zikr, 38.)

Rasulullah’ın (s.a.s.) bu tür tavsiye, telkin ve teşvikleri ashab-ı kiramı hareketlendirmiş; pek çok sahabe ömrünü Kur’an eğitimine vakfetmiştir. Dımaşk Mescidi’nde Ebu’d-Derda (r.a.) ömrünün sonuna kadar her gün sabah namazından öğle vaktine kadar Kur’an derslerini okutmuştur. Sabah namazından sonra kendisinden Kur’an öğrenmek için talebeler, Ebu’d-Derda’nın (r.a.) etrafında toplanır. Ebu’d-Derda (r.a.) bunları onar kişilik gruplar hâlinde ayırır ve her grubun başına bir başkan koyar, kendisi de mihraba oturur, gözü ile bütün öğrencileri mura-kebe eder, hatası olan talebe, başkanına müracaat eder, başkan hata yapar veya müşkil durumda kalırsa Ebu’d-Derda’ya (r.a.) başvururdu. Yine Abdullah İbn Mes’ud (r.a.), Kûfelilerin hem kadı ve müezzini hem de öğretmenleri idi.

İslam tarihinde ilk dört asırda camiler, yüksek seviyede Kur’an tahsilinin yapıldığı ana merkezler olmuştur. Buralarda ileri seviyede Kur’an öğrenimi için oluşturulan ders halkaları “seb” ve “tasdir” diye anılmıştır. Kıraat hocasına “şeyhül-kıraa”, görevine de “meşihatül-kıraa” denilmiştir. Şehir camilerinde yürütülen Kur’an okutma faaliyeti “meşihatül-mescid”, ordugâhlarda yürütülen faaliyetler “meşihatül-cünd” ismini almıştır. “Meşihatül-cünd”ün hocalarına da “kâriül-cünd” denilmiştir. Küçük çocukların Kur’an eğitimi ise “Küttap” denilen mahalle mekteplerinde gerçekleştirilmiştir. Bu mektebi bitiren yani temel eğitimi tamamlayan bir öğrenci, önce alt seviyedeki bir Daru’l-Kurra’ya, ora-

dan hafızlık eğitimine daha sonra yüksek seviyedeki bir Daru’l-Kurra’ya giderek “ilm-i kıraat” ve “ilm-i mehâric-i hurûf” derslerine devam etmiştir.

Endülüs’te bazı kurraya kıraat der-si ve hafızlık çalışmaları için belli mescitler ayrılmıştır. Endülüs âlimlerinden Ebubekir İbnü’l-Arabi, ülkesinde çok başarılı bir öğretim metodu takip edildiğini, ilk öğretimin yazı, hesap ve dil bilgisiyle başlatıldığını, daha sonra Kur’an hocasının öğrencilerine şifahi olarak Allah’ın kelimasını talim ettiğini, çocuklara kabiliyetlerine göre Kur’an’dan bir bölümü ezberlettiğini, hafızlığını tamamlayanlardan isteyenlerin öğrenimlerini fıkıh ve hadis dersleriyle sürdürdüklerini bildirmiştir. (Nebi Bozkurt, Hâfız, DİA, XV,76.)

Selçuklular, kıraat ilminin okutulduğu medreseleri daha çok Daru’l-Huffaz şeklinde adlandırırken Osmanlılar, Kur’an ihtisas medreselerine genellikle Daru’l-Kurra demişlerdir. Osmanlılardan önce de olduğu gibi, Osmanlılar döneminde de Daru’l-Kurralar’da kârifler ve cami hizmetlerinde görev alan imam, müezzin, vaiz gibi görevliler yetiştirilmiştir. Yaygın bir biçimde Osmanlı topraklarının her tarafında Daru’l-Kurra’lar oluşturulmuştur. Daru’l-Kurra açılmayan yerlerde ise özellikle büyük camilerin civarında kıraat ilminin okutulduğu özel bölümler açılmıştır. Ancak bu binaların büyük bir kısmı bugün mevcut değildir. Anadolu beylerbeyi iken 1582’de Rumeli beylerbeyliğine tayin edilen Cafer Paşa’nın yaptırdığı hâlen evler arasında sıkışık kalmış Kütahya Daru’l-Kurra’sı ayakta durmak için direnmektedir. (Nebi Bozkurt, Daru’l-Kurra, DİA, VIII,

543-545.) Daru'l-Kurra ve camiler dışında yüksek seviyede Kur'an öğretimi için kurulan ilk müstakil medreseler de Daru'l-Kur'an'lar- dır. İlk kurulan Daru'l-Kur'an, Dı- maşk'ta (Şam) hicri 391 (m. 1001) Sadiriyye Medresesi'dir.

Osmanlı bakiyesi Türkiye'mizdeki Daru'l-Kurra'lar, 3 Mart 1924'te ka- bul edilen 430 sayılı Tevhid-i Ted- risat Kanunu'nun yürürlüğe gir- mesiyle birlikte Kur'an kurslarına dönüştürülmüştür. Kur'an kursları açısından da sıkıntılı bir döneme girilmiştir. 10.12.1930 tarihinde 12 yaşından küçüklere hiçbir şey öğre- tilmemek, 12 yaşından büyüklere ise sadece Kur'an-ı Kerim ve namaz sure ve dualarını -sıkı kontroller altında - öğretebilmeleri için bazı hoca efendilere zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin ısrarlarıyla izin verilmiştir. (Prof. Dr. Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sistemi İçin- de Kur'an Kursları", Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.) Bu kısıtlama Osmanlı'dan sonra resmî anlamda Kur'an eğitiminin neredeyse sona ermesi gibi bir sonuç doğurmuştur.

1950 yılına kadar devam eden bu acıklı süreçte bütün baskı ve yasaklamalara rağmen aman ço- cuklarımız dinden uzaklaşmasın, Kur'an unutulmasın, aman ha mil- letimizin maneviyat bağı kopmasın derdiyle ömrünü Kur'an hizmetine adanmış, isimleri abideleşmiş pek çok hocamız, her türlü zorluk ve sıkıntıya göğüs gererek Kur'an eği- timini ayakta tutmayı başarabil- miştir.

1951 yılı itibarıyla Kur'an eğitimi noktasında bir serbestlik başlamış, ülkenin içinden geçtiği darbe dö- nemleri ve yönetsel birtakım de- ğişikliklere rağmen Kur'an kursu

sayıları belli bir periyot dahilinde artmıştır. Kayıtlarımıza göre:

- 1923-1933 yılları arasında 9 resmî Kur'an kursu,
- 1945-1946 eğitim-öğretim yılında 41 kurs, 28 kadrolu öğretici;
- 1950-1951 yıllarında 144 kurs 131 kadrolu öğretici;
- 1960-1961 yıllarında 326 kurs, 791 kadrolu öğretici olduğu tespit edilmiştir.
- 1980-1981 eğitim-öğretim yılın- dan itibaren Başkanlığımızca daha düzenli bir biçimde kayıtlar tutul- maya başlanmıştır:
- 1980-1981 yıllarında 2610 kurs, 1870 kadrolu, 598 geçici öğretici; 25513 erkek, 34293 kadın, toplam 59806 yüzüne okuyan; 4297 erkek, 3713 kadın toplam 8010 da hafız- lık yapan öğrenci bulunmaktadır.
- 1990-1991 yıllarında 4998 kurs, 2210 erkek, 2635 kadın, toplam 4845 kadrolu, 3525 geçici öğretici; 51862 erkek, 94744 kadın, toplam 146606 yüzüne okuyan; 11206 erkek, 6555 kadın, toplam 17761 hafızlık yapan öğrenci kayıtlarda yer almıştır.
- 2000-2001 eğitim-öğretim yılında 3252 kurs, 1942 erkek, 2689 ka- dın, toplam 4631 kadrolu öğretici; 8542 erkek, 70036 kadın, toplam 78578 yüzüne okuyan; 5414 erkek, 6361 kadın, toplam 11775 hafız- lık yapan öğrencimiz vardır ki bu yıllarda 28 Şubat süreciyle birlikte başlayan kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitimin olumsuz etkileri verilere yansımıştır.

5 Ağustos 1999 tarih ve 23777 sa- yılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4415 Nolu Kanunla 633 sayılı Di- yanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve

Görevleri Hakkında Kanun'a ek- lenen 3. Madde ile "İlk ve ortaöğ- retim kurumlarında okutulan zo- runlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri dışında, Kur'an-ı Kerim ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dinî bilgiler almak isteyenlerden ilköğretimi bitirenler için, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları açılır. Bu kurslardaki din eğitim ve öğretimi kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcileri- nin talebine bağlıdır. Ayrıca ilköğ- retimin 5'inci sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığın- nın denetim ve gözetiminde yaz Kur'an Kursları açılır." hükmü geti- rilerek 5. sınıf bitmeden yaz Kur'an kursuna, 8. sınıf bitmeden de ha- fızlık yapmak üzere yatılı Kur'an kursuna gitmek engellenmiştir. Bu talihsiz dönemde ilkökul 5. sı- nıf öncesinde yaz Kur'an kursunda camide çocuk okuttukları için sav- cılıklar tarafından sorguya çekilen din görevlilerimiz olmuştur.

2005-2006 yılından itibaren tekrar bir toparlanma başlamış, 2011- 2012 eğitim-öğretim yılına gelin- diğinde 11055 kurs, 1947 erkek, 21834 kadın, toplam 23781 kad- rolu; 665 erkek, 619 kadın, toplam 1284 geçici öğretici; 18167 erkek, 297109 kadın, toplam 315276 yü- züne okuyan; 6825 erkek, 11663 kadın, toplam 18488 hafızlık yapan öğrencimiz olmuştur.

Nihayet 17.09. 2011 tarihli 28057 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 653 no'lu KHK'nın 15. Maddesi ile ek 3. Madde yürürlükten çıkı- rılmış böylece Kur'an eğitimi ve Kur'an kurslarının önündeki bü- tün engeller kaldırılmış, bu durum Kur'an kursları üzerinde olumlu ve mutlu edici sonuçlarını da göster- miştir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Kur'an kurslarımızda gerçekleştirilen çok çeşitli yaygın din eğitimi faaliyetlerine girmeden genel hatlarıyla Kur'an kurslarımızın durumuna baktığımızda 28866 kurs, 5277 erkek, 15685 kadın, toplam 20962 kadrolu; 1623 erkek, 22552 kadın, toplam 24175 geçici öğretici; 88357 erkek, 844703 kadın, toplam 933060 yüzüne okuyan; 43618 erkek, 33104 kadın, toplam 76722 hafızlık yapan öğrencimiz olduğu görülmektedir.

11.06.2013 tarih 28674 sayılı Resmî Gazete yayımlanan 6487 no'lu Kanunun 12. Maddesiyle 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 7'nci Maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (2) numaralı alt bendinin "Bu kurslarda okuyan öğrenciler için yurt ve pansiyonlar açmak ve yönetmek; Kur'an kursu, yurt ve pansiyonların işe ve ibate ihtiyaçları ile diğer harcamalarına ilişkin bütçelerini, mali yıl itibarıyla düzenlemek; yurt ve pansiyonla-

rın her türlü alım-satım işlemlerini yürütmek" şeklinde değiştirilmesiyle birlikte 2014 yılından itibaren Kur'an kurslarımızda okuyan öğrencilerimiz için bütçeden işe ödeneği de ayrılmaya başlamıştır.

Geçmişten günümüze Kur'an eğitiminin seyrine bakıldığında dönemsel birtakım acılar, sıkıntılar ve kırılmalar yaşanmış olsa da aslında her virajdan kendini güçlendirip geliştirerek yoluna devam eden bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Kur'an eğitimi açısından olumlu bir dönem başlamıştır. Artık sunulan bütün bu imkânları iyi değerlendirerek Kur'an eğitiminin niteliğini ve işlevini daha çok sorgulayıp hizmeti daha ileriye taşımamız gerekmektedir. Başkanlık bir taraftan bilmeyenlere okumasını öğretirken hafızlık yapanlara da anlamını kavrayabilecekleri bir program hazırlığını başlatmış, bu amaçla "Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı"nın pilot uygulamasını yürürlüğe koymuştur.

Diğer taraftan çeşitli dernek ve vakıfların destekleriyle ihtiyaçları karşılanan yatılı Kur'an kurslarımızın kadro eksikliklerini gidermek ve kurumsal kapasitelerini artırarak yönetilebilir, denetlenebilir, güvenli ve sistemli bir işleyişin alt yapısını oluşturma hedefindeyiz. Kur'an eğitimi ve Kur'an kurslarımızın hizmetlerini yürüten Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığımızın da çeşitlenen ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duymaktayız. 4-6 yaş Kur'an kurslarımız, ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarımız, yaz Kur'an kurslarımız, engelli vatandaşlarımıza yönelik Kur'an kurslarımız vb. kurslarımızın yönetimi ve koordinasyonu için "Temel Din Eğitimi Daire Başkanlığı"; sayıları yüzleri geçen, öğrencileri binleri aşan yatılı kurslarımızın yönetimi ve koordinasyonu; hafızlık eğitiminin nitelik, içerik, takip, devam ve düzeni için de "Hafızlık Eğitimi Daire Başkanlığı"nın oluşturulması gerekmektedir. Buna dair çalışmalarımız da devam etmektedir. ■

İSLAM EĞİTİM TARİHİNDE KUR'AN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ

Dr. Yaşar AKASLAN | Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hat: Davut Bektaş

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) günümüze kadar herhangi bir tahrif ve değişikliğe uğramadan gelen ve kıyamete kadar da bu hâlinin muhafazası hususunda Allah'ın (c.c.) garantisi altında olan (Hicr, 15/9.) yegâne kitaptır. Bu ilahî korumanın yanında, gerek Hz. Peygamber (s.a.s.) gerekse Müslümanlar Kur'an'ın muhafazası hususunda birtakım

tedbirler almışlardır. Kur'an eğitim-öğretim faaliyetleri de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Hayatlarının her döneminde Müslümanların ilk başvuru kaynağı Kur'an olmuştur. İslam'ın kutsal metninde yer alan ifadeleri doğru anlayabilmek, ayetlerdeki harf ve kelimelerin orijinalliğini muhafaza etmekle mümkündür. Zira lafızlar mananın taşıyıcılarıdır. Dolayısıyla

lafızların ilk hâlini koruyabilmek önem arz eder. Bu noktada, Kur'an'ı tecvit kuralları doğrultusunda, incelikleriyle okuyabilen uzman kimse şeklinde tanımlanan "fem-i muhsin" kavramı Kur'an eğitiminde önemli yer tutar. Bu manada İslam eğitim tarihinde ilk fem-i muhsin de Hz. Peygamber'dir (s.a.s.).

Kur'an eğitim-öğretim faaliyeti, İslam'ın ilk yıllarında, önce Mekke'de

Erkam b. Ebi'l Erkam; hicretten sonra da Medine'de Mahrame b. Nevfel'in evlerinde ve Suffe'de devam etmiştir. Bilindiği üzere Medine döneminin şartları nispeten Mekke'den iyiydi. Hâl böyle olunca Kur'an talim ve hıfzının Medine döneminde daha yoğun olduğu görülür. Suffe gibi bir müessesenin kurulması da bu faaliyetleri hızlandırmıştır.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Kur'an eğitim-öğretimi

Kur'an'ın ilk mübelliği ve müfessiri olduğu gibi ilk muallimi de Hiz. Peygamber'dir (s.a.s.). Bu itibarla onun, Kur'an'ı nasıl okuyup-okutduğu Müslümanlar için önemli bir husustur. Nitekim her konuda "en güzel örnek" (Ahzab, 33/21.) teşkil etmesi, Müslümanların rehberi olan Rasulüllah'ı takip etmelerini zaruri kılmaktadır. Onun, gerek Kur'an'ı sahabeye bizzat öğretmesi gerekse Kur'an okuma, öğretme ve ezberlemeyi teşvik etmesi, Kur'an eğitimi noktasında ne kadar hassas olduğunu gözler önüne sermektedir. Bir defasında, huzurunda birisinin methedilmesi üzerine Hiz. Peygamber'in (s.a.s.): "O kimsenin Kur'an öğreten birisi olduğunu gördünüz mü de kendisini hayırla anıyorsunuz?" (Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 66.) ifadeleri meselenin bu yönüne dikkatleri çekmektedir. Ayrıca onun: "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir." (Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 21.) buyruğu, bu bağlamda zikredilmesi gereken bir başka ifadesidir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) nazil olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırması, yazılanları kontrol etmesi ve sahabeye okuması gibi hususlar onun muallimlik yönüne işaret

etmektedir. Onun Kur'an öğretme metodunda yazı, müşafehe ve ezber usulleri dikkat çekmektedir. Bu yöntemin gereği olarak önce, vahyedilen ayetler deri parçaları, kürek kemikleri, hurma dalları gibi malzemelere yazılır, Rasulüllah bunları kontrol eder, varsa hataları tashih ederdi. Hiz. Cebrail'in (a.s.), Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) ayetlerin nasıl okunacağını öğretmesi, aynı şekilde onun da sahabilere aktarması, söz konusu metodun müşafehe ve ezber yönünü göstermektedir. Özellikle Hiz. Peygamber (s.a.s.) ile Hiz. Cebrail (a.s.), Ramazan ayına mahsus olarak, o güne kadar indirilen ayetleri başından sonuna kadar karşılıklı okurlardı. Arza muaraza denilen bu uygulama, Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) vefat ettiği yıl iki kez gerçekleşmiş, Kur'an ve kıraat tarihinde çok önemli yer tutan bu son arza da arza-i ahire ismi verilmiştir. Müslümanların ramazan aylarında gerçekleştirdikleri mukabele uygulamasının temelinde arza sistemi yer almaktadır.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an'ı okuma keyfiyetine dair rivayetler, bu hususta bizlere önemli ipuçları vermektedir. Buna göre Kur'an harflerini tane tane okuması, medlere riayet etmesi, tilavete istiaze ile başlaması, meselenin keyfiyetine dair bilgiler vermektedir. Tilavet ettiği ayetlerin sonunda durması vakıf-ibtida meselesine dikkatleri çekmektedir. "Bismillah" lafzındaki "lâm" harfini; "rahman" kelimesindeki "min" harfini uzatarak okuması da med harflerini uzatarak okuduğunu göstermektedir.

Rasulüllah, Kur'an'ın üzerinde düşünerek yani tertil ile okunmasını öğütlemiş, kısa zamanda hatmet-

meyi hoş karşılamamıştır. Daha fazlasını yapabileceğini söyleyen Abdullah b. Amr'a yedi günden daha az bir sürede Kur'an'ı hatmetmemesi gerektiğini buyurmuştur.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an eğitimine özgü fem-i muhsine yaptığı vurgu da dikkati çeken bir başka husustur. Bu bağlamda "Kur'an'ı şu dört kişiden alın/öğrenin! Bu kimseler Abdullah b. Mes'ud, Übeyy b. Ka'b, Muaz b. Cebel ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim'dir." (Buhari, Fezailü'l-Kur'an, 8.) hadisi oldukça önem arz etmektedir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an eğitim halkasında, erkekler ve kadınlar ayrı gruplar hâlinde bulunurdu. Rasulüllah, uygulamasında vahyedilen son ayetleri, önce erkek sahabilere, ardından başka bir toplantıda kadın sahabilere okurdu. Bu uygulamanın gerekçesi olarak bir hanım sahabinin şu teklifi gösterilir. Rivayete göre bir hanım sahabinin Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek: "Ya Rasulallah! Erkekler sürekli seninle beraberler. Senin sözünü dinleyerek istifade ediyorlar. Biz bundan mahrumuz. Bizim için de bir gün tahsis etsen de biz o gün gelsek ve Allah'ın (c.c.) sana öğrettiğini bize öğretsen!" Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) bu teklifi kabul etmesi söz konusu gruplar hâlindeki eğitimi onaylar niteliktedir. Zaman zaman da Rasulüllah'ın Hiz. Ömer, İbn Mes'ud ve Übeyy b. Ka'b gibi bazı sahabilere münferiden Kur'an talimi yaptırdığı olmuştur. Hiz. Peygamber'in (s.a.s.), İbn Mes'ud'dan Kur'an okumasını istediğinde İbn Mes'ud'un: "Kur'an sana nazil olurken sana ben mi Kur'an okuyayım?" demesi üzerine Rasulüllah'ın: "Evet ben onu başkasından dinlemeyi severim." (Bu-

hari, Fedailü'l-Kur'an 33; Müslim, Müsafirîn, 247.) ifadesi bu cümledendir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emriyle Medineli Müslümanlara ve şehre gelen yabancı heyet mensuplarına Mescid-i Nebevi'de Kur'an öğretme "seyyidü'l-kurra" lakaplı Übeyy b. Ka'b'a, Rasulüllah'ın: "Cebrail sana Kur'an okumamı söyledi." (Müslim, Fedailü's-sahabe, 122.) beyanı, bu durumu teyit eder mahiyettedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), hicretten iki yıl önce, I. Akabe biatının ardından Mus'ab b. Umeyr'i, Kur'an öğretmeni olarak Medine'ye göndermiştir. Mus'ab b. Umeyr, Medine'de Sa'd b. Zübare'nin evine yerleşmiş, bazı kimselerin evlerini dolaşarak da oradaki Müslümanlara Kur'an öğretmenliği görevini yerine getirmiştir. Yine Rasulüllah, müfettiş tayin ettiği Muaz b. Cebel'i Yemen'e yollamış, orada köy köy gezen Muaz b. Cebel, mektepler kurmuş ayrıca buradaki eğitim faaliyetlerini denetlemiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonraki dönemde Kur'an eğitimi

Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde, Kur'an metni titizlikle iki kapak arasında toplanarak muhafaza altına alınmıştır. Hz. Ömer dönemi de İslam eğitim tarihinde dönüm noktalarındandır. Zira o, İslam ülkesinin her yerine, Kur'an öğretmek üzere öğretmenler tayin etmiştir. Ubade b. Samit Humus'a, Muaz b. Cebel Filistin'e, İbn Mes'ud Kûfe'ye ve Ebu'd-Derda Şam'a bu amaçla gönderilmiştir.

Kur'an öğretmek üzere Şam'a gönderilen Ebu'd-Derda'nın, eğitim verilecek öğrencileri onar kişilik gruplara ayırarak her grubun başına bir "arif" (kalfa) koyduğu, bu

esnada kendisinin de mihrapta durarak onları takip ettiği ifade edilir. Onun uygulamasında, gruplardan birisi okumada hata ederse yanlışı öncelikle grup başkanının tashih ettiği, başkan da yanılırsa Ebu'd-Derda'nın gerekli düzeltmeyi yaptığı, onun da ayakta durarak grupların etrafında dolaştığı söylenir. Kaynaklarda Ebu'd-Derda'nın Kur'an halkasında 1600 civarında öğrencinin bulunduğu bilgileri yer alır. (Zehebî, Ma'rifetü'l-kurrâ, I, 23.) Aynı şekilde Muaz b. Cebel'in de çok sayıda öğrencisi olduğundan onları bir hoca nezaretinde sınıflara ayırdığı söylenir.

Müslümanlar yeni fethettikleri topraklara hafız olan öğretmenler göndermişlerdir. Kur'an eğitimi, fethedilen topraklara atanan yöneticilerin önemli vazifelerinden biri kabul edilmiştir. Bu bağlamda Hz. Ömer, tayin ettiği valilere bu hususta direktifler vermiş ve idaresinde bulunan yerlerdeki hâfiz sayısını kendisine bir rapor hâlinde sunmalarını emretmiştir.

Hz. Osman döneminde, Hz. Ebubekir'in bir araya getirdiği ana mushaf çoğaltılarak her bir mushafı birlikte bir öğretmen, farklı İslam beldelerine gönderilmiştir. Buna göre Medine'de Zeyd b. Saib; Mekke'de Abdullah b. Saib; Şam'da Muğire b. Şihab; Kûfe'de Ebu Abdirrahman Sülemi ve Basra'da da Âmir b. Abdilkays görevlendirilmiştir. Bu şehirlerde Kur'an ve kıraat eğitimi bu isimlerle yürütülmüştür.

İslam eğitim tarihinin her döneminde Kur'an eğitim-öğretiminin yapıldığı mekânlar denince ilk akla gelen cami ve mescitlerdir. Hicri ilk dört asra kadar yüksek seviye-

de Kur'an eğitim-öğretim faaliyetleri de camilerde yürütülmüştür. Zamanla müstakil hâle gelen "darul-Kur'an" ve "darul-huffaz" adı verilen Kur'an eğitim merkezlerinin arttığı görülür. Osmanlılar döneminde bu kurumlara "darul-kurra" ismi verilmiştir. Darul-kurra müesseseleri, camiler dışında Kur'an konusunda ileri eğitim veren ilk müstakil eğitim kurumlarıdır. Dördüncü asrın sonları ve beşinci asrın başlarında, kurucu ve hocalarına nispetle kurulan bu eğitim müesseselerinin ilki Rışa b. Nazif tarafından Şam'da kurulan Rışaiyye Darul-Kur'an'dır. Sonrasında Cezeriyye, Haydariyye, Dellamiyye, Sencariyye, Sabuniyye ve Vecihiyye isimli darul-Kur'an'lar tesis edilmiştir. Selçuklular döneminde Konya'da Sahib Ata, Ferhuniye, Sa'deddin Ömer, Nasuh Bey; Karamanoğulları devrinde ise Hacı Yahya Bey, Hoca Selman, Has Yusuf Ağa, Kadı İmadüddin ve Hacı Şemseddin darul-huffazları kurulmuştur. Bu kurumların devamı için de vakıflar tesis edilmiştir.

Osmanlı coğrafyasının her bölgesinde çok sayıda darul-kurra bulunmaktaydı. Ayrıca pratik yapmaya imkân vermesi açısından, genellikle bu müesseseler camilerde ya da cami civarında bulunurdu. Farklı bölgelerde darul-kurra açmak, bu kurumlara hoca ya da görevli ataması yapmak, ilgili kurumlara özgü vakıflar tesis etmek, zamanla Osmanlı sultanları için bir adet hâline gelmiştir. Örneğin İstanbul'da sultan, vezir veya devlet erkânı adına kurulan pek çok darul-kurra görülmesi bu durumu göstermektedir.

Küçük yaştaki çocuklara ise eğitim, camilerde ibadet edenlerin huşu ve

dikkatlerini etkilememesine yönelik, sıbyan eğitime benzeyen ve “küttab” denen mekteplerde verilmiştir. Küttaplar da, Kur’an dışında başka dersler de verilirdi. Müfredatında Kur’an eğitime yer verilen bu müesseselere “Kur’an küttapleri” denilmiştir.

Osmanlılar döneminde sıbyan mekteplerinde Kur’an dersleri üç safhada verilirdi. Buna göre ilki, “elif-bâ” aşamasıdır. Burada Kur’an’a henüz geçmemiş öğren-

ciler yer alır. İkincisi “cüzçüler” denen, okumayı söküp hızlandır-maya çalışanlar seviyesidir. Üçüncüsü ise Kur’an okuyabilenlerden teşekkül eden “mushafçılar” düzeyidir. Bu aşamalarla gerçekleştirilen eğitimin hedefi, mümkün olduğunca tecvit ve meharic-i hurufa göre Kur’an’ın öğretilmesidir. Kur’an okumayı öğrenen öğrenci “muallim” ve yardımcısı “halife” nezaretinde Kur’an’ı baştan sona okuyarak hatmeder, ardından “ha-

tim cemiyeti” ile bu faaliyet son bulurdu. İsteğe bağlı olarak bu sürecin ardından hafızlık aşamasına geçilebilirdi. Sıbyan mektebinde Kur’an okumayı çözen öğrenci, önce alt seviyede bir daru’l-kurra-ya giderek hafızlığını ikmal eder ve tashih-i huruf dersleri alırdı.

Bu kurumlarda derslere sabah erkenden başlanır, öğle yemeği için ara verilir, ikindiden sonra dersler son bulurdu. Cuma günleri, ramazan ayı ve bayramlar ise bu müesseselerin tatil zamanlarıydı. Ayrıca yaz mevsimlerinde uzun denebilecek bir tatil için eğitime ara verilirdi.

İslam eğitim geleneğinde, cami ve Kur’an eğitimi yapılan müesseselerde, kıraat-ı seb’a ve aşere gibi ihtisas düzeyinde müfredatın uygulandığı gibi Kur’an’ı öğrenme konusunda güçlük çeken kimseler için “Kevseriyye” dersleri de verilmiştir. Bu derslerde, zorluk çeken kimselere Kevser suresinden aşağısı, yani kısa sureler öğretilirdi.

İslam eğitim tarihinde Kur’an ve kıraat eğitimi öğrencilerin yaşları, zekâ seviyeleri, ilgi ve kabiliyetleri gibi hususlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Eğitim kurumlarında ders veren hocalar ya da görevlilerin Kur’an öğrencisinin şevkini kırarak ya da motivasyonunu olumsuz etkileyecek söz ve tavırlardan uzak durduğu dikkat çekilecek hususlar arasındadır.

Günümüzde Türkiye’de, Kur’an eğitim-öğretimi, kıraat merkezlerinde, Kur’an kursları, camiler, imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde yürütülmektedir. Ayrıca bu faaliyetleri özel gayretleriyle yürüten hocaları da zikretmemiz gerekir. ■

HAFIZLIK EĞİTİMİNDE YENİLİK İHTİYACI VE BİR ÖNERİ

Prof. Dr. Suat CEBECİ

Kur'an-ı Kerim'in tamamını ilk ezberleyen Hz. Peygamber olduğundan hafızlık öncelikle peygamberî bir eylemdir. Kur'an'ın ramazanda camide hafız tarafından ezbere okunup Müslümanlar tarafından mushaftan takip edilmesi (mukabele) de Hz. Peygamber'in Cebrail ile birlikte gerçekleştirdiği ezberi kontrol etme hadisesine dayanır. Son ilahî

kitap olan Kur'an-ı Kerim'in lafzının harfî harfine kıyamete kadar korunmasını güvence altına almak için bu ezberleme ve ezberin bizzat Cebrail tarafından kontrol edilmesi oldukça önemlidir. Hz. Peygamber Kur'an'ın kalıcılığına önem verdiği için her gelen ayeti yazma bilen ashaba yazdırır ve onların ezberlenmesini teşvik ederdi. Zira yazılan sayfada kalır ama ezberlenen zihne kaydedilir. Bir veciz

sözde "el-ilmu fissudur la fissutur (ilim satırlarda olan değil göğüste olandır.)" denilmiştir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'ı yazdırırken bir taraftan da ezberlenmesini teşvik etmesi, Kur'an'ın manasının zihinlere nakşedilmesini sağlamak içindi. Şüphesiz ki insanlığın kuruluşunun yegâne reçetesi Kur'an-ı Kerim'in lafzının en ufak bir değişikliğe uğramadan asırlar ötesine taşınması ne kadar önemli idiyse

onun anlamının zihinlere yerleşmesi ve insan hayatına yansımada o kadar önemli ve gerekliydi. Zira Kur'an'ın kalıcılığının ve toplum hayatını tanzim etmesinin sağlanması sadece lafzının muhafaza edilmesiyle gerçekleşemezdi.

Kur'an'ın nazil olduğu yıllarda yazı malzemesinin elverişli olmamasına, yazma becerisine sahip kişilerin son derece az olmasına rağmen Hz. Peygamber'in nazil olan her ayeti birden çok vahiy kâtibine yazdırmış olması çok anlamlıdır. Ancak 114 sure ve 6236 ayet ve 604 sayfa tutarındaki büyük hacmine rağmen Kur'an'ın tamamının çok sayıda sahabeye ezberletilmiş olması çok daha anlamlıdır. Hicretten sonra İslam toplumu istiklalini elde edip egemen bir yapıya kavuşunca Müslümanlardan Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyenlerin sayısının hızla artmaya başladığı görülmüştür.

Sahabe, büyük bir iştiyakla Kur'an'ın lafzını ezberlemeye devam ederken onun manasını da aynı şekilde büyük bir titizlikle ihata ediyordu. Yani Kur'an'ı ezberleyenler aynı zamanda onun bilgisine de sahip oluyorlardı. Asr-ı saadette hafız demek aynı zamanda Kur'an'ın mana ve muhtevasını en iyi bilen kişi demekti. Nitekim hicretten önce Medinelilerin İslam'ı kendilerine öğretmek üzere bir muallim göndermesini Hz. Peygamber'den istediklerinde Hz. Peygamber nazil olan her ayeti ezberlemiş olan Mus'ab b. Umeyr'i göndermişti. (İbn Sa'd, 1957.) İslam'a çok büyük hizmetlerde bulunan sahabilerin pek çoğu, Mus'ab b. Umeyr'in davetiyle Müslüman olmuşlardır. (El-İsfahani, 1998.) Medine döneminde civar beldelere İslam'ı anlatıp öğretmek için gön-

derilenler de yine hafızlardan seçiliyordu. Hz. Osman da çoğalttığı ilk Kur'an nüshalarını civar bölgelere gönderirken yine hafızlarla göndermeyi tercih etmiştir. (Zerkani, 1996.) Nitekim bu hafızlar gittikleri yerlerde Kur'an'ın kıraatına ve anlaşılmasına öncülük etmişlerdir.

Hicretin dördüncü yılında Necidlilere Kur'an'ı ve İslam'ı öğretmek üzere gönderilen 70 hafız sahibi Maune Kuyusu başında şehit edildiği olayı meşhurdur. Bi'r-i Maune Vakası denilen bu olayda bu kadar çok sayıda seçkin hafızın şehit edilmiş olması, hafızlık yok edildiğinde Kur'an bilgisinin korunamayacağı endişesini ortaya çıkarmıştır. Zira Kur'an'ın sahifelere yazılmış olması, Kur'an bilgisinin korunması için yeterli değildi. Kur'an'ın bütün ahkâmıyla hayatta var olmasını sağlayacak olan onun sayfalara yazılmasından ziyade zihinlere nakşedilmesi idi. Hz. Peygamber hayatta iken Kur'an'ı ezberleyenler, ezberlerini Hz. Peygamberden kontrol etme imkânına sahiptiler. Hz. Peygamber vefat edince ezberlerin kontrolüne ölçü olmak üzere Kur'an'ın tamamı yazılı tek kitap hâline getirilmiştir. Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra yazılı bir mushafa ihtiyaç duyularak ilk nüsha Hz. Ebubekir'in emriyle meydana getirilmiş, kısa bir süre sonra Hz. Osman tarafından çoğaltılmış olmasına rağmen Kur'an'ın bütünüyle ezberlenmesinden asla vazgeçilmemiş, hafızlık eğitimi, tarih boyunca İslam toplumlarında devam eden köklü bir gelenek hâline gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim tarihî süreç içerisinde en çok okunan kitap olarak dünyanın her köşesine yayılmış olsa da ezberleme faaliyetleri ke-

sintiye uğramadan devam etmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Konuşulan dil Arapça olsun olmasın bütün İslam beldelerinde hafızlık faaliyeti bir Kur'an öğretim geleneği olarak devam etmektedir. Arap olmayan beldelerde Arapçanın İslami ilimlerin öğretim dili olarak kabul edildiği dönemlerde hafızlık eğitimi, lafzın ezberlenmesinin yanında Kur'an bilgisi de kazandırılıyordu. Arap olmayan ülkelerde ulusal diller eğitimde yaygın bir şekilde kullanılmaya ve İslam bilimleri de ulusal dillerde öğretilmeye başlayınca hafızlık Kur'an lafzını ezberlemekle sınırlı kalmaya ve Kur'an muhtevası kazandırmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Buna ek olarak hafızlığa daha küçük yaşlarda başlatılması geleneği (Çelebi, 1976.), hafızlık eğitiminde Kur'an muhtevasını kazandırma amacından iyice uzaklaşıldığı anlamı taşımaktaydı.

Hafızlık çalışmalarının Kur'an muhtevasından kopuk yürütülmesi dili Arapça olmayan beldelere özgü bir durum da değildir. Arap beldelerinde de ilk dönemlerden itibaren aynı yönde gelişmeler olduğuna dair haberler mevcuttur. Hz. Ömer, Basra Valisi Ebu Musa el-Eş'ari'ye yazdığı mektupta "İnsanların Kur'an'ı ezberlemekle meşgul olup onun hükümlerini öğrenmeyi terk etmelerinden korkuyorum." demiştir. (El-Kettani, 1993.)

Asr-ı Saadet'teki Kur'an'ı ezberleme ve ezberletme gayretlerinin temelinde yatan gerekçeye döndüğümüzde bugünkü geleneksel hafızlık eğitiminde muhtevayı kazandırma amacının gözetilmemesi yönündeki yaygın tutumu anlamak ve anlamlı bulmak müm-

kün değildir. Elbette bir mümin için Kur'an lafzının tamamını ezberleyip hafızaya yerleştirmiş olmak makbul ve mübarek bir iştir; bunu anlamsız ve gereksiz görmek mümkün değildir. Hz. Peygamber'in, Kur'an okuyan kimseye, okuduğu Kur'an'ın her harfi için sevap verileceğini bildirmiş (Tirmizi, Fezailü'l-Kur'an 16.) olması, ayrıca Kur'an okumanın ve ezberlemenin faziletine dair çok sayıda hadisin mevcudiyeti Kur'an okumayı teşvik etmektedir. Bu sebeple de Müslümanlar tarih boyunca Kur'an'ı evlerinden eksik etmemişler ve ellerinden bırakmamışlardır.

İlk vahyin "Okul!" emri olarak gelmesi ve bu emrin mefulünün (nesnesinin) olmaması ve özellikle de okuma yazma bilmeyen peygambere "Okul!" diye emredilmiş olması oldukça manidardır. Buradaki emir bir metnin, bir yazının okunmasına değil, Allah'ın kâinattaki hikmetlerini, öğütlerini, emir ve yasaklarını kavramaya matuftur. Bilindiği üzere Kur'an'ın müstakil anlam ifade eden en küçük parçalarına ayet denir. Kâinattaki ilahî anlamlara işaret eden ifadelerde sıklıkla ayet kelimesi kullanılmıştır. "Şüphesiz, göklerde ve yerde, müminler için nice ayetler vardır." (Casiye, 45/2.) Bu bakımdan "Okul!" emri bir yazıyla mukayyet olmak üzere her Müslüman'ın her an icraya amade olmasını gerektiren, sarfı nazar edilmesi mümkün olmayan bir anlama ve kavrama ameliyesidir. Hz. Peygamber'in "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir." (Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 21.) hadisi de salt Kur'an metninin okunuşu ile değil, onun mana ve mefhumunun anlaşılması ve kavranması ile ilgilidir. Allah Teala "Şüphesiz bu Kur'an en doğru

yola iletir." (İsra, 17/9.) buyurmuştur. Kur'an'ın iletliği yola gidebilmek için de onun ne dediğini anlamak ve kavramak gerekir.

Bütün bunlar dikkate alındığında Kur'an'ın öğretimi ile ilgili çalışmalarımızı, özellikle hafızlık eğitimi konusundaki faaliyetlerimizin Kur'an'ın anlamını da kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Günümüzde yaşanmakta olan bilişim çağının zorladığı interaktif sosyalleşme olgusu, bireyi demir kafese hapsedseniz dahi onu çevrelemekte, alıp farklı âlemlere sürükleyip götürmektedir. Buna zihinleri enjekte eden alternatif anlayış ve düşünce enjeksiyonlarının etkisi de katılınca birey zihnini Kur'an'ın getirdiği değerler istikametinde tutabilmenin güclüğü ortaya çıkmaktadır. İnsanlığa ideal bir medeniyet öneren ve her şartta toplumu iyiye, güzele ve doğruya yöneltme özelliğine sahip olan Kur'an-ı Kerim'e yönelişin onun zarfıyla sınırlı kalması, mazrufuna nüfuz etme konusundaki ilgi ve ihtimamın azalması kabul edilebilir bir durum değildir.

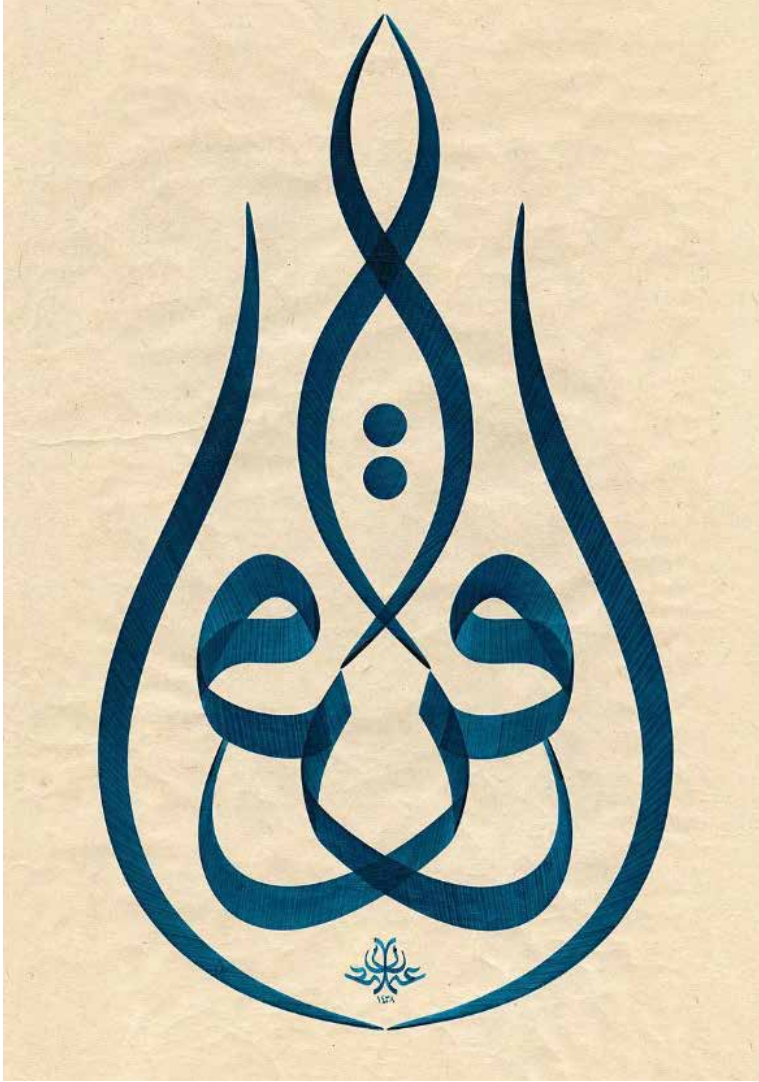
Ülkemizde din eğitimi veren kurumlarımıza baktığımızda ilahiyat fakülteleri de dâhil olmak üzere ne yazık ki Kur'an muhtevasını bütünüyle öğrettiğimiz bir kurumsal yapı, bir program yok. Âdeta tadmik veya çeşni türünden verilen derslerle çağlara hükmeden ve ideal bir medeniyet inşası öngören yüce bir Kitabın hakkıyla öğretimi mümkün değildir. Kur'an'ın anlam ve muhtevasını genç beyinlere kazandırmak ve zihinlerde geniş bir Kur'an kültürü oluşturmak için şu an hafızlık eğitiminden başka bir imkân da mevcut değildir. Hafızlık

eğitimi ve ona yönelik toplumsal ilgi, bunun için iyi bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Kur'an'ın feyzine ve bereketine nail olmak için hafızlığı önemseyen, ona büyük bir ilgi ve itibar gösteren insanların bu iştiyakları değerlendirilerek hafızlık eğitimini bütünüyle Kur'an muhtevasını kazandıracak şekilde düzenlemek pekâlâ mümkündür.

Artık günümüzde kurumsal olarak geliştirilip yürütülen hafızlık eğitiminin sadece sevap kazanma, Kur'an'ın manevi feyzinden istifade etme maksadına yönelik olarak yürütülmesi ile yetinilemez. Hafızlık eğitimi, gençlere güzel bir manevi aksesuar, manevi bir süs kazandırmak gibi kabul etmek yerine onun lafzı ve manasıyla bir Kur'an eğitimi olarak yürütülecek şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, konuyla ilgilenenler tarafından da yaygın bir şekilde hissedilmektedir. Hafızlık eğitimi ve sorunları konusunda yapılan bir araştırmada Kur'an kursu öğrencilerinin %74,7'sinin mevcut hafızlık eğitiminin statüsünün değiştirilmesi gerektiği kanaatine sahip oldukları tespit edilmiştir. (Cebeci-Ünsal, 2006.) Artık daha etkin, daha güçlü, İslam medeniyetinin yeniden inşasına katkı sağlayacak şekilde hafızlık eğitiminin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır.

Hafızlık eğitimi geliştirme konusunda neler yapılabileceği düşünüldüğünde ilk olarak "Hafızlığı daha küçük yaşlarda ve daha kısa sürede nasıl yaptırabiliriz?" sorusu gelmektedir. Bu soruya en uygun cevap bulunabilse dahi Kur'an muhtevasını da kapsayan bir hafızlık eğitimi geliştirilmedikçe olması gerekenin gerçekleştirilmesi sağlanamaz. Hafızlık eğitimi ge-

Hat: Osman Özçay

leştirme konusunda çalışırken asıl cevabını aramamız gereken soru, “Kur’an lafzını bütün olarak ezberletirken onun muhtevasını da birlikte kazandırmayı nasıl başarabiliriz?” sorusu olmalıdır.

Bu soruya cevap ararken cesaretli davranmalı, alternatif her görüş dikkatle incelenerek değerlendirilmeli yapılmalı ve en doğru en verimli ve en gerçekçi yol bulunmalıdır. Bir başlangıç olmak üzere kendi görüşümü özet olarak şöyle

ifade edebilirim: Öncelikle hafızlığa başlama çağı, hafızlık yaptırma süresi, hafızlık öncesi hazırlık programı belirlenmeli, ikinci olarak ezberle birlikte takip edilecek dersler bir program bütünlüğünde düzenlenmelidir. Üçüncü olarak da hafızlık eğitimi programıyla kazandırılacak yeterlikler net olarak belirlenmeli, bu yeterlikleri kazandıracak etkinlikler, öğretim durumları ve çalışma düzeni, etkin zaman kullanımı ilkesiyle özgün bir programa bağlanmalıdır.

Hafızlık programında bir yılı hazırlık olmak üzere dört yıllık bir program uygulanmalı, programda ara tatili ve yaz tatili yer almamalı, öğrenci konsantrasyonunu bozmadan kısa ve günlük dinlenmelere yer verilerek program kesintiye uğratılmamalıdır. Programın hazırlık aşamasında seri ve düzgün Kur’an okuma, talim, tecvit, meharic-i huruf, Kur’an kavramları ve orta düzey Arapça bilgisi verilmelidir. Üç yıllık kısmın iki yılında ezber, son yılda ise haslama (pekiştirme) yapılmalıdır. Ezber ve haslama ile birlikte üç yıl boyunca Arapça, İslam İbadet Esasları, İslam İnanç Esasları, Siyer ve Erken Dönem İslam Tarihi gibi dersler okutulmalıdır. Programa öğrenciler yatılı olarak kabul edilmeli; spor, dinlenme, sosyal ve kültürel faaliyetler, gezi ihtiyaçları mutlaka karşılanmalıdır.

Hafızlık eğitimi programı öncelikle Diyanet teşkilatına ve ilahiyat fakültelerine eleman yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Din Eğitimi Genel Müdürlüğünün hafızlık eğitimi ile ilgili proje okul uygulamasının sonuçları izlenerek değerlendirilmeli ve yeni düzenlemede dikkate alınmalıdır. Hafızlık eğitimi hem zorunlu öğretimin ikinci dört yıllık dönemine denk gelecek şekilde düzenlenebilir hem de bu eğitimi alanların imam hatip lisesinde farklı bir programa tabi tutularak ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerine artı puanla geçişleri sağlanabilir. Artık ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerindeki öğretim üyeleri, özellikle İslam Bilimleri Bölümü hocaları mutlaka hafız olmalı, hafızlarımız da sadece Kur’an lafzını değil manasını da zihinlerine yerleştirmiş olmalıdırlar. ■

KUR'AN EĞİTİMİ VE GÜNÜMÜZ YAYGIN DİN EĞİTİMİ KUR'AN KURSLARI

Saliha BİLGİÇ | DİB Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı

Alemlerin yaratıcısı Rabbimiz (c.c.) eşref-i mahlukat olarak yarattığı insana, yaratılış gayesi olan kulluğunu unutmasın diye hidayet rehberi olarak kitaplar, vahyin nasıl yaşanacağını en güzel örneği olan Peygamberler (s.a.s.) göndermiştir. Ahir zaman ümmeti olan bizlere de rahmetiyle tecelli etmiş, âlemlere rahmet olan Efendimiz'i (s.a.s.) ve onunla hidayet, rahmet, hikmet, furkan, nur,

şifa, ruh, azim, kerim... olan Kur'an hazinesini göndermiştir.

Dünyamızı ve ahiretimizi ihya ve inşa edecek bu hazineye sahip olmak, esasında Rabbimizin (c.c.) kulları arasından seçip de Kur'an'a vâris kıldıklarından olmanın far-
kında olmaktır.

Nitekim her okuma ve duyuşta heyecanımıza zirve yaptıran şu ayet-i celilede Rabbü'l-Âlemin (c.c.) şöyle buyurur:

“Sonra bu Kitab'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır, kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte büyük lütuf budur.” (Fâtır, 35/32.)

Bu ayet-i celile bizi, milletimizi ve teşkilatımızı şevkle Kur'an'ı öğrenmeye, ezberlemeye, anlamaya, yaşamaya, hizmet etmeye sevk eden sebeplerden biridir.

İsteriz ki, bu mirasın hafızı olalım ve ondan en büyük payı alalım. Çocuklarımız, Kur'an'ın okuyanı, yaşayanı, hafızı olsun. Anlayarak, yaşayarak ona hizmet ederek ürettelim hayırları. Öncüsü olalım çocuklarımız ve biz bu mirasın. Hiç olmazsa bu mirası elimizde dilimizde, gölümüzde tutalım, okuyalım ve Allah'ın emanet ettiği mirasçıları olmaktan asla mahrum olmayalım. Ya da kıymetini bilemediği için bu hazineyi kaybedenlerden, mirası heba edenlerden olmayalım.

Kendimiz çocuklarımız ve milletimiz için daha ötesini isteriz ki, hem seçilip mirasa sahip olan hem de seçilmiş mirasçılara, Kur'an mirasını okutarak, öğreterek, programlayarak, yöneterek...

Çocuğundan gencine, yaşlısından engellisine, muhacirinden acemine bu milletin evladına bu vatan sınırlarında ve hatta Başkanlığımızın ulaşabildiği dünya sathındaki Kur'an'ın sevdalı Müslümanlara, veraset vazifesinin kıymetini bilen en güzeliyle ulaştırmak hayırların öncüsü olmak çabası... En büyük şeref ve nasip budur herhâlde.

İşte kuruluşundan itibaren toplumu din konusunda aydınlatma görevini yürüten Diyanet İşleri Başkanlığımız, bu vazifeyi hakkıyla yerine getirebilmek için büyük bir özveriyle çalışmaktadır. 2010 yılında teşkilat kanununun çıkmasıyla birlikte, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığına tevdi edilen din eğitimi faaliyetleri Kur'an kurslarımız ve camilerimiz aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yoğun şekilde uygulandığı Kur'an kurslarımız; Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık

yapmak, din eğitimi almak isteyen vatandaşlarımızın gündüzlü veya yatılı olarak devam ettiği mekânlardır.

Kur'an kurslarımız, sadece Kur'an-ı Kerim okunan ve dinî bilgiler öğrenilen mekânlar olarak kalmayıp aynı zamanda toplumsal kardeşliğin tesis edildiği; yardımlaşma, dayanışma gibi güzel hasletlerin içselleştirildiği manevi birer okuldur.

Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yoğun şekilde uygulandığı Kur'an kurslarımız; Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyen vatandaşlarımızın gündüzlü veya yatılı olarak devam ettiği mekânlardır.

Hiçbir vatandaşımızın yaygın din eğitimi faaliyetlerinden mahrum kalmaması için Başkanlığımız, Kur'an kursu hizmetlerini çeşitlendirmiş çocuklardan yetişkinlere din eğitimi almak isteyen her yaş grubuna programlar geliştirmiştir. Bu programlar dâhilinde uygulanan Kur'an kurslarımızı kısaca şu şekilde tanıtabiliriz:

4-6 yaş grubu Kur'an kursları

2013-2014 eğitim-öğretim yılında uygulamaya koyulan Kur'an

Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), bu kıymetli mirastan çocuğunun küçük yaşta nasipdar olmasını isteyen halkımızın teveccühü ile karşılaşarak kısa sürede yaygınlaşmıştır.

48 ila 72 ay arası çocuklarımızın kabul edildiği programda, veliler sabah veya öğlenden sonra eğitime devam eden kurslarımıza çocuklarını kaydettirebilmekte, böylece eğitim açısından çok değerli bir yaş aralığı olan 4-6 yaşta, dinî değerlerini en sağlam kaynaktan almasını sağlamaktadır.

Her geçen yıl kursiyer sayımızın bir önceki yıla oranla neredeyse iki katı arttığı söz konusu programımıza 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 131.026 yavrumuz kayıt yaptırmıştır.

Hafızlık Kur'an kursları

Hafızlık geleneği, İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar halkımızın büyük özveri ve derin bir saygıyla ilgi duyduğu bir alandır. Kur'an mirasından çokça nasipdar olmak isteyen vatandaşlarımızın veya evladını, böyle mübarek bir rütbeyle ulaşmasını isteyen velilerimizin yoğun ilgisine mazhar olan hafızlık eğitimi verilen kurslarımız, ekseri olarak yatılı eğitimin uygulandığı kurslardır.

Hafızlık; hazırlık, ezber ve pekiştirme dönemlerinden oluşan ve içerik olarak Kur'an-ı Kerim, dinî bilgiler, sosyal etkinlik ve rehberlik derslerinin yer aldığı Hafızlık Eğitimi Programımız, okul çağında olan yavrularımız ve mezun vatandaşlarımız için ayrı ayrı uygulanmaktadır. Okul çağında olan evlatlarımızın okul derslerinden geri kalmamaları için Milli Eğitim

Bakanlığı ile iş birliği yapılmaktadır. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde hafızlık eğitimi verilen Kur'an kurslarımızda 76.722 öğrencimiz eğitim almıştır.

İhtiyaç odaklı Kur'an kursları

Asırlar boyu milletimiz, sinisini Kur'an-ı Kerim mirasıyla zenginleştirmek ve onun mesajı ile hayatlarına anlam vermek için gönül birliği yapmış, Kur'an'ı en güzel şekilde okumak ve onun eşsiz mesajından nasiplenmek arzusuyla yanıp tutuşmuştur. Başkanlığımız bu iştiyaktan yola çıkarak toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli şekilde yaygın din eğitimi faaliyetlerinden yararlanabilmesi için İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı geliştirmiş ve çalışan vatandaşlarımızın devam edebileceği kurslar açmıştır.

İhtiyaç Odaklı Öğretim Programı kapsamında ekseriyeti hanım kardeşlerimize yönelik, gündüzlü eğitim verilen kurslarımız bulunmaktadır. Genellikle sabahdan öğlene kadar devam eden bu kurslar, hanım kardeşlerimizin dinî bilgilere en doğru kaynaktan ulaştığı ve sosyalleştiği mekânlardır.

Bunun yanı sıra mesai sonrası veya hafta sonu uygulanan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarımız, çalıştığı için kurslarımıza devam edemeyen vatandaşlarımızın yoğun ilgisiyle karşılaşmış, bu kurslarımıza talep her geçen gün artmıştır.

Aynı zamanda pek çok kamu kurum ve kuruluşu bünyesinde açılan ve mesai içi uygulanan İhtiyaç Odaklı Programımız sayesinde her yıl binlerce vatandaşımız Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmekte ve dinî bilgiler edinmektedir. 2017-

2018 eğitim-öğretim yılında 933.060 vatandaşımız da bu kurslarımızdan istifade etmiştir.

Temel veya ek öğretim programlarından dilediğine kayıt yaptıran hanım kardeşlerimiz, günlük programları içerisinde tecvit bilgisi, Kur'an-ı Kerim'i yüzüne okuma, sure ve dua ezberi, ilmihâl bilgileri ve Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgiler öğrenmektedirler.

Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerini daha verimli hâle getirmek için Başkanlığımızın yeni çalışmaları arasında bulunan Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı, hafızlığını tamamlayanlara yönelik bir uygulamadır.

Engellilere yönelik din eğitimi

Engelli olmak din eğitimini almaya, Kur'an'a vâris olmaya engel değildir. Başkanlığımız, engelli bireylerin yaygın din eğitimi faaliyetlerinden mahrum kalmamaları için bu alana özel öğreticiler yetiştirmektedir.

Bedensel, görme, işitme ve zihinsel engelli vatandaşlarımıza yönelik uygulanan Engellilere Yönelik Din Eğitimi Programı ve bu prog-

ramın uygulandığı kurslar, engelli vatandaşlarımızın dinî yükümlülük ve muafiyetlerini öğrendikleri mekânlar olmanın yanında, toplumdan kopmamaları ve kaynakmalarını sağlayan oldukça önemli kurslardır.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında 4.377 engelli vatandaşımız bu kurslarımızdan istifade etmiştir.

Camilerde Kur'an öğretimi

Kur'an kursu bulunmayan veya bulunup da kapasite, öğretici sayısı, çalışma saatleri gibi nedenlerle taleplerin karşılanamadığı durumlarda ekseriyet erkek vatandaşlarımıza yönelik Camilerde Kur'an Öğretimi projesi uygulanmaktadır. Bu proje ile her yıl binlerce vatandaşımız, genellikle akşam ya da hafta sonlarında Kur'an eğitimi almakta, dinî bilgiler öğrenmekte ve manevi dünyalarını zenginleştirmektedirler.

Program kapsamında eğitim öğretim yuvası hâline gelmiş olan camilerimizde 2018 yılında 125.653 vatandaşımız eğitim görmüştür.

Yaz Kur'an kursları

Örgün eğitime devam ettiği için uzun dönem kurslarımıza katılmayan çocuk ve gençlerimize yönelik açılan yaz kurslarımız eğitim kurumlarının tatile girdiği yaz aylarında camiler ve Kur'an kurslarımızda, ihtiyaç olması durumunda ise Kur'an öğretimine uygun olan diğer mekânlarda açılan kurslardır.

Kur'an eğitimi ve dinî bilgiler öğreniminin uygulandığı yaz kurslarımız, tatil döneminde olan çocuk ve gençlerimizin iştiyakla katılımını sağlamak için sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle desteklenmek-

tedir. Yaz kurslarımız öğrencilerimizin eğlenerek öğrenip aynı zamanda sosyalleşmelerini hedeflemektedir.

Bu yıl 17 Ağustos 2018 tarihinde sonlanan yaz kurslarımızda 24.212 yatılı; toplam 2.615.735'i gündüzlü olmak üzere toplamda 2.639.947 öğrencimiz öğrenim görmüştür.

Yurt dışı misafir öğrenciler ve yabancı öğrenciler

1990 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Avrupa ve Sibirya Müslümanları Müftülüğünün 5 öğrencinin imam-hatip olarak yetiştirilmesi amacıyla iki yıl süreyle ülkemize gönderilmesi talebiyle başlayan Yurtdışı Misafir Öğrenci Öğretim Programımız, her yıl taleplerin artması ve yeni öğrencilerin ülkemize gelmesiyle güncellenmiştir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılı içerisinde Yurtdışı Misafir Öğrenci

Programı kapsamında 364 yabancı uyruklu öğrenci eğitim görmüştür.

Ayrıca ülkelerinde yaşanan iç savaş nedeniyle ülkemize sığınmak zorunda kalan Suriyeli, Iraklı, Afganistanlı, Türkmen vb. muhacir kardeşlerimizin ülkemizin dinî ve kültürel kardeşlik atmosferinden faydalanarak din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumumuzla kaynaşmalarını sağlayarak yalnız olmadıklarını hissettirmek amacıyla Başkanlığımız, bu kardeşlerimize yönelik yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürütmektedir. Herhangi bir yaş sınırı olmadan isteyen tüm muhacir kardeşlerimizin devam edebildiği kurslarımızda, gerekli durumlarda kendi öğreticileri de görev alabilmektedir. İslam kardeşliğinin tesisi için oldukça büyük rolü olan bu kurslarımıza 12.443 muhacir kardeşimiz devam etmektedir.

Kur'an'ı anlama temel öğretim programı

Kur'an kurslarımızda hafızlığını tamamlayan öğrencilerin hafız-ı Kur'an olmalarının yanı sıra vakıf-ı anlam olmaları arzusuyla Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı hazırlanmıştır. Programda Hayırların Öncüsü olmasını arzuladığımız öğrencilerimizin, Kur'an'ın anlam dünyasına vakıf olmalarını sağlamak amacıyla, onların Arapça yetkinliğini geliştirmek hedeflenmektedir. Dil bilgisi, okuma-anlama, dinleme-konuşma ve yazma alanlarındaki program, 2018-2019 eğitim öğretim yılında pilot olarak 6 ilde uygulamaya koyulacaktır. Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerini daha verimli hâle getirmek için Başkanlığımızın yeni çalışmaları arasında bulunan Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı, hafızlığını tamamlayanlara yönelik bir uygulamadır. ■

YAZ KURSUNDA AÇAN ÇİÇEKLER YIL BOYUNCA SOLMASIN

Meryem DALĞIÇ

Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle en güzel surette yaratılan insan, mahlukatın en şerefli olarak yeryüzünü imar göreviyle mücehhez kılınmıştır. İyiliği güzelliği yaymak, hakkı hâkim kılmak vazifesinin verildiği insan, bu görevinde

başboş bırakılmayarak dünya hayatında kendisine rehberlik edecek elçiler ve kitaplar aracılığıyla bilgilendirilmiştir.

Sorumludur insan kendisinden, çevresinden ve en çok da ailesinden. Endişe eder mükellef olduğu

emanetlerin hakkını yerine getirememekten. Göz aydınlığı, gönül süruru, Allah'ın emaneti olan yavrusuna bırakacağı en güzel mirasın güzel ahlak ve terbiye olduğunu bilir. Çocuk terbiyesinin bu dünya ile kaim olmadığının, en güzel amellerden birinin salih evlat ye-

tiştirmek olduğunun bilincindedir Müslüman. Bu bilinçle evladını Kur'an ikliminde yetiştirmek onun en büyük derdidir.

Çocukların Kur'an ile buluştuğu yaz Kur'an kursları, Kur'an ikliminin en canlı yaşandığı zaman dilimlerinden biridir. Okulların tatil olmasıyla sokaklarda tatlı bir telaş başlar. Elinde Elifba cüzüyle, koltuğunun altında sımsıkı tuttuğu Mushaf'ıyla caminin yolunu tutan çocuklar, yeryüzünü güzelleştiren çiçekleri andırırlar. Çocuk sesine hasret kalmış camiler yaz boyunca onların cıvıltısıyla şenlenir. Güler yüzlü, tatlı dilli, sabırlı, merhamet timsali hoca efendiler farkındadır rahlenin önüne diz çöken müstesna emanetin. Her gün yeni bir heyecanla hazırlanarak geldiği derste fethetmeye başlamıştır minik gönülleri.

Hep bir ağızdan okunan surelerle sözlerin en güzeli Kelamullah, cami kubbelerinde yankılanır. Siyer dersinde Kutlu Nebi'yle tanışan tertemiz gönüller onun yüce ahlakıyla öğrenirler sevgiyi, saygıyı, merhameti, nezaket ve zarafeti. Fitrat gereği Rabb'e yakın olan masum kalpler namazla miraca çıkmayı talim ederler. Anlatılan peygamber kıssalarını pür dikkat dinlerler. Çok sevdiği Peygamber'inin her biri yıldızlara benzetilen güzel arkadaşlarıyla tanışır.

Paylaşmanın, kardeşliğin, hoşgörünün, birliğin beraberliğin ne büyük erdem olduğunu yaşayarak öğrenir akranları arasında. Arkadaşlarının en az kendisi kadar değerli olduğunu idrak ederek kendisi için istediğini başkaları için ister.

Teneffüslerde en büyük keyiftir cami cemaatinin yaptığı ikram-

ları tatmak. En çok da ikram edilen çikolatalarla, dondurmalarla fethedilir minik yürekler. Allah Rasulü'nün namazda iken sırtına binerek oyun oynayan torunlarının hâlimden hoşnutluğunu bilen camii cemaati bu nebevî davranışı örnek alarak müsamaha gösterir çocuklara. Sevgi ve şefkat gören minik cemaat saf tutar neşeyle büyüklerinin ardından.

Kur'an'ın bereketli gölgesinde yetişen çocuklar, idrak ederler hayatın ve varoluşun gayesini. Fark ederler Rabb'lerine, kendilerine, topluma ve çevreye karşı sorumluluklarını. Tüm mahlûkata sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşmayı öğrenirler.

Kur'an'a geçmenin sevinci, heyecanı heceleyerek okunan satırlarda artar. Ailelerde, çocuklarda, hoca da "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir." müjdesine nail olmanın mutluluğu yaşar.

Kısa zaman diliminde Kur'an ile tanışan onun iklimini teneffüs eden çocuklar için okulların açılmasıyla camiye veda vakti gelmiştir. Bir hüznün kaplar camiyi, cemaati, çocukları ve hocalarını. Keşke sadece yaz tatillerinde değil bütün sene boyunca çiçek açsa camiler.

Anne babalar farkındadırlar Kur'anı değerlerin evlatları üzerindeki tesirinin.

Yüce Kitap'la bağı koparmamak üzere "Mermeri delen suyun çokluğu değil, sürekliliğidir." sözü gereğince bu eğitimi zamana yaymak dert edinilir. Kur'an eğitimi yaz etkinliği olarak görmeyen aileler, eğitim-öğretim sezonu boyunca hizmet veren kurslarımızdan faydalanabilirler. Yaz kursunda açan çiçeklerin yıl boyunca solmasını, öğrenilen bilgilerin unutulmasını kim ister ki sahiden?

Bizlere tertemiz emanet edilen neslin muhafazasından bütün toplum sorumludur elbette. Çocukları, gençleri sarmışken nice tehlikeler tuzaklar, esir almışken cam ekranlar, oyunlar, onları Kur'an ile buluşturmak, Kur'an ikliminde özgürlüklerine kavuşturmak vazifesidir tüm ebeveynlerin. İnancın ve kültürün insan hayatındaki önemini bilinciyle Allah'ın emaneti, geleceğin mimarı olan genç neslin zihnini bilgiyle, gönlünü imanla doldurmak yetişkinlerin en önemli ev ödevidir.

Kur'an'ın bereketli gölgesinde yetişen çocuklar, idrak ederler hayatın ve varoluşun gayesini. Fark ederler Rabb'lerine, kendilerine, topluma ve çevreye karşı sorumluluklarını. Tüm mahlûkata sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşmayı öğrenirler. Hürmet gösterirler anne babalarına, akrabalarına ve büyüklerine. Öğrenmişler Yüce Yaratıcı'nın insana verdiği değeri. Düstur edinmişlerdir Kerim Kitap rehberliğinde yürümeyi. İnsanı insan yapan değerlerin Kur'an ikliminde hayat bulacağını, çoğalacağını, yeryüzüne iyilik olarak yayılacağını. ■

PROF. DR. HALİS AYHAN:

“Dini Doğru Bilen Kadın ya da Erkek Hayra Ulaşmıştır.”

Sayın Hocam, Din eğitimi konusunda Osmanlı'dan tevarüs eden miras üzerinden kendi eğitim geleneğimizi oluşturma hususunda ne kadar başarılı olduk?

Osmanlı döneminde eğitimin durumunu göstermesi bakımından XVII. yüzyılda yaşayan Kâtip Çelebi'nin yazdığı bir kitap dikkate değerdir. İsmi, “Mizanü'l-Hak fi İhtiyari'l-Hak” Türkçe bir kitap. Yani hakkı bulmada, en doğruyu bulmada ölçü. Orada şöyle diyor: Medrese eğitiminde birtakım mutaassıp kimseler tarafından akli ilimler, felsefi, hikemi ilimler medrese programından çıkarıldı, yerine fıkıh koydular; ne şeriat ne de hikmet kaldı Osmanlı medreselerinde.

İlim pazarında cehalet hüküm sürdü. Hikmeti bilmeyen şeriatı hiç bilemez. diyor ve Kur'an'dan, Peygamber Efendimiz'in hadislerinden bize nasıl bir din öğretmemiz gerektiğini ortaya koyan örnekler veriyor. Aynı yüzyılda, yani XVII. yüzyılda Batı'da kim var, Dekart var. Ölüm tarihleri de bir birine yakın. Dekart'ın kitabının ismi de benzer “Discourse on the Method” yani “Metot üzerine Konuşma” Kâtip Çelebi'nin kitabı da “En Doğruyu Bulmada Ölçü” isimlerde benzerlik var, aynı şeyleri yazıyorlar kitaplarında aşağı yukarı. Bunun üzerine Batı'da Rönesans oluyor ve XVIII. ve XIX. yüzyıllara geliyorlar. Kâtip Çelebi'nin eğitim konusunda yazdıklarını ise 1908'e kadar kimse okumuyor. O, medreselerde akli ve nakli ilimlerin birlikte okutulması gerektiğini ve birini terk etmenin ötekini de yok edeceğini söylüyor. Osmanlı'nın son yüzyılına bakarsak Osmanlı'nın eğitim mirasının nasıl olduğunu ve bu geleneğin Cumhuriyet dönemine nasıl intikal ettiğini daha iyi anlarız. Fatihlerin, Kanu-

nilerin kurduğu medrese Osmanlı'nın son yüzyılında yok. Öğrenci on altı yıl eğitim görür medresede, eski alet kitaplarını tekrar tekrar okur. Fakat felsefe yok, kelim yok, tasavvuf tarihi, İslam tarihi yok, dünya tarihi hiç yok. Sözelimi Maturidi, Farabi, İbn-i Sina yok kısaca düşünce yok. 1908'e gelindiğinde ise bu yanlışlık görülmüş ve böyle olmaz denilerek medreseler ıslah edilmiş. Fatih'in Sahn-ı Seman'ını ihya edilelim şeklinde medreselerle ilgili çok ciddi çabalar var. Bu arada modern mektepler açılmaya başlanmış, Rüştiye, Sultani, Darülfünun açılmış ve 1920'ye böyle gelmişiz. Ankara'da yeni Cumhuriyet Hükûmeti kurulurken ellerinde bir medrese mirası yok maalesef. Yani Fatih'in Sahn-ı Seman'ı gibi medreseler. O gelenek günlük

ihtiyaçlara cevap vererek, gelişerek 1920'lere gelemiyor. Eğitim ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı 1924 yılında ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Şubat ayında İzmir'de bir toplantıya Darülfünundan beş profesörü çağırıyor, zaten tek üniversite var ve biz eğitimde ne yapacağız konusunu görüşüyorlar. Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi isimler var. Cumhuriyet yeni ilan edilmiş, daha bütün kanunlar çıkmamış yani Tevhid-i tedrisattan önce. Gazi Paşa, bu hocalara, din eğitimi ne yapacağız diye soruyor. Hocalar, mekteplerde din eğitimi vermeyelim, ailelere kal-

sın diyorlar. O dönemde Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip mektepleri var. Bu toplantıdan bir ay sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkıyor ve şöyle diyor kanun: Maarif Vekâletine bağlı din hizmetlerini ifa için İmam-Hatipler açılsın, yüksek din eğitimi için de Darülfünuna bağlı İlahiyat açılsın ve açılıyor. 1931'e kadar İmam-Hatipler devam ediyor. 1933'e kadar Darülfünun'da ilahiyat devam ediyor. 1933'e gelindiğinde ise İlahiyat kapatılıyor, Darülfünunun ismi değiştirile-

rek İstanbul Üniversitesi yapılıyor ve burada öğrencisi olmayan İslam Araştırmaları Merkezi gibi bir merkez kuruluyor. 1933'ten 1949'a kadar Türkiye'de hiçbir yüksek din eğitimi yok. Orta eğitim seviyesinde örgün eğitim kurumu yok. 1947'de bu konuda tartışmalar başlıyor. II. Cihan Harbi'nin bittiği, demokrasi arzularının yükseldiği bu dönemde dini eğitim konusundaki tartışmalar tekrar alevleniyor. 1947'den 1949'a kadar iki yıl boyunca mecliste, basında, kurultaylarda dini eğitimi ve Diyanet'in yapılandırılması konuları tartışılıyor. Çetin tartışmalar yapılıyor, çok güzel raporlar hazırlanıyor, lehte ve aleyhte çeşitli görüşler var. Bu tartışmaların nihayetinde 1949'un şubatında ilkokul dört ve beşinci sınıflara isteğe bağlı din dersi konuluyor. İmam-hatip okulu açılmıyor fakat imam-hatip kursları açılıyor. 1949'un haziran ayında ise meclisin oybirliği ile ilahiyat fakültesi açılıyor. O zaman yapılan tartışma şu; ilahiyat fakültesini İstanbul'da mı açalım Ankara'da mı açalım? Yani açılmasın diyen bir tek vekil yok. Nihayetinde Ankara Üniversitesine bağlı bir ilahiyat fakültesi açılmasına karar veriliyor ve o yılın ekim ayında da eğitim-öğretime başlıyor. 1950'lilerle birlikte çok partili döneme geçildi, imam-hatip okulları açıldı, ortaokullara din dersi kondu daha sonra liselere de isteğe bağlı olarak kondu. İmam-Hatip Okulları 1957'de ilk mezunlarını vermeye başladı. Ben de ilk mezunlar arasındayım. Ancak imam-hatip mezunları ne ilahiyat fakültesi ne de diğer fakültelere giremiyor. Bunun üzerine İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü 1959'da açılıyor. Bu okullara yalnız imam-hatip mezunları girebiliyordu. Ankara İlahiyat Fakültesi imam-hatip mezunlarını almıyordu, Yüksek İslam Enstitüleri de lise mezunlarını almıyordu.

1960 darbesi ile beraber, o günkü yönetime; imam-hatip okullarına ihtiyaç yok, Yüksek İslam Enstitülerine ihtiyaç yok, kapatalım, şeklinde dayatmalar yapılmak isteniyor. Ancak dönemin hükümetine, yanlış yapıyorsunuz, örgün eğitimin her kademesinde din eğitimine ihtiyaç var, 1931'de yapılan yanlışla tekrar düşmeyelim, diyorlar Kemal Kürkçüoğlular, Ali Fuat Başgiller, Nihat Sami Banarlılar... Bunun üzerine aynı yanlışla tekrar düşülmüyor ve 1962'de Konya'da ikinci Yüksek İslam Enstitüsü açılıyor. 1965'te Kayseri'de ve devamında Erzurum, İzmir ve Bursa'da da Yüksek İslam Enstitüleri açılıyor. Günümüzde ise hemen hemen her üniversitede var ilahiyat fakülteleri. Benim kanaatim de o, üniversite olan her yerde ilahiyat fakülteleri açılmalı.

Din eğitimi konusunda uzun bir kesinti dönemi var ülkemizde. Bu kesintilerin olması ne gibi kayıplar meydana getirdi?

1933'ten 1950 yılına kadar yani Ankara İlahiyat Fakültesi açılıncaya kadar 17 yıl bu memlekette üniversite ortamında din, diyanet ve İslam konuşulmuyor. Akait, kelim konuşulmuyor. Hatta kâğıt üzerinde açık görünen Kur'an kursları dahi fiilen ortalıkta yok. Böyle bir ortamda geleneksel öğretiler, yetişkin nesil de ömür gereği rahmeti rahmana kavuşuyor. Belli yaştakiler ölüyor. 1933 yılında 70 yaşındaysa 1950'ye kadar yaşaması mümkün değil. Türkiye'nin 1940'lı yıllardan sonra köyünde, kentinde, şehrinde hemen hemen hoca diyeceğimiz, müderris diyeceğimiz hiç kimse kalmıyor. Geleneksel öğreti de böylece bitiyor. O dönemde örgün öğretim olmadığı gibi yaygın öğretim de yok. Babadan oğula, dededen toruna ulaştıracak bir bilgi de yok. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açıldığında akademisyen, doktora yapmış bir tek hoca yok. İlahiyat Fakültesine felsefede, tarihte, sanat tarihinde yetişmiş hocaları getiriyorlar. O dönemde yetişmiş iki hoca var: Biri, şimdiki hadis ve tefsir hocalarının hepsinin hocası da olan Muhammed Tayyip Okıç; diğeri ise mağripli Muhammed Tavit Tanci Hoca. İki tane profesör var ulum-ı diniyyede, üçüncü bir kişi yok; diğerleri okutman seviyesinde. Medrese usulüyle yetişmiş hocalar var ama onların hiçbirinin akademik çalışmaları yok. O dönemde Ankara Senatosu, Ankara İlahiyata Maarif Vekâleti hoca bulamıyor. Rahmetli Erol Güngör Hoca der ki: Ne garip bir tecellidir ki 1950 Türkiye'sinde İslami ilimlerde doktora yapmış bir kişi bile yok. Bu alanda hoca bulamıyorlar. Öyle açılıyor Ankara İlahiyat ve ilk mezunlarını da 1953'te veriyor. 1951'de imam-hatip okulları açılıyor ancak orada da fakülte mezunu hiç hoca yok. İmam-hatipteyken bize fakülte mezunu hiçbir hoca gelmedi. Eski hocalar, âlim adamlar, dedemiz yaşında insanlar ama 40-50 kişilik sınıflarda ders vermeyi hiç görmemiş insanlar. Herhangi bir camide imam, müderrislik yapan hocayı getiriyor Maarif Vekâleti imam-hatip okullarına.

O dönemdeki kesinti gerçekten âlim insanların yetişmemesine neden oldu ve büyük bir boşluk meydana getirdi. İslami meselelerde kafa yoran, çözüm üreten, bu meseleleri güncel ihtiyaca göre açıklayan hiçbir hoca kalmadığı gibi öğretmen de kalmadı. İmam-hatiplerde öğretmen, fakültelerde de hoca yok. Diyanet'te ise 1962'de müftü, vaiz, imam oluyoruz. Şimdi

müftü, vaiz ve imam olmak ne kadar da zor bir süreç gerektiriyor. Hatta o dönemde okurken bile bu görevlerini yerine getiren arkadaşlarımız vardı.

Hocam 12 Eylül ve sonrası dönemi din eğitimi açısından nasıl değerlendirirsiniz?

Bu tarihî süreçte 12 Eylül 1980’de de tartışmalar devam etti. Din dersleri kaldırılсын, Kur’an kursları Milli Eğitime bağlansın. İmam-hatiplerin sayısı azalsın, yüksek İslam enstitülerinin sayısı 5’e insin, şeklinde görüşler ortaya atıldı. Böyle bir teklif de YÖK’ten ve MEB’den Evren Paşa ve arkadaşlarına sunuldu. Bunun üzerine ben, rahmetli Ahmet Yurttaş, Ali Şakir Ergin, Mehmet Ferdi Gül ve Mustafa Uzunbostancı’dan oluşan beş İslam Enstitüsü müdürü bir araya geldik, ne yapabiliriz dedik ve daha sonra Evren Paşa ve Milli Eğitim Bakanına ulaştık. Benim başkanlığında içerisinde raporlarımızın yer aldığı bir kitap hazırladık ve Evren Paşa ile görüştük. Beş arkadaş şunu dedik: “Sayın devlet başkanı, Osmanlı dedelerimiz son yüzyılda din adına tabii ilimleri, fen ilimlerini dışladılar, yanlış yaptılar. Cumhuriyet de pozitif bilim adına dini dışlarsa yanlış yapar, aynı yanlışla bir daha düşmeyelim. Doğru öğretim ikisini birlikte vermekle ancak mümkün olur. Anlattık niçin böyle olması gerektiğini sonra imam-hatip mezunun üniversiteye girememesi yanlış olur. İmtihanını kazandığı her yere gidebilmeli. Hiçbir İslam enstitüsü kapatılmasın çünkü devlet kendi eliyle açtığı bir okulu kapatırsa halk nezdinde güven kaybı oluşur. Cezaevleri kapatılır, hastaneler geliştirilir ama okullar asla kapatılmaz. Okullar nitelik ve nicelik bakımından geliştirilir. Eğer bu okullar kapatılırsa büyük bir yanlışla kapı açar ve vatandaşın illegal öğretime yönelmesine sebep olur.” Bu konuşmadan sonra hazırladığımız raporu sunduk. Evren Paşa briefing masasında raporları, tekliflerimizi okudu ve pek çok konuda mutabık kaldık. Görüşmeden sonra aynı ayın son günlerinde şûra yapıldı ve o şûrada bunların hepsi tartışıldı. 1982 Anayasasının 24. Maddesi çıktı. Neydi o madde? “Din kültürü ve ahlak dersi müşterek dersler arasındadır. Küçüklerin velilerinin isteğine, büyüklerin ise kendi isteğine bağlıdır.” 24. Madde Kasım 1982’de yayımlandı, Anayasaya girdi.

Bu gayretlerimizin sonucunda din dersi zorunlu dersler arasına girdi; imam-hatip okulları öğrencileri de Milli Eğitimin Temel Kanunu 42. Maddesince kazandıkları okullara gider oldular. Yüksek İslam ens-

titüleri ilahiyat oldu ve bulundukları yerdeki üniversitelere bağlandı. Kur’an kursları da Diyanet’te kaldı.

28 Şubat 1997’ye geldiğimizde 1980-1982’deki tüm kazanımlar kanunla olmasa da kararnamelerle, genelgelerle tersine çevrildi. 1997 yılındaki Türkiye 1980 şartlarına geri dönmek zorunda kaldı. 1997 yılında 8 yıllık kesintisiz eğitim çıkardılar, imam-hatip ile meslek liselerinden mezun olanlar için katsayı uygulaması getirdiler ve bu liselerdeki öğrenciler üniversiteye gidemediler.

Din eğitiminde bugün ne durumdayız, bugünkü sorunlarımız nedir Hocam?

Bugün Türkiye’imiz bunları geride bıraktı ama Elmalı Hamdi Yazır’ın Metalib ve Mezahib adlı kitabının girişinde dediği bir şey var: “Dün ne olduğunu bilerseniz bugünümüzü doğru anlarsınız, geleceği de doğru yorumlarsınız.” Diğer ilimlerin de öğretiminde geçerli olan ve din öğretiminin olmazsa olmazı olan temel kural şudur: Doğru öğretmek, yeterli öğretmek ve zamanında öğretmek.

Din bize doğru, yeterli ve zamanında öğretilmiyor. Benim kanaatim şudur ki: Dini doğru bilen kadın ya da erkek hayra ulaşmıştır. Doğru bilgilerle, doğru düşünür, doğru kararlar verir, toplum ve ahlak kurallarına uygun davranır ve hayra ulaşır. Eğer ulaşamıyorsa din bilgilerini biz doğru vermiyoruz.

Peki, Hocam insanlara doğru dinî bilgiyi nasıl öğreteceğiz?

Burada en büyük sorumluluk üniversitelere düşüyor. Eğitimin en yüksek kademesi üniversiteler ilahiyat fakültelerinde örgün öğretimin içerisinde yer alan isteğe bağlı derslerle diğer fakültelerdeki bütün öğrencilere doğru dinî bilgiye doğrudan ulaşma olanağı sağlanacak. Her şehirdeki üniversite devletin desteğiyle üniversite gençliğinin doğru din bilgisine ulaşabileceği hocaları ve imkânları sağlayacak.

Cami kürsüsünden yapılan din eğitiminin yanında radyo, televizyon ve Diyanet’in yaygın eğitim hizmetleri aracılığıyla doğru dinî bilgilere ulaşılabilmesi için programların çoğaltılması ve daha nitelikli hâle getirilmesi gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim’in personel ihtiyacını karşılayan imam-hatip liselerini ve ilahiyat fakültelerini din eğitimi ve öğretimi açısından değerlendirecek olursanız neler söylersiniz?

İlahiyat fakülteleri, üç amaca yönelik çalışıyor: Bir, Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanına dair imam, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, müftü gibi meslektaşlarımızın yetişmesini sağlıyor. İki, ilkokul, lise ve imam-hatip liselerine öğretmen hazırlıyor. Üç, akademisyenler yetiştiriyor. Üniversitelerde 18 ana bilim dalımız var ve bu anabilim dallarında tüm dünyada araştırmalar yapılıyor.

Bu üç amaca yönelik çalışmalar yapılırken de yöntem şu olmalı: Müftülerimiz, örgün anlamda hoca olmasalar bile ayda bir Diyanet'in karşılaştığı soruları ilahiyat öğrencilerine anlatmalı. Bu sorulara yönelik kendisine refakat eden ilahiyat fakültesi hocalarıyla o sorulara çözümler üretmeli. Yine MEB'deki meslek dersleri öğretmenleri karşılaştıkları problemleri örgün öğretimdeki hocalarla ve öğrencilerle paylaşmalı. Fatih dönemindeki sahn-ı seman medresesinde şöyle bir kural var: Bir üst sınıfa geçen talebe, bir alt sınıftaki talebeyle gördüğü derslerin müzakeresini yapar. Çünkü en iyi öğretim modeli öğretirken öğrenmektir. İşte bu anlayışı günümüze de taşımak mümkün. Diyanet İşleri Başkanlığı bir rapor hazırlar bunu ilahiyat fakültelerinin dekanlarına ve YÖK'e sunar. Bu raporda imamların, vaizlerin, müftülerin vb. din görevlilerinin görev esnasındayken karşılaştığı problemlerin daha nitelikli kimseler yetiştirmek için ilahiyat fakültelerindeki öğrencilerle paylaşılmasının uygunluğu yer alır. İlahiyat fakülteleri dekanları YÖK'ün de onayıyla bunlara kapı açar. Hatta ilahiyat fakültesi öğrencileri kendileri gibi aynı yerlerden geçen meslektaşlarının yanında staj görerek pek çok soru ve sorunla da yüzleşmiş olur.

Bugün nerdeyse her mahallede açılan ve oldukça yaygınlaşmış olan Kur'an kurslarında verilen Kur'an eğitimi nasıl değerlendirirsiniz? Türkiye'de Din Eğitimi kitabınızda Kur'an kursları hakkında önerileriniz var. Bugünkü durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Eğitim tarihi boyunca nitelik ve nicelik çatışması hep yaşanmıştır. Nicelik arttıkça nitelik düşüyor; hâlbuki önemli diyoruz. Bu böyle paradoksal bir şey değil. Nicelik artmalı, çare yok. Çünkü nüfus artışının sürekli olduğu bir ülkede eğitim yerlerinin niceliğinin artması kaçınılmazdır ve öyle de olmalıdır. Yani her mahallede Kur'an eğitim yerlerinin, Kur'an kurslarının olması kaçınılmazdır ve tabii bir şeydir. Bu kaçınılmaz bir sosyal olay. Peki, nüfusa bağlı olarak gelişen nicelik uğruna nitelikten vaz mı geçeceğiz. Hayır. Diyanet'in Kur'an kurslarımızın niteliğine yönelik her geçen gün çok ciddi çalışmalar yaptığını biliyoruz. 4-6 yaş Kur'an kurslarının yanı sıra yaz kursları var ki bu kurslarda camiler dolup taşıyor. Bunlar kaçınılmaz bir olay. Diyanet İşleri Başkanlığımız bu çabayı güncelleştirerek devam etmeli. Her üç beş yılda niteliği gözden geçirip kaliteyi yükseltmek lazım. Kur'an kurslarında dönem sonlarında öğrencilerden, öğretmenlerden ve velilerden geri bildirim almak lazım. Bu geri bildirime dayanarak eğitimin niteliğini daha da geliştirmek lazım. Söz gelimi Kur'an kursu salonları fiziki aydınlığı ve bahçesi olan bir ortama kavuşturulmalı. Bahçesiz kurslar için de belediyelerle görüşerek varsa yakınındaki bahçenin kursa tahsis edilmesi sağlanmalı. Kur'an kursunun ortamı asgari bir okuldaki sınıf ortamıyla sırası, masası, havalandırmasıyla aynı şartlarda olması lazım. Kur'an kursumuzun fiziki ortamını tıpkı okullardaki yaş grubuna göre oluşturmak şarttır. Öğretmen arkadaşların da öğrencileri 1-2 saat salonlarda tutmak yerine 20 dakikalık, en fazla yarım saatlik bir süre içerisinde alanı, konuyu değiştirmek gibi, ortam hazırlamak ve çocuğun tekrar öğrenmeye hazır olmasını sağlamak gibi tedbirler alması gerekir. Hem müftülüklerde hem ilahiyat fakültelerinde bu konuda çalışan hocalarımız var. Dolayısıyla bu konuların üzerinde Diyanet, ilahiyat bir araya gelerek daha iyi, güncel ve nitelikli hizmetler üretebilir. ■

Halis Ayhan 1944 yılında Yozgat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri ve Yozgat'ta tamamladı. 1966'da Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yüksek öğrenimini tamamladı. Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Din Psikolojisi ve Pedagojisi öğretim görevlisi olarak bulundu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Eğitim Tarihi alanında doktorasını tamamladı. 1975-1983 yıllarında Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nün kurucu Müdürlüğünü yaptı. Enstitünün fakülteye dönüşmesiyle aynı yerde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görevine devam etti. 1988-1991 yıllarında T.D.V. İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1994'te doçent, 2000 yılında profesör oldu. 2005-2009 yılları arasında Bakanlar Kurulu kontenjanından Yüksek Öğretim Kurulu üyeliğine atandı. Halen İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi ve Yeditepe Üniversitesi Mtevelli Heyeti üyesidir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

KUR'AN İLE DİRİLMEK

Prof. Dr. Ali AKPINAR | Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

insan, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Onun hem maddi, hem manevi yönü vardır. O, ne sadece maddi yönüyle insandır ne de sadece manevi yönüyle, her ikisiyle birlikte insandır. İnsanın varlığını sürdürebilmesi için maddi yönü olan bedeninin hava, su ve diğer gıdalara ihtiyacı vardır. Benzer şekilde onun manevi varlığını huzur-

lu bir şekilde sürdürebilmesi için manevi gıdaya ihtiyacı vardır ki bu gıda en başta vahiydir. İnsan ruhu vahiyle beslendiği sürece diri kalacak, huzurlu olacaktır.

Yüce Rabbimiz, insanı havasız, susuz, gıdasız bırakmadığı gibi; vahiyli de bırakmamıştır. Bunun içindir ki ilk insan ilk peygamberdir. Peygamber, kendisi ve tüm insanlık adına vahye muhatap olan

kişidir. İlk insan ve ilk peygamberden sonra da vahiy ile Allah-insan irtibatı devam etmiştir. Son olarak da son peygamber vasıtasıyla, ona indirilen Kur'an ile bu ihtiyaç karşılanmıştır. Bir ayetinde Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

“Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye layık olan O'dur.”

(Fâtır, 35/15.) İnsanın Yüce Allah'a muhtaçlığı, O'nun maddi ve manevi gıdalarına olan muhtaçlığıdır. İnsan, sağlıklı ve huzurlu bir şekilde varlığını ancak bunlarla sürdürebilir. İnsanlık tarihi boyunca insan, vahiyle irtibatlı olduğu ve vahiy çizgisinde yaşadığı süreçte huzurlu, saygın ve izzetli bir hayat yaşamıştır.

Vahyin son halkası olan Kur'an, insana gelmiştir, insan için gelmiştir. Ona hayat vermek için, onu diri tutmak için gelmiştir. Nitekim bir ayette o, "Allah ve Rasulünün çağıracağı hayat veren şey" (Enfâl, 8/24.) hayat iksiri olarak tanımlanmış, bir başka ayette de onun "dirileri uyarmak için indirildiği" (Yâsîn, 36/70.) beyan edilmiştir. Onun için vahiy, insan için hayatı değere sahiptir. Vahyin insanlık için hayat kaynağı oluşunu en iyi anlayanlardan Peygamberimizin dadısı Ümmü Eymen, Hz. Peygamber vefat ettiğinde ağlıyordu. Onu bu hâlde gören Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, "Niye ağlıyorsun, Allah katında olanlar Rasulüllah için daha hayırlıdır." dediklerinde Ümmü Eymen şöyle demiştir: "Ben, Rasulüllah için, Allah katında olanların daha değerli olduğunu bilmediğimden ağlamıyorum. Ben asıl semadan inen vahyin kesilmiş olmasına ağlıyorum!" (Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 103; İbn Mâce, Cenâiz 65.) Evet Ümmü Eymen biliyordu ki Peygamberimizin sağlığında kendisine inen vahiy hayata dairdi, hayata müdahale ediyordu ve istikamete yönlendirerek hayatı anlamlı hâle getiriyordu. Peygamberin sağlığında insanlık, Yüce Yaratıcı ile vahiy aracılığı ile irtibat kurabiliyor, sorularına cevap, sorunlarına çözüm bulabiliyordu. Yaşadıkları olaylara ışık tutmak üzere inen ayetler, onlara

hayat veriyor ve onları karanlıklardan aydınlığa çıkarıyordu. Aslında benzeri bir vahiy özlem ve tutkusunu Peygamberimizin hayatında da görmekteyiz. Vahyin ilk yıllarında bir ara vahiy kesilir gibi olmuş (fetret-i vahiy), bunun üzerine Peygamberimiz mahzunlaşmış, ardından onu rahatlatan şu ayetler inmişti: "Yemin olsun, kuşluk vaktine... Kararıp sakinleştiğinde geceye ki... Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı..." (Duhâ, 93/1-3.) Özlemle beklediği vahiy meleğinin gelmesi geciktiğinde semaya gözlerini diken Peygamberimiz (Bakara, 2/144.), melek gelince ona, gelmez oldun, geciktin diyerek bu özlemini dile getirirdi. (Buhari, Tefsir 19.) Onun bu özlemine karşılık vahiy meleğinin cevabı şu şekilde Kur'an'da yer almıştır: "Biz melekler ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir." (Meryem, 19/64.) Peygamberimizin vahye düşkünlüğünü vahiy cümlelerini vahiy meleğinden alırken gösterdiği heyecanlı çırpınıştan da anlamaktayız. O gelen ayetleri kaçırırım da ezberleyemem endişesiyle dudaklarını kıpırdatıyor ve onu okumakta acele ediyordu. Bunun için onu rahatlatan şu ayetler inmiştir: "Sana vahyi tamamlanmadan Kur'an hakkında aceleci davranma ve "Rabbim! İlmi arttır" de. (Tâhâ, 20/114.) Vahyi tam alma telaşı yüzünden dilini kımdatma. Onu zihninde toplama ve onu okumanı sağlama işi bize aittir. O hâlde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak da elbette bize aittir." (Kıyame, 75/16-19.) Hz. Peygamber'in bu vahiy tutku ve özlemi, vahyin hayatındaki yerini ve onu ne kadar önemseydiğini gösterir. Nitekim onun peygamberliği

vahiyle başlamış ve vahyin kesilmesinden kısa bir zaman sonra da son bulmuştur.

Peygamberimizin dünyadan ayrılmasıyla birlikte vahyin inmesi sona ermiştir. Ancak O, Yüce Allah'tan aldığı vahiy orijinal diliyle ve hâliyle insanlığa Kur'an-ı Kerim olarak emanet etmiştir. Kur'an ile insanlar, bugün de Yüce Yaratıcı ile irtibat kurabilmekte, bir anlamda O'nunla söyleşebilmekte, sorularına cevap ve sorunlarına çözümü onda bulabilmektedirler.

Kur'an, pek çok ayet ve hadiste farklı kelime ve ifadelerle kendisini tanıtır. Bu açıklamalarda Kur'an için yüzden fazla isim ve sıfat kullanılmıştır. Bu onun çok yönlü ve kapsamlı bir kitap olduğunu gösterir. Evet, Kur'an birkaç kelimeye sığmayacak kadar zengin ve kapsamlı bir düsturdur. Şöyle ki O, sürekli okunan ve okunması gereken Kur'an'dır. Allah katındaki ilahî arşiv/Levh-i Mahfuzda yazılı olan, peygamberine iner inmez yazıya geçirilen ve bize de yazılı metin olarak değişmeden intikal eden Kitap'tır. O, hakkı batıldan ayırt eden Furkân'dır. Kaynağı, inişi, içeriği bakımından salt Hak'tır. O, kendisine tutunanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran ve onların yolunu aydınlatan ışık kaynağı Nûr'dur. O, insanlara öğüt veren Zikir ve Mevza'dır. O, doğru yolu gösteren Hidayet rehberidir. Muhataplarına hikmetler ikram eden Kerîm ve Hakîm kitaptır. O, gönüllere şifa'dır. O, Yüce Allah'ın kullarına sunduğu kopmaz sağlam tutamak Hablullah'tır. O, kendisine tutunanlara dünya ve ahirette şerefli bir hayat kazandıran Azîz kitaptır. O, yeryüzünde Allah'ın kullarına sunduğu edep sofrası Me'debetullah'tır. (Dârimî, Mukaddime, 20.)

Kur'an, cana can katan Ruh'tur

Kur'an'ın bir adı da Ruh'tur. Ruh, hayat kaynağı olan, insana hayat veren, onu diri tutan iksirdir. Kur'an'ın pek çok ayetinde ruh, melek ve özellikle de vahiy meleği hakkında kullanılmıştır. Cibril'in bir adı da Ruhu'l-Kudüs'tür. Ayetlerde melekler zikredilir, özel olarak da ruh anılır. Çünkü ruh, meleklerin şahıdır. Topluma hayat veren, yöneticidir. Evet, vahiy meleğine ruh denmiştir. Çünkü o, cana can katan, var olmanın sırrına erdiren ve hayatı anlamlandıran vahyi getiren melektir. "Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede Rable-rinin izniyle her türlü iş için inerler." (Kadir, 97/4.) "Melekler ve Ruh (Cebrail) miktarı elli bin yıl olan o derecelere bir günde yükselirler. Ruh (Cebrail) ve meleklerin dizi dizi durdukları gün..." (Meâric, 70/4.)

Vahiy de ruhtur, candır, hayat iksiridir. Vahiy, insanı diri tutan gücün, enerjinin adıdır. Onun için vahiy meleği Ruh'un getirdiği Kur'an, doğru yolu gösteren rehber ve hayat düsturudur. O, dirileri uyarmak, onlara hayat vermek için gelmiştir. "Allah kullarından dilediğine buyruğunu bildirmek için meleklerini vahiyyle (ruhla) indirerek söyle der: İnsanları uyarın ki, benden başka tanrı yoktur. Yalnızca benden sakının." (Nahl, 16/2.) Ayette vahiy için ruh kelimesi kullanılmıştır. Yine ayetlere göre ruh vahiy meleğidir. Vahiy meleğinin insanlığa getirdiği vahiy, ruhtur. İnsan vahiyyle hayat bulur. Vahiy meleği olmadan insan vahyi alamaz, insan vahiy-siz canlı kalamaz. Çünkü vahiy candır, ruhun gıdası da vahiydir. Nitekim ayet, melekler ruhla yani ilahî emirle inerler şeklinde de anlaşılmıştır. Çünkü

Yüce Allah'ın bütün emirleri ruhtur, hayatı anlamlandıran candır. Yine ayetteki ruh ile kastedilenin Kur'an olduğu da söylenmiştir. Onun için Kur'an'ın bir adı da ruhtur. (İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesir, s, 702.) Özetle vahiy meleği, vahiy, Kur'an ve ruh, bunların hepsi birbiriyle irtibatlıdır.

Nitekim bir başka ayette şöyle buyrulmuştur: İşte sana da buyruğumuzla Ruhu gönderdik. (Şûrâ, 42/52.) İbn Abbas, ayette geçen ruhun Kur'an olduğunu söylemiştir. (İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesir, s, 1140.) Müfessirlerin genel kanaatine göre ayette geçen ruh kelimesi mecazî bir anlamda Kur'an-ı Kerim için kullanılmış olup, asıl anlamıyla bağlantılı olarak "insana hayat veren ilahî mesaj" şeklinde açıklanmıştır. (Heyet, Kur'an Yolu, IV, 653.)

Kur'an, insanı nasıl diri tutar?

İman adamının inandığı Âmentü esaslarından biri de Yüce Allah'ın kitaplarına inanmaktır. Mümin, Allah katından gelen bütün kitaplara inanır, son ilahî kitabın da Kur'an-ı Kerim olduğuna iman eder. Kur'an, Müslüman'ın kutsal kitabıdır. Bir müminin Kur'an için benim kitabım diyebilmesi ise ona inanması, onu hikmet hazinesi olarak görmesi, onu bir rehber, bir düstur olarak sahiplenmesi, ona saygı duyması ve onu tanımasıyla gerçekleşir.

İnsan, her şeyden önce vahye/ Kur'an'a muhtaç olduğunu bilmelidir. İnsan acıktığını susadığını fark ederse yemek içmek için harekete geçer. Aynı şekilde manen acıkıp susadığını fark eden insan, bu açlığını ve susuzluğunu gidermek için harekete geçecektir. Elbette mad-di ve manevi beslenmede sağlıklı,

dengeli ve düzenli gıdalar almak son derece önemlidir. Onun için her insanın sağlıklı manevi gıdaları düzenli ve devamlı almaya ihtiyacı vardır. Bu da Allah katından geldiği gibi bize ulaşmış olan Kur'an vahyi ile gerçekleşecektir. Bir adı da ruh olan Kur'an, insana izzetli bir hayat sunacak, hayatını anlamlandıracak ve onu diri tutacaktır.

Kur'an'ı sürekli okumalıdır. Yüce Allah'ın kelamı olduğunun bilincinde okumalıdır. Bu yaklaşım, Kur'an'ı ciddiyet ve saygıyla okumayı beraberinde getirecektir. Her Müslümanın temel kulluk görevlerinden biri olan namaz ibadetinin temel rükünlerinden biri kıraattir. Kıraat, ancak Kur'an'dan bir şeyler okumakla gerçekleşir. Namaz farzdır, kıraat da namazın farzlarından biridir. Kıraatsiz namaz olmayacağına göre her mümin, namaz sahih olacak kadar Kur'an'dan bir şeyler öğrenmelidir. Namaz günlük bir ibadet olduğu için, her iman adamı günlük olarak Kur'an'dan bir şeyler okuyacaktır. İlk emri oku olan ve okunan kitap anlamına gelen Kur'an'ı okumak her Müslüman için bir görevdir ve bu namazla sınırlı kalmamalıdır. Nitekim bir ayette "Bana Müslümanlardan olmam ve Kur'an okumam emredildi." (Neml, 27/92.) buyrulmuştur. Kur'an okuma emri, Peygamberimizin şahsında tüm müminleredir.

İnsanın ömrü sınırlıdır. Kur'an'ı okumaya ayıracağı vakti de sınırlı ömrün içerisinde sınırlı saatler olacaktır. Oysa hikmet hazinesi olan Kur'an'ın hikmetleri sınırsızdır. Kur'an'ın ifadesiyle "Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi Rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka deniz tükenirdi." (Kehf, 18/109.) Bunun için insan,

Vahiy de ruhtur, candır, hayat iksiridir. Vahiy, insanı diri tutan gücün, enerjinin adıdır. Onun için vahiy meleği Ruh'un getirdiği Kur'an, doğru yolu gösteren rehber ve hayat düsturudur. O, dirileri uyarmak, onlara hayat vermek için gelmiştir.

bu hikmet deryasından kana kana içebilmek için gayret etmeli, bu hikmet katreleriyle yenilenmelidir. Bunun için bu hikmet sofrasına zaman ayırmalı ve bu sofradan nasiplenmeye gayret etmelidir.

Müslüman, Kur'an okumadaki asıl amacının, onu anlamak olduğunu bilmeli ve anlamaya çalışmalıdır. Elbette her Müslüman'ın Kur'an'ı ileri seviyede anlaması mümkün olmayabilir. Ancak, tamamı elde edilemeyen bir şeyin bütünüyle terki gerekmez. Her insan Kur'an'dan bir şeyler anlayabilir. Bunun için her Müslüman baştan

sona bir meal, kısa bir tefsir okuyarak en azından Kur'an'ın nelerden bahsettiğini öğrenebilir. Günlük olarak sıkça okuduğu namaz surelerinden başlayarak bu anlama ameliyesini gerçekleştirebilir.

Kur'an, hayata hazırlayan kitaptır. İnsan Kur'an okudukça, onun hikmetlerini anladıkça hayatta karşılaşılabileceği olumlu olumsuz her türlü hadiseye hazır olur. Varlık karşısında şırmamayı, darlık karşısında ümidini yitirmemeyi öğrenir. Bu da insanın hayatı huzurla yaşamasını sağlar. Aynı şekilde Kur'an, insanı ahiret yurduna

hazırlayarak ölüm ve korkularını yenmesini sağlar.

Kur'an'ı okumak ve anlamak, onun gereklerini yerine getirmek içindir. Müslüman okuyup öğrendiği Kur'an ayetleriyle kendini test edecek, eksiklerini tamamlayacak, yanlışlarını düzeltecek, böylece huzur bulacaktır. Dolayısıyla Kur'an'ın öğretileri Müslümanın hayatında kendisini buldukça manevi bakımdan onu diri ve dinç tutacaktır. Kur'an, raflarda, sayfalarda, zihinlerde duran kitap değil; hayatı kuran kitaptır. O, insanın bireysel, ailevi, sosyal hayatını kurduğu ölçüde onun hayatında anlamlı hâle gelecek, hayata anlam ve değer katacaktır. Onun için Kur'an, insanı değerlendiren ve onun hayatına değer katan değerler kitabıdır. ■

TEVHİT İNANCI VE VAHDET ANLAYIŞININ KUR'AN'DAKİ TEMELLERİ

Prof. Dr. Bilal GÖKKIR | İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an, tevhidi yani Allah'ın tekliğini sıkça belirtir. İnsanlığın vahdetini, Hz. Âdem'e ve hatta toprağa kadar giden birliğini de sıkça hatırlatır. Tevhit ile Allah'ın tekliği, yegâneliği, eşi benzeri olmadığı ifade edilirken vahdet kelimesiyle de toplumda en küçük unsurdan başlayarak daha büyük unsurlar olan ümmet ve insanlığın birliğine giden birleşmeler anlaşılır. Kur'an bize tevhit ve vahdet mesajlarını ayrılmaz bir bütün olarak birbiriyle iç içe sunar. İlahî vahdaniyetin toplumsal vahdaniyeti birlikteliği doğurması açısından merkezî durumda olduğu hissini

uyandırır. İnsanlık, Allah'ın birliğinde, tevhitte bir araya gelmeye teşvik edilir.

Yaradan tektir

Kur'an Allah'ın tekliğini sıkça ve açık şekilde ilan eder. "Sizin ilahınız bir tek ilahdır; O'ndan başka ilah yoktur; O rahmandır, rahîmdir." (Bakara, 2/163.) Kur'an'ın ifadesine baktığımızda görürüz ki tevhit tüm elçilerin toplumlarına iletmiş istisnasız ilk ilahî emirdir. (Enbiya, 21/25.) İnsan Allah'tan başka ilah tanımama emrine muhataptır. (İsra, 17/22.) Zira iki ilah olması fesat ve kargaşa demektir. (Enbiya, 21/22.) Kıyamet günü insanları toplayacak ve

hesaba çekecek yegâne ilah O'dur. (Nisa, 4/87.) Allah'tan başka ilah tanımak yani şirk, en baş hasım olup affedilmesi kapsam dışı tutulmuştur. Allah'ın dilediği kimseden dilediği günahı affetmesi umulur ancak şirk istisna edilmiştir. (Nisa, 4/116.) Müşrik yani şirke bulaşan kişi ise pistir, necistir. (Tevbe, 9/28.)

Tek nefisten yaratıldınız: Yaratılan tek kökene sahiptir

İnsanlığın yaratılışına ve dil, ten ve ırk çeşitliliğine dair ayetlere dikkat edildiğinde kesrette vahdet düşüncesinin vurgulandığı görülür. Kur'an insanın ve insanlığın ontolojik birliğine varoluşsal olarak köklerinin

vahdaniyetine, birlikteliğine çokça işaret eder. (Rum, 30/20.) Nisa suresinin ilk ayeti bu anlamda çok açık ifadelerle sahiptir. "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbimize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir." (Nisa, 4/1.)

Ayetin insanlığın vahdaniyetine işaret eden "Ey İnsanlar!" ile başlayıp yaratılış ile devam edip "akraba (erham)" bağlarına işaret ile sonlanması çok dikkat çekicidir. Bu bize akrabaya ve akraba bağlarına riayet etmenin toplumsal vahdaniyetin ve hatta insanlığın vahdaniyetinin başı olduğunu da gösterir. 'Sakının!' uyarısının Yaradan'a karşı ve akrabaya karşı sakınma olarak yan yana referanslar ile yapılmış olması tevhit ve vahdaniyeti birbirine kilitler.

"Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının." (Nisa, 4/1.) ayeti mucebince Allah'ın hakkını ve yakınların hakkını gözetmek, "Allah'ın hakkı tevhit" emrine uymaktır. Yakınların hakkı ise yakınlığı bozacak şeylerden kaçınmaktır. Yakınlara hakkını vermektir, (Nahl, 16/90.) silayirahimidir, ikramdır, cömertliktir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, Kur'an insanlık vahdetini ve toplumsal vahdeti insanlığın ve toplumun en küçük birimi olan ailede başlatır. Bu meyanda yine tevhit vurgusu ile beraber anne baba haklarına riayet etmeyi emreden ayetler dikkat çekicidir. (Lokman, 31/13; İsra, 17/22-37.) Tüm insanlara hitap eden bir mesaj olması bakımından da insanlığın vahdeti hedeflenmiştir.

Ancak Kur'an'ın varoluşa ve insanlığa dair söylemi oldukça gerçekçidir. Varoluştaki birliğe vurgu yaparken insanlığın dil, ten ve ırk farklılıklarını da gündemine alır. Bu kapsamda Hucurat suresinin 13. ayeti dikkatimizi çekecektir.

İlginçtir ki yukarıda tahliline yer verdiğimiz Nisa suresinin 1. ayeti gibi şimdi inceleyeceğimiz Hucurat suresinin 13. ayeti de, "Ey insanlar!" hitabıyla başlar ve yine "Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık." ifadesiyle devam eder:

Kur'an bu anlamda farklılıklara ve çeşitliliklere oldukça olumlu yaklaşır. Çeşitlilikteki, farklardaki, renklerdeki vahdeti gözler önüne serer. Allah dileseydi insanlığı tek bir millet hâlinde yaratırdı elbette. Ancak insan yaratılışı sebebiyle yine de farklılaşacaktı.

"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır." (Hucurat, 49/13.)

Bu ayette insanlığın milletlere bölünmesinin ve kabilelere ayrılmasının gerçekliği vurgulanır. "Farklarınız ayrılığa götürmemeli bilişip

tanışmaya götürmeli." mesajı verilir. Kabile ve kavim temelindeki bir üstünlük yarışına kapıların kapalı olduğu ayetten bariz şekilde anlaşılır. Zira ayet hükmünü vermiştir. Nihayetinde tüm insanlık bir erkek ve bir dişiden, Âdem ve Havva'dan yaratılmıştır, üstünlüğün ölçüsü ise takvadır ve Allah katında en kıymetliniz Allah'tan en fazla sakınıp çekineninizdir.

Farklı millet ve kabilelere mensubiyet, Hucurat suresinin 13. ayetinde dile getirilirken tendeki renklilikler ve dillerdeki çeşitlilik, Rum suresinin 22. ayetinde Allah'ın ayetlerinden/kanıtlarından sayılır. Hem de Allah'ın güç ve kudretinin kanıtı olan göklerin ve yerlerin yaratılması ile birlikte anılarak:

"O'nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır." (Rum, 30/22.)

Kur'an bu anlamda farklılıklara ve çeşitliliklere oldukça olumlu yaklaşır. Çeşitlilikteki, farklardaki, renklerdeki vahdeti gözler önüne serer. Allah dileseydi insanlığı tek bir millet hâlinde yaratırdı elbette. Ancak insan yaratılışı sebebiyle yine de farklılaşacaktı. (Hud, 11/118-119.)

Kısacası Kur'an insanların renk, dil ve ırk temelindeki çeşitliliğini olumlu görür. Bu çeşitlilik varoluşsal birlikteliğe ters düşmez. Bu çeşitlilik Allah'ın ayetlerindendir. Ancak varoluşsal olarak temelde tek nefisten yaratılan insanın yaratıcısının tekliğinde bir araya gelmesi istenir. Bu da tevhit. Tevhit insanlığın esasta kendi vahdetini görmesini gerektirir. İnsanlığın vahdeti de tevhide sadakati getirir. Ancak bu tevhit ve vahdaniyet dengesini bozan pek çok milletler olmuştur.

Geçmiş ümmetlerin hatalarından ders çıkarın: Ehlikitabın tevhit ve vahdet ile imtihanı

Üçüncü önemli nokta tevhit ve vahdet konusunda ehlikitabın verdiği sınava dair ayetlerde yer alan mesajlardır. Doğası itibarıyla ihtilaf ve çekişmeye müsait yaratılan insanlara Allah elçiler ve kitaplar göndermiştir. Ancak aralarındaki çekememezlik ve kıskançlıklar onları ihtilafa ve ayrılıklara düşürmüştür ve hatta bir kısmına elçiler de fayda vermemiş ve inen vahiyler de kalpleri düzeltmemiştir. Hatta kendilerine kitap verilen topluluklar bizzat bu ihtilafın içinde olmuşlardır. (Bakara, 2/213.)

Kur'an, Yahudilik ve Hristiyanlığı vahdeti yitirmenin kötü örnekleri olarak anlatır. Yahudiler Üzeyir için; Hristiyanlar da İsa için "Allah'ın oğlu" yakıştırmaları yaparak tevhit sınavını kaybederler. (Tevbe, 9/30-31.)

Hristiyanlar örneğinden devam edecek olursak Hz. İsa'nın şahsiyeti konusunda düştükleri mezhepçi ayrılıklar nedeniyle günümüze kadar süren bir parçalanma içinde olmuşlardır. Kur'an'ın ehlikitaba karşı tavrına baktığımızda ihtilafa düştükleri konularda işin hakikatini açıkladığını görürüz. Hz. İsa ile ilgili ayetler bunun en açık örnekleridir. (Meryem, 19/34-37; Âl-i İmran, 3/62.) Mezhepçi tavırlarına karşı ise zaman zaman "onları bırak" sertliğinde ifadelerle elçiye uyarır. (Enam, 6/159.) İnkâra düştükleri noktaları ise inkâra sebep olan eylemin kendisini merkeze alarak net şekilde ifade eder: "Allah, için üçüncüsüdür," diyenler kâfir oldu.; "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir," diyenler kesinlikle kâfir oldu." (Maide, 5/72-73.) Her şeye rağmen Kur'an davetini iletir ve onları tekrar asıllarına dönmeleri için uyarır, vahdete çağırır.

"De ki: Ey ehlikitap; hepiniz, sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım. Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz, kimimizi Rab edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse o vakit şahit olun ki biz, Müslüman'ız, deyin." (Âl-i İmran, 3/64.)

Ayet hem popüler ve hem de akademik temelde hep dinler arası diyalog tartışmalarına malzeme olmuştur. Hâlbuki ayet diyaloga değil tevhide çağırır.

Kitap ehlinde görüldüğü gibi tevhidin kaybı vahdetin birliğin kaybına neden olur. Bu durum Beyyine suresinde açık şekilde ifade edilir.

"Ehlikitaptan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, kendilerine açık kanıt; Allah tarafından gönderilen, tertemiz sayfaları okuyan bir elçi gelinceye kadar (bulundukları durumdan) ayrılacak değillerdir. O sayfalarda dosdoğru hükümler yer almaktadır. Ehlikitap ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler. Hâlbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanifler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur." (Beyyine, 98/1-5.)

Ayetlerde belirgin şekilde ehlikitabın tevhitte ayrılmalara ile vahdetlerinin bozulması arasında bir ilgi vurgulanmaktadır. Ayrılığa düşmeleri - hem de açık kanıt geldikten sonra- ile Allah'a kulluk etmeleri, namaz ve zekât ile emrolunmuş olmaları, doğru dine çağırılmış olmaları bir bütün hâlde verilmiştir.

Kur'an bize bu genel ifadelerin yanı sıra özele de inerek örnekler vermektedir.

"Biz, vaktiyle Musa'ya kitabı indirmiştik ama onda da ihtilafa düşülmüştü. Eğer rabbın tarafından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı haklarında hüküm kesinleşmişti bile. Kur'an hakkında gerçekten koyu bir kuşku içindedirler." (Fussilet, 41/45.)

Allah'ın içinde tevhide sadık kalınmasına şiddetle vurgu yaptığı kitabı indirildikten sonra ihtilafa düşülmesi tarihsel olarak da bir vaki'dir. Nitekim Kur'an, bunların pek çok örneği ile doludur.

Vahdet için Kur'an'dan ilkeler

Dördüncü olarak ise Kur'an'da toplumsal vahdetin inşası için bir kısım Kur'ani ilkelerin yer aldığını görürüz

Her şeyden önce Kur'an kitap ehlinin hâllerini sadece haber vermekle kalmaz inananlara "Aynı hataları yapmayın!" uyarısında da bulunur. "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır." (Âl-i İmran, 3/105.)

"Allah'a ve rasulüne itaat, yersiz çekişmelerden kaçınmak emredilir zira aksi durum birliğin ve gücün yitirilmesi demektir. Allah'a ve Rasulüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfal, 8/46.)

Birlik içinde Allah'ın ipine sarılın ayrılmayın emri ile Âl-i İmran 103. ayeti birlik ve beraberliği emretmektedir. "Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir

Bu ilkeler toplumda gönüllerin incinmesini kırılmaları engellemeyi amaçlamaktadır ki bu da vahdetin sağlam temeller üzerinde oturmasına imkân sağlar. Duyulan bir haberi iyice araştırmadan harekete geçmek birinin hakkına tecavüzü getirir.

ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.” (Âl-i İmran, 3/103.)

İnananlar, toplumsal hak ve hukuka riayet etmeğe çağırılır. Kur'an'da özellikle kişinin topluma ve toplumda yaşayan diğer fertlere yönelik, kişilik haklarına dönük saygısı; hak ve hukuka riyeti vahdetin sağlanmasında önemli rol oynadığından Kur'an, bu kuralları önemle belirtir. Hucurat suresinde bu anlamda önemli mesajlar bulunmaktadır: Duyulan herhangi bir haber üzerine araştırmadan harekete geçmemek; kardeşlik ilkesiyle hareket edip insanların arasını düzeltme

çabasında olmak; alay etmemek, karalamamak, incitecek şekilde lakaplar takmamak; zan ve şüphe ile hareket etmemek, gıybet etmemek, tecessüs etmemek. (Hucurat, 49/6,9-10,11,12.)

Sonuç itibarıyla bu ilkeler toplumda gönüllerin incinmesini kırılmaları engellemeyi amaçlamaktadır ki bu da vahdetin sağlam temeller üzerinde oturmasına imkân sağlar. Duyulan bir haberi iyice araştırmadan harekete geçmek birinin hakkına tecavüzü getirir. Bu haksızlık ve adaletsizliği doğurur ve birlik ve beraberliği zedeler. Kardeşlik ilkesiyle hareket etmek, insanların arasını düzeltme ve gönülleri birleştirme çabasında olmak toplumsal

birlikteliğe büyük bir katkıdır. Alay etmek, karalamak, incitecek şekilde insanlara lakaplar takmak, zan ve şüphe ile hareket etmek, tecessüs ve gıybet güveni sarsar, gönüller yıkar toplumsal huzuru kaçıır. Oysaki mümin gönül almak ve gönüller yapmak ile sorumludur. İnsanlığın vahdeti önce gönüllerde başlar. Vahdet, birlik beraberlik, yaratana bir bilmek ile yakından bağlantılıdır. Allah'ın tekliği ve insanlığın vahdeti ayrılmaz bir bütün olarak Kur'an'ın ana mesajlarından biridir. Kur'an dinî ve toplumsal birlikteliğin oluşumu için bilhassa tevhidin korunmasını ve ilahî emirlerde yer alan başlıca toplumsal ahlak ve hukuk kurallarına işaret eder. Kitap ehlinin hâlini sıkça dile getirir ve tevhit ve vahdet konusunda onların düştükleri yanlışlara düşülmemesini salık verir. ■

ŞÜKÜR VE NANKÖRLÜK

Dr. Abdülkadir ERKUT | DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

لئن شكرتم لأزيدنكم ولئن كفرتم إن عذابي لشديد

“Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!” (İbrahim, 14/7)

İsrailoğulları bir zamanlar Firavun'un baskı ve zulmü altında hayat sürüyor; onun, ailesinin ve yakın çevresinin çeşitli işkencelerine maruz kalıyorlardı. Bir defasında kâhinler kendisine, Beni İsrail'den bir çocuğun saltanatına son vereceği haberini verince, erkek çocukları öldürtmeye başlamıştı. Kadınları özellikle sağ bırakıyor; bunu da onları çocuklarından ve erkeklerinden ayırarak acı çekertmek, köleleştirmek, tahkir etmek için yapıyordu. Nihayet Allah'ın lütfu ile baskı ve zulüm dönemleri sona erdi. Ancak İsrailoğulları zaman içinde, geçmişte yaşadıkları olayları unuttular; dini hayatlarında zafiyetler yüz göstermeye başladı. Bunun üzerine Hz. Musa kendilerine, geçmişte yaşadıkları baskı ve zulüm dönemlerini hatırlattı; sonra da kıyame- te kadar dünya semasında yankılanacak şu uyarıda bulundu:

“Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!” diye bildirmişti. (İbrahim, 14/7.)

Hız. Musa, İsrailoğullarını, bu zor zamanlardan kurtulmalarının şükürünü eda etmeye çağırma- ktadır. Çünkü sahip olunan bütün nimetler şükür gerektirmektedir. Şükür sorumluluğunu yerine getirebilmek için, öncelikle nimeti nimet olarak bilmek gerekir. Kişi, sahip oldu- ğu şeyin nimet olduğunu kabul ederse şükredebilir. Şükredince, nimeti ve- ren ile arasındaki bağ güçlenir. Şükretmediği takdirde ise nimeti verenden uzaklaşır; belki zaman- la aradaki bağın tamamen kopması söz konusu olur. Hız. Süleyman, Sebe kraliçesinin tahtının göz açıp kapayıncaya kadar yanı başına getirildiğine şahit

olunca, bunu Allah'ın bir lütfu olarak görüp derhâl şükretmişti. (Neml, 27/40.) Hız. Peygamber de (s.a.s.) sevinçli bir durumla karşılaştığında şükür için sec- deye kapanırdı. (Ebu Davud, Cihad, 162.)

Şükür sorumluluğunu yerine getirebilmek için gerekli olan bir diğer husus da elindeki nimete kanaat etmektir. Nitekim “Şükürün hakikati, aza razı olmaktır.” denilir. (İbn Faris, Şkr Mad. III, 208.) Hız. Peygamber de kanaatkârlığı şükürün en ileri derece- si saymıştır. (İbn Mace, Zühd, 24.) Kişi maddi yönden kendisinden daha yukarı olanlara değil daha aşağı olanlara baktığında Allah'ın verdiği nimeti küçüm- sememesi gerektiğini anlar. (Müslim, Zühd, 9.) Şükür sayesinde, olumsuz görünen şeyleri olumlu bir bakış açısı ile yorumlayabilme imkânı bulur. Hırs ve kanaatsizliğin sürüklediği umutsuzluk ve mutsuz- luk duygularının cenderesinden kurtulabilir. İçin- de bulunduğu kısır döngünün dışına çıkıp geniş bir perspektiften olaylara bakabilir. Sanılmasın ki şükür onu miskinliğe, tembelliğe, nemelazımcılığa yöneltir. Tam aksine, olumsuz duygulardan kurtu- larak ulaştığı bu rahatlık ve huzur hâli, ona hayata yeniden sarılmak için güç verir. Artık o bu müca- delesini, sahip oldukları için kanaat, sahip olmak istedikleri için tevekkül duyguları ile kuşanmış bir şekilde, dengeli bir ruh hâli ile sürdürür.

Şükür sorumluluğunu yerine getirebilmek için gerekli olan bir diğer husus da elindeki nimete kanaat etmektir.

Şükreden kişi, nimete; iman, ibadet ve itaatle karşılık verir. Nimeti, veriliş amacı doğrultusunda, Hak Teala'nın razı olduğu şekilde kullanır. Bu yüzden şükürün, sadece kalp ve dil boyutu değil, aynı zamanda davranış boyutu da bulunmaktadır. “Ey Davud ailesi! Şükür için çaba gös- terin.” (Sebe, 34/13.) ayeti, bu gerçeği ifade etmektedir. Kur'an'da Hak'a davet konu-

sunda büyük mücadeleler veren peygamberlerden bazıları, şükür konusunda örnek gösterilmiştir. Mesela Hz. Lut, kavmini Allah'a karşı gelmekten, kadınlar yerine erkeklere yaklaşma çirkeflğine saplanmaktan sakındırmış; ancak kavmi onu alaya almış, onun uyarılarını reddetmiştir. O, peygamberlik görevini tam olarak yerine getirebilmek için canhıraş bir mücadele içindedir. Bu azgın insanların kötülüklerini engellemek isterken yaşadığı sıkıntı ve zorluk Kur'an'daki ifadelerine yansımıştır. (bkz: Hud, 11/77, 80.) Sonunda kavmi helak olmuştur. Kur'an'da onun bu mücadelesinin fiili bir şükür olduğu şöyle ifade edilmiştir: "Katımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık. Biz şükredeni işte böyle mükâfatlandırırız." (Kamer, 54/34-35.) Şükür konusunda bir diğer örnek de Hz. Nuh'tur. Kur'an da Hz. Nuh için "Bilesiniz ki Nuh çok şükreden bir kul idi." (İsra, 17/3.) denilmektedir. Hz. Nuh, kavmini putperestlikten uzaklaştırıp tevhid inancına döndürmek için çok mücadele etmiştir. Ancak kavmi ona inanmamış, kendisine itham, tehdit ve meydan okumalarla karşılık vermişlerdir. Hz. Nuh uzun mücadelelerin sonunda kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görmüştür. İnanmayanları cezalandırması için Allah'a ettiği dua kabul edilmiş, eşi ve oğlu dâhil inanmayanlar tufanda boğulup giderken Hz. Nuh ve ona inananlar selamete ermişlerdir. Şükür ile övülen diğer bir peygamber olan Hz. İbrahim; nimetin küçüklüğüne bakmadan her nimete şükretmekte (Nahl, 16/121.) Allah'ın emir ve yasaklarına tam olarak riayet etmede büyük hasasiyet göstermektedir. (Necm, 53/37.) Kendisinden başka iman edenin olmadığı bir zamanda yaşamış, tek başına iman etmiştir. İnkârcılarla olan mücadelesinde onların delillerini çürütmüş, her tehlikeye göğüs germiştir. Bu itibarla Allah'ın elçileri, gösterdikleri büyük çaba, giriştikleri amansız mücadele ile risalet nimetinin gereğini yerine getirmişler; fiilen şükretmek suretiyle ilahi övgüye mazhar olmuşlardır.

Şükürün ve nankörlüğün çeşitli sonuçları bulunmaktadır. "Eğer şükrederseniz, elbette size artıracam." ayetinde belirtildiği üzere şükürün sonucu, nimetlerin artırılmasıdır. Söz konusu cümlelerin yapısında nesneye yer verilmemiş; dolayısıyla artırmanın kapsamına dair bir sınırlama yapılmamıştır. Kul maddi nimetlere daha

çok şükrederse bu nimetler kendisine daha çok ulaşır. Şükür bu nimetleri daim kılar. Nimetlerin artırılması manevi nimetler için de söz konusudur. Dolayısıyla Yüce Allah, daha dünyada iken şüküründen dolayı kulunu ödüllendirmektedir. O'nun güzel isimlerinden biri olan "şekür" kelimesi, kulun yaptığı az amele kat kat karşılık vermesi anlamına gelmektedir.

Şükürün zıddı olarak nankörlük, iyiliğin kıymetini bilmemek, günahlara dalarak şükürü terk etmek; nimetleri razı olmadığı şekilde kullanmak, anlamalarına gelmektedir. Sonsuz kerem sahibi Allah, önceki cümlede vadini açık açık ifade etmişken, "Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!" (İbrahim, 14/7.) cümlesinde ise tehdidine sadece işaret etmekle yetinmiştir. Zira tehdidin işaret yoluyla zikredilmesi daha etkili bir üsluptur. Nankörlüğe karşılık O'nun vereceği ceza, bu dünyada nimetlerin ellerinden alması, ahirette de bu nankörlüklerinden dolayı acı verici bir şekilde cezalandırılmalarıdır.

Yüce Allah Kur'an'da nimetlerine nankörlükle karşılık verenlerin akıbetine dair örnekler vermektedir. Bu örneklerden birinde güven içinde hayatlarını sürdüren, rızıkları kendilerine bol bol ihsan edilen bir şehir halkının durumu zikredilmektedir. Bu şehir halkı peygamberi yalanlamış, Allah'ın emirlerine muhalefet etmiş, imkânlarını ihtiyaç sahipleri ile paylaşmayı reddetmiş, nimetlere şımarıklık ve nankörlükle karşılık vermişlerdir. Bunun üzerine nimetler ellerinden almış, daha önce bilmedikleri açlık ve korku duygusunu şiddetli bir şekilde tatmışlardır. (Nahl, 16/112.)

Netice olarak İbrahim suresinin 7. ayetinden anlaşılmaktadır ki; nimetler insana şükretme sorumluluğu yüklemektedir. Şükür, kalp ve dil ile yetinilmeyip davranışlarla desteklendiği takdirde, tam olarak eda edilmiş olur.

"Eğer şükrederseniz, elbette size artıracam." ayetinde belirtildiği üzere şükürün sonucu, nimetlerin artırılmasıdır.

Allah sadece şahıslara değil milletlere de nimetler ihsan etmektedir. O yüzden milletler de geçmişlerini unutmamalı, nimetlerin kendilerine yüklediği sorumluluğu ifa etmelidir. Aksi takdirde ahiretten önce dünyada bu nimetlerden mahrumiyetle karşı karşıya kalacaklardır.

İSTENMEYE DEĞER OLAN...

Meral GÜNEL | İstanbul Maltepe Vaizi

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتَّقَى وَالْعِفَافَ وَالْغِنَى

“Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim.”

(Müslim, Zikir, 72; Tirmizi, Daavat, 72; İbn Mace, Dua, 2.)

Bir hadis-i şerife göre “kulluğun özüdür” dua. (Tirmizi, Deavat, 1.) Kulluğun yani insana değer kazandıran en yüce makamın özü, can damarı ve o damarı besleyen abıhayattır. İnsana kendi ihtirasları ve benliği dâhil Allah’tan başka hiçbir nihai iltica makamı olamayacağını öğreten bir eylemdir. Dua, insana yüce yaratıcı karşısında, konumunu bilmeyi büyük bir letafetle öğretir. Kibir ve gururun kör edici serabından korur. Ardında nice bereketler barındıran merhamet kapısına vardırır dua. (“Sizden her kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmıştır.” Tirmizi, Deavat, 101.) Bu açıdan bakıldığında dua edebilmek nimetlerin en büyüklerindendir.

Dua, hayatın tüm katmanlarında –darlıkta ve bollukta, üzüntü ve kederde- insanı maddi manevi tehlikelerden koruyacak en güçlü silahtır. Mümine güven membaı, azmin, gayretin itici gücü, ümitvar olmanın olmazsa olmazıdır. Kulluğu diri tutma çabası, Elest bezmindeki ahde vefa göstermektir dua.

Kadim medeniyetlerin tamamında özel zaman ve mekânlarla ilişkilendirilen duanın adabı Hz. Peygamber ile farklı bir boyut kazanır. Bütün kayıtlardan azade olarak hayatın her anını, mekânın her türünü kuşatır. Dua, O’nun dilinde çoğunlukla bir eylemin öncülü ya da ardılı olsa da tespihat etmeye dönüştürerek eylemin sınırlarından da koparır kendini. Namaz, oruç, hac gibi ibadetlerdeki zaman ve mekân çerçevesi duada bulunmadığı için duanın kulluk bilincini oluşturma ve pekiştirmedeki etkisi pek büyüktür.

İnsanın bağlanma, sığınma, iletişim kurma gibi temel duygusal ihtiyaçlarının bir

yansıması olarak dua, Âdem’den (a.s.) beri bütün varlık sahnesinde kendine yer bulur. Yüce rabbimiz ve sevgili efendimizin öğretileri, insanoğlunun fitratında mevcut bu iltica arzusunu hak ve hakikat ölçüsünde yeniden şekillendirir, elimizden tutar ve doğru adrese yönlendirir. Zihin ve gönül dünyamızın yüzeyselliğinden bizi kurtarır, ufkumuzu açar; nelerin, kimden, nasıl ve ne zaman isteneceğini öğretir. Böylelikle dua mümini terbiye eder.

Dua, söz, niyet ve eylem bütünlüğü içinde olmalıdır. Gerçekleşmesi istenen şey için samimi bir arzu ve bu arzunun harekete geçirdiği davranışlar duanın kalbî ve amelî boyutunu ifade eder. İnananlar için en önemli prensiplerden olan denge ve tutarlılığın dua açısından yorumu işte bu dil-kalp ve amel birlikteliğidir. Halis bir niyetle, doğru ve düzgün ifadelerle ama mutlaka eyleme de geçerek talebimizi yüceler katına iletmezdur dua. Böylelikle insan hayattan kopmaz, önüne bir hedef koyar ve çabalamaya devam eder.

Bu hadisi şerifte Efendimiz, Rabb’inden dört hususta niyazda bulunuyor: hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği.

Dua, hayatın tüm katmanlarında –darlıkta ve bollukta, üzüntü ve kederde- insanı maddi manevi tehlikelerden koruyacak en güçlü silahtır.

Dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterme anlamındaki hidayet kavramını el-İsfahani “lütüfla kılavuzluk etme”, yani ilk bakışta fark edilmeyen yollarla bütün yaratıklara ve özellikle ilahî emirlere muhatap olan insana yol gösterme şeklinde tanımlar. Buna göre tüm varlık âlemi gibi hidayet de gerçek sahibi Allah’tır ve hidayet yalnızca O’ndan talep edilmelidir.

Hayatı Allah'ın koruması altında olan Efendimizin bu hadisindeki hidayet talebi, ayağı kayma tehlikesiyle her an karşı karşıya olan biz ümmeti için daha büyük bir önem arz eder. Yolunu bulamayanlar kadar bulduğu yolu kaybetmekten korkanlar veya yoldan çıkıp rotasını şaşırانların da kılavuzluğa (hidayete) ihtiyacı daima olacaktır. Mümin bu nedenle hidayet talebinden geri duramaz. Aynı şekilde hidayetin engelleri olan bağnazlık, gaflet, nefis ve şeytanın tahrikleri gibi güçlü çeldiriciler karşısında dirençli olabilmek için de ısrarla hidayet talep edilmelidir.

Efendimizin bu duasındaki sıralama, üzerinde ayrıca düşünmeye değer niteliktedir. Hidayet talebinin hemen peşinden talep edilen takva, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik anlamıyla dinimizin en temel kavramlarından biridir. Maddi ve manevi tüm edimlerimizin ayarı, Allah karşısında değerimizin ölçütü olan ve bilince dayalı saygı/korku diye de tanımlanabilen bu kavram, insanın imanından beslenerek kişiliğini tuğla tuğla örür. Ahlak ve ibadet hayatına nitelik katarak yeniden yapılandırır, topluma faydalı olacak kıyama getirir. Eline, beline, diline hâkim oldurarak Mümini yanlışla düşmekten korur. Unutmayalım ki elimizin, haksızlık için kalkmaması, zulmün ve isyanın kirli planlarını çizmemesi için takvaya ihtiyacı var. Dilimizin, beddua, kahr ve isyanla değil zikir ve şükürle güzelleşmesi, akıttıklarının ağı değil billur gibi dupduru su olup gönülleri ferahlatması için takvaya ihtiyacı var. Belimizin, hayâsızlığın her türüne direnıp Yusuf misali dimdik durabilmesi, Meryem misali Rabb'inden gelecek her imtihana onurluca razı olabilmesi için takvaya ihtiyacı var. Takva yani kulu Rabb'inden asla koparmayacak bu en kuvvetli bağ ile kul, dünyanın türlü sıkıntılarından korunacak, hayatla baş etme becerisi kazanacak, ahiret sıkıntılarını da onunla bertaraf edecektir. Nasıl mı?

Enfal, 29: "Ey iman edenler! Allah'a saygıda (takva) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."

Talak, 2-3: "...Kim Allah'a saygısızlıktan sa-

kınırsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir. Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir..."

Hidayet ve takva talebinden sonra Müslüman ahlakını temsil eden iffet niyazı alıyor sırayı.

İnsanın bedenî ve maddi hazlara aşırı düşkünlüğünü kontrol altına alıp dinin ve aklın buyruğu altına vermek suretiyle kazanılan bir erdem olan iffet, erkek-kadın tüm Müslümanlar için gereklidir. İffet, insanı bedeninin arzularına esir olmaktan koruyan bir zırhtır. Bu zırhın koruyucu vasfını kaybetmesi ise sahibinin göstereceği ihtimama bağlıdır. Ancak belli periyotlarla bakım yapılan, zayıflayan, paslanan, çürümeye yüz tutan noktaları sık sık gözden geçirilen zırh işlevselliğini korur. "İffet" duygusunu / zırhını besleyip güçlendirecek olan yegâne güç kaynağı hidayet ve takvadır; helal da-iresinden çıkmamaya azami gayret göstermektir.

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetin kendi bütünlüğü içinde gerçekleştirmek istediği en önemli hususlardan biri de zihniyetlerdeki değişimdir. Peygamberimizin pek çok defa ashabına "...nedir biliyor musunuz?" şeklinde sorular sorması insanları sık sık doğru bildiklerini Kur'an ve hadis ölçüğünde yeniden sorgulamaya davet eder. Hadisimizdeki "ğina / zenginlik" kavramı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Aslolan zenginlik elbette gönül zenginliğidir; dünyaya ve dünyalığa değer vermemektir. Ancak bu hiçbir zaman sonsuz zenginlik sahibi olan Allah'tan güç ve kudret anlamında maddi zenginliğin talep edilemeyeceği anlamına gelmez. Tasavvuf erbabının el kârda gönül yarda anlayışı aslında Müslüman'ın durması gereken noktayı çok güzel özetlemektedir. Allah'tan başkasına muhtaç olmayacak durumda olmak için çaba göstermek, şerefli bir hayat ve etkili bir tebliğ hizmeti bakımından son derece önemlidir.

HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

- Hz. Peygamber, bizlere erdem ve ahlaki faziletler kazanmak için Allah'a (c.c.) dua edilebileceğini öğretmiştir.

- Hidâyet, takva, iffet ve gönül zenginliği insanın sahip olabileceği yüce erdemlerdendir.

Kadim medeniyetlerin tamamında özel zaman ve mekânlarla ilişkilendirilen duanın adabı Hz. Peygamber ile farklı bir boyut kazanır.

BAŞLANGIÇ VE SON MÜBDİ' VE MUÎD

Fatma BAYRAM | İstanbul Üsküdar Başvaizi

Yüce Allah, herhangi bir ilk malzeme ve örnek model olmadan, yaratmayı en baştan başlatan ve mahlukatı âleme salan, günü gelince de çekip huzurunda toplayandır. İşte Mübdi' ismi yaratmayı başlatan anlamına gelirken Muîd de ölümü tadan her canlıyı vakti saati gelince dirilterek huzurunda toplayan, "yaratmayı tekrarlayan; tekrar yarat" manasını taşır. Râgıb el-İsfahânî'nin ifadesiyle Mübdi' ve Muîd "nesne ve olayların başlangıç ve bitiminde sebep fonksiyonu icra eden varlık" demektir. Yani var olan her şeyin varlık âlemine çıkar-ken izlediği yolu geriye doğru takip ettiğimizde en temelde yokluktan varlığa çıkaran ilk sebep olarak Mübdi' olan Allah vardır. Her şeyin ilk sebebi odur. Bu isimler bir arada düşünüldüğünde şu da ortaya çıkar ki; her son yeni bir başlangıçtır.

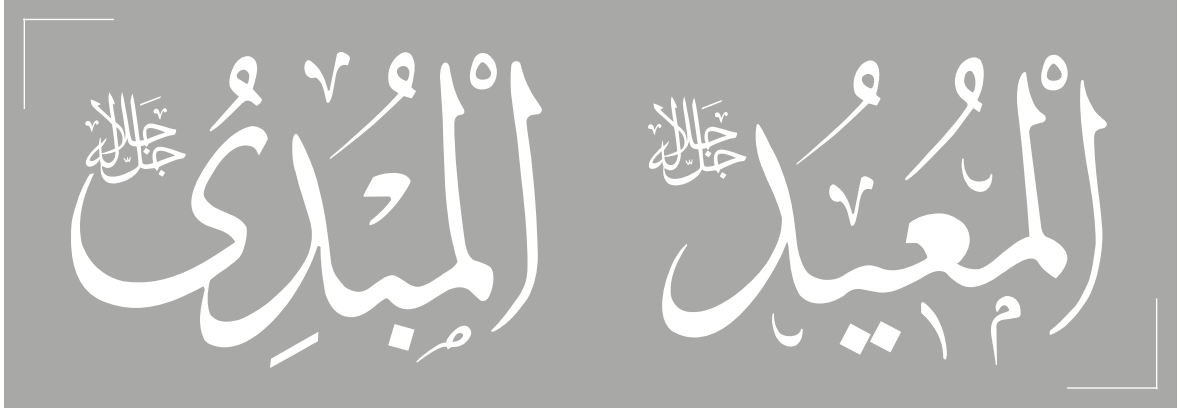
Mastar halleri ile ibdâ' ve iade, yani eşyayı yoktan var etme ve her şeyi geriye, başladığı yere döndürme ancak bütün âlemlerin sahibi olan eşsiz yaratıcının yapabileceği bir şeydir. Bu isimler bize der ki; Allah'tan geldin, O'na döneceksin. Bu dünyadaki varlığın bumerangın havada kalış süresi gibi, ancak bir göz açıp kapama kadardır. Bu süre içinde sahip olduğunu sandığın her şey de muvakkattir. İslam inanç sisteminde "başlangıç ve son" yani "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?" konusunun işlendiği bölümlerin başlığı da bu isimlerin bir başka formu olan "mebde' ve meâd" kelimeleri ile ifade edilir. Yani bu iki isim bize insanlığın en temel zihinsel sorunlarından biri olan "hayatın amacı" konusunu açıklar: "He-pinin dönüşü ancak O'nadır. Allah, bunu bir gerçek olarak vaat etmiştir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra, iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu (yarat-

mayı) tekrar eder. Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır." (Yunus, 10/4.)

Muîd ismindeki "tekrar" anlamını dikkate alan su-filer yaratılışın sürekli tekrar edilişine dikkatimizi çeker. Ama onlara göre bu tekrar aynı varlık için değildir. Çünkü bir kere var edilen, zaten artık vardır ve Yüce Allah'ın yaratma gücü sınırlı değildir. Bizim dirilme dediğimiz o varlığın âleme dağılmış olan parçalarının bir araya getirilmesinden ibarettir. İnsan bu dünyadan berzaha, berzahtan mahşere, mahşerden de cennet veya cehenneme giden bir yolcudur. Onlara göre Muîd ismindeki dönüş anlamı, Allah Teala'nın bir yaratmadan diğerine sürekli bir yaratma halinde olduğunu ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de de bed' ile iadenin birlikte zikredildiği yerlerin çoğunda da söz bağlamının ahiret hayatıyla ilgili olmadığı görülür. (Yunus, 10/34; Neml, 27/64; Ankebut, 29/19; Rûm, 30/27; Burûc, 85/13.) Mâtürîdî'nin kanaatine göre de bu tür ayetlerde yer alan bed' ile iade kavramları hem tabiatı yönetmesi sırasında Cenab-ı Hakk'ın yaratmayı sürekli tekrar etmesi, hem de kıyametin kopacağı zamanda insanları tekrar canlandırması anlamına gelir. Tabiat her şey sürekli bir değişim içinde olup ilâhî sıfatların tecellileri sonucu daimi bir yaratma ve yok etme mekanizmasına tabidir. Böylece Muîd ismi bize, hücrelerimiz her an yeniden yaratılmasa kısa süre içinde yok olup gideceğimiz gerçeğini de hatırlatır. Hatta her uykudan uyandığımızda hayata kaldığımız yerden devam edebilmemizi dahi Muîd ismine borçlu olduğumuzu bildirir.

Kur'an-ı Kerim'de mübdi' ve muîd kelimeleri geçmemektedir. Allah'a nispet edilişlerinde aynı manaya gelen bed' ve ibdâ'

Muîd ismi bize, hücrelerimiz her an yeniden yaratılmasa kısa süre içinde yok olup gideceğimiz gerçeğini de hatırlatır.

mastarlarından türemiş fiil kalıpları on bir ayette zat-ı ilahiyyeye izafe edilmiştir. Bunların dokuzunda ilk yaratmayı anlatan bed' veya ibdâ' kavramıyla birlikte iade kavramı da yer almıştır. Bu ayetler genellikle Allah'ın varlığını, birliğini, evreni yaratıp yönettiğini dile getiren, insana verilen nimetleri hatırlatıp onun tabiat içindeki üstün konumuna ve sorumluluğuna dikkat çeker. Hepsinden önemlisi de dirilişten şüphe içinde olanlara yaratılışı ilk başlatanın neden onu tekrar edemeyeceğini sorar:

"Yaratmayı ilkin başlatan, sonra onu tekrar eden yalnızca O'dur. Bu O'nun için pek kolaydır." (Rûm, 30/27.)

"İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir." (Yâsîn, 36/77-79.)

Bu iki isim insanda tecelli edip insan da onlarla ahlaklandığı zaman neler olur? Öncelikle Mübdi' ismine bakalım: Bu ismin kökünde var olan "başlama" anlamı bir insanda tecelli ettiğinde o kişide yeni bir işe atılma, o güne kadar gidilmemiş bir yolu deneme, her zaman yeniden başlayabilme cesaret ve güveni olur. Psikoloji ilmi bize bu güveni kaybetmiş ve giriştiği bir işin sonunda üzülmekten/yorulmaktan korktuğu için yeni bir insanla tanışmaya dahi kendini kapatmış insanlardan

bahseder. İşte Mübdi' ismi bizi bu yorgunluk ve karamsarlıktan kurtaran bir isimdir. Aynı zamanda bu ismin tecellisi yeryüzünde bütün bedii sanatlarda tezahür eder ki aslında bunların da temelinde üretmekten çekinmemek, yeni başlangıçlardan korkmamak vardır. Biz Allah'a güvenir, adımımızı atarız; elbette sonucu O yaratır.

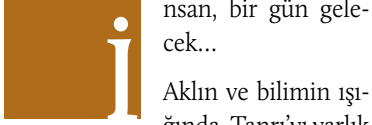
Mu'id isminin kökünde var olan "iade ve tekrar" anlamı bir insanda tecelli ettiğinde ise kişi bir işi bitirdiğinde diğerine girişen, ataletle kapılarak kendini ziyan etmeyen bir çalışkanlık ve süreklilik gösterir. İstikrar dediğimiz devamlılık ancak sürekli tekrarlarla mümkündür ki bir insan karakterinde güvenilirliği sağlayan en temel özelliktir. İstikrarlı karakter, nerede, nasıl davranacağı önceden belli olan kişi demektir. Bu da ilişkilerdeki güvenin temelidir. Aynı zamanda bu isim ahirette huzura toplanıp, dünyanın neticesini ödül veya ceza olarak görmeyi ifade ettiğinden insan bu isimle ahlaklandığında çevresindekilere sadece kötü işlerin sonucunda sitem ve ceza yağdıran kişi değil, en küçük güzelliği dahi takdir eden bir hakşinaslığa ulaşır. Çünkü ilişkilerin sadece azar ve tevbih üzerinden yürütülmesi nefret ve düşmanlık hislerini körükler; insanları "ne yapsam yaranamam" düşüncesine sevk ederek ilişkilerdeki adanmışlığı yok eder.

Kuşeyrî, mübdi' ve mu'id isimlerinin yaygın manalarına temas ettikten sonra Cenab-ı Hakk'ın kullarına yönelik lütuf ve ihsanlarını tekrar tekrar yaratmasını da bu iki ismin muhtevası içinde mütalaa etmiştir.

"Yaratmayı ilkin başlatan, sonra onu tekrar eden yalnızca O'dur. Bu O'nun için pek kolaydır."

AYDINLANMANIN MUMU

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

nsan, bir gün gelecek...

Aklın ve bilimin ışığında, Tanrı'yı varlık denkleminde ihraç edip hakikatin tek ölçüsü olarak kendini ikame edecek; vahyin makamına bilgiyi, Orta Çağ bakiyesi hurafe ve önyargıların yerine akli yerleştirip ideal toplumu kuracak; Tanrı-egemen tarih anlayışına son verip tarihe kendisi hükmedecek; dinsel otoriteyi kilisesine hapsederek dogmalarını halkın belleğinden ve hayatından silecek; sahip olduğu politik güç, akıl ve bilgiyle tarihin ve dünyanın kötü gidişatını değiştirecek; hümanizm, rasyonalizm, sekülerizm ve liberalizmin hüküm sürdüğü yeni bir dünya düzeni tesis edecek...

Bunlar, kabaca, Aydınlanma mimarlarının ana hedefleriydi. Yeryüzünde Aydınlanmanın mumunu yakmak için birilerinin kibriti çakma vakti gelmişti. Tarih boşluk ve ihmal kabul etmezdi.

Bu mimarlara göre, yüzyıllar boyu hurafelerle ve öte dünyada kurtuluş vaatleriyle uyutulmuş 'bahtsız' ruhları kurtarmak için vakit dolmuştu. Bu 'kutlu' yolda önlerine engeller çıkabilir, ayak direyen dar kafalı, bağnaz ve cahillerin 'katı' direnciyle karşılaşabilirlerdi. Ne olursa olsun, gözlerini karartmışlardı, pire için yorganı yakmaya kararlıydılar!

Genelde ziyafet sofralarıyla donatılan dost meclislerinde, "Artık kendimizi Tanrı'da değil, kendimizde Tanrı'yı bulmak istiyoruz!", "İnsana insandan başka yoldaş yok!" diye haykırıyorlar, Tanrı fikrinin na-

sıl mağlup edilebileceği, Kilisenin kışkacında çırpınan ruhların özgürlüklerine nasıl kavuşturulabileceği gibi konular üzerinde ateşli konuşmalar yapıyorlardı. Yürekleri zaferin yakın muştusu ile küt küt atarken kahkahalar atıyorlardı. 'Seküler' entelektüelin mutlaka deist, septik veya ateist olması gerektiğinden dem vuruyorlar, tarihin kendilerine modern dünyayı şekillendirmek için özel bir 'misyon' yüklediği hususunda birbirlerini ikna ediyorlardı.

Entelektüelin ne vahiyle ne dinle ne de hurafeyle bir işi ve irtibatı olabildi.

Onlara göre dinin vesvese ve saf-sataları toplumda hüküm sürdüğü müddetçe, toplumun ilerlemesi hayâldi. Kişi ne kadar dindarsa, o kadar gerici ve yobazdı; dinden ne kadar arınmışsa, o kadar aydın ve ilericiydi! Gerici ve yobaz toplum aydın ve ilerici toplumla yer değiştirmeliydi.

Hemen söyleyelim ki, ilerleme fikri hiç de masum değildir. Fransız Elisee Reclus'ye göre, ilerleme fikri Fransız devriminden itibaren genellikle seçkincilik, sınıf tahakkümü, emperyalizm, zulüm ve adaletsizlik gibi fenalıkları örtbas etmek üzere kullanılan bir ideolojik kılıftır. (Anarşi, Coğrafya, Modernite, İst. 2016, s. 63.) Reclus sonuna kadar haklıydı. 'Biz refah, ilerleme ve demokrasi getireceğiz' diye işgal edilen ve bir zamanların Vahşi Batı'sının Teksas'ına dönüştürülen günümüz beldelerine, ülkelerine baktığınızda anlarsınız.

Tanrısız ütopyanın yol haritasını çizmeyi vazife edinen aydınlanmacılar, Tanrı'ya ve dine isyan bayrağını açarken insanlığın topyekûn aydınlanmasını fiilen başlatan öncüler olduklarını düşünüyorlardı.

Avrupa'da din adına terör estiren, kurduğu engizisyon mahkemeleriyle halka kan kusturan, kanlı emellerine kralları da alet eden ruhban sınıfına öfke büyüktü. Kilise'nin yıkılması için Tanrı'nın inkârı şarttı; bu da yetmez, öldürülmesi (!) gerekirdi.

Nitekim tarihte vuku bulan dört engizisyon sürecinde on binlerce kişi akıl almaz işkencelerin altında can verdi. İspanyol engizisyonunun öncülerinden biri olan Kral V. Ferdinand'ın 1400'lü yılların sonlarında sarf ettiği şu cümle o süreçlerin dramatik özetidir: "İspanya, Müslümanlardan ve dinsizlerden temizlendi!"

Stefan Zweig engizisyon günlerini, "Bütün ülkelerde kiliseye ters düşenlerin, sapkın sayılıp vahşi hayvan sürüleri gibi kovalandığı cinnet günleri" olarak tasvir eder. (Vicdan Zorbalığı Karşı, İst. 2017, s. 14.) Kiliseyi 'tehdit eden' ne kadar gafil varsa hepsinin bir dikenli tel ağına hapsedildiğini söyleyen Zweig için o günler, 'İnsanlık tarihinde insanı dizginlemek için günümüze kadar daha sert bir gemin dayatılmadığı' günlerdir. (s. 59.)

Kiliseye olan öfke başka bir mecraya yürür, zehir zemberek sözlerin hedef menziline Tanrı'nın da dâhil edilmesi sürpriz olmaz. Zira insanların beyinlerinden Tanrı fikrini silmeden

Kiliseyi ve onun dogmalarını silip süpürmek mümkün değildir. Bu amaçla kolları sıvayanlardan biri de Fransız sosyolog Auguste Comte (ö. 1857) olur. Comte bir 'insanlık dini' kurma ülküsüyle yola çıkar. En büyük hayali, Tanrı'nın eski mihraplarının yerinde tanrılaşmış insanlığın heykelini görmek, içinde Tanrı izleri bulunmayan bir insan bulmak, papazları bilginler olacak bir toplum kurmaktır. Albert Camus onun bu sözlerini nakleder ve ardından okkalı bir laf eder: "İnsanlık dini gerçekten de kurulacaktır ama insanların kanları ve canları üzerine!" (Başkaldıran İnsan, İst. 2016, s. 234.)

Gerçekten de Tanrı'ya ve dine savaş açanlar, politik eylemle bir yer yüzü cenneti inşa etmek için yola çıkmışlar ve insanlığa daha fazla sefalet, düşmanlık ve savaş getiren Nazizm, faşizm, komünizm, liberalizm, neo-liberalizm gibi seküler dinler kurmuşlardır. Her bir seküler din / ideoloji milyonlarca insanın hayatına mâl olur. Diğerlerinin kıyıya çekildiği günümüzde şiddet ve sömürü politikalarının dizginleri liberalizmin rötuşlanmış, makyajlanmış versiyonu olan neo-liberalizmin eline geçti!

Devran, artık kapitalizmin Truva Atı neo-liberalizmindir!

Ekonomik liberalizmin ardındaki fikre göre, sermayenin büyümesi ve refahın inşası toplumun menfaatine olacaktı. On dokuzuncu asrın ortalarına gelindiğinde ekonomik liberalizmin vaatleri tutmayınca sosyalizm ve komünizm gibi alternatif ideolojilere gün doğar. Karl Marx, kapitalist sistemin toplumun alt sınıfları üzerindeki etkisini Das Capital'inde sıralar. (James Adair, *Introducing Christianity*, London 2008, s. 277.) Dini kapitalist, sömürü sistemini meşrulaştıran bir aygıt olarak

gören Marx da, döneminin aydınlarının dine olan nefretini yansıtan 'Din halkın afyonudur' şeklindeki klişeleşmiş fikri aynen benimser ve meşhur eserinde tekrar eder.

Söz konusu seküler dinler, kutsal ve vahiyssel olanı her yerde geriletmeye ve sindirme harekâtına dönüşecek; insanı ezme, onun değerlerini yok etme hamleleri olup çıkıverecek; insanlığı sayısız cinayet, zulüm ve katliamın derin sularına itecektir. Boğazlarına kadar 'üstün insan' mitinin kibrine batan eli kanlı despotlar (Robespierre, II. Leopold, Hitler, Mussolini, Pol Pot, Stalin, Mao Zedong vb.), bütün hazları tadıp milyonlarca insanı katlettikten sonra bu dünyadan çeker giderler.

İdeolojileri din düşmanlığından beslenen bu nihilistler, insanlığın gördüğü en sert, en acımasız rejimlerin mucitleri ve uygulayıcıları olmuşlardır. Yerkürenin en kitlesel katliamlarındaki parmak izleri onlarındır.

Dine ve Tanrı'ya karşı savaş açanlar, ne dini ne de Tanrı fikrini kalplerden söküp atabildiler.

Onlar, yüce bir Yaratıcı'ya inanma ihtiyacının insani fitratın katıksız bir özelliği olduğu gerçeğini gözden kaçırdılar veya kasten görmezlikten geldiler. Lâkin Yaratıcıyı inkâr eden, değerden arınmış bir hayat tahammül edilesi değildi. "Tanrı'nın ölümü" insanın ölümü; dinin ölümü, toplumun ölümüydü! İnsan için bir amaç değil, bir araç olan din, "İnsanla birlikte dünyaya gelmiş, onunla devam etmiştir." diyen Ahmet Hamdi Akseki merhuma göre bunun sebebi, bu duygunun insanda fitrî oluşudur. Bu fitrî duyguyu tarihte hiçbir güç yok edememiştir.

Ancak büyük hasarlar verdiler...

Klasik biçimi ve köklü kurumlarıyla toplumun تنها kıyılarına çekilmek zorunda bırakılan geleneksel dinin bıraktığı boşluklara ezoterik/gizemli, spiritüel yeni dinimsi akımlar, kültler sızdı. Gizemli mesajlar aldıklarını, sırlı hakikatlere eriştiklerini, bireyi, akli ve bilimi öncelediklerini iddia eden fırsatçılar/gurular etrafında kümelenen bu modern eklektik (her sistemin sunduğunun en iyisini alan) yapılar, özellikle de toplumun zenginlerini ve gençlerini hedef kitle olarak seçtiler.

Aydınlanmanın şüpheci, materyalist ve agnostik ruhuyla sarsılan ve dini bir 'yanılgı', 'yanlış önermeler bütünü' veya 'düzmece bir bilim' olarak gören ve nihayetinde Tanrı'yı 'öldürme' görevine soyunanlar, toplumun fertlerini birbirine bağlamada 'tutkal' görevi gören ana dinin ve onun kurumlarının yıpranmasından ve sahte din formlarının üremesinden de sorumludurlar.

Yine bu Aydınlanmacı aydınlar, sönmüş bilinçlerin, çökmüş zihinlerin, kömürleşmiş beyinlerin, pörsümüş kalplerin, narsist ruhların, fanatik muhterislerin mantar misali çoğalmasından da sorumludurlar.

Horkheimer'ın dediği gibi, Aydınlanma'nın günahlarıyla malûl bir dünyadayız. (Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İst. 2017, s. 8.)

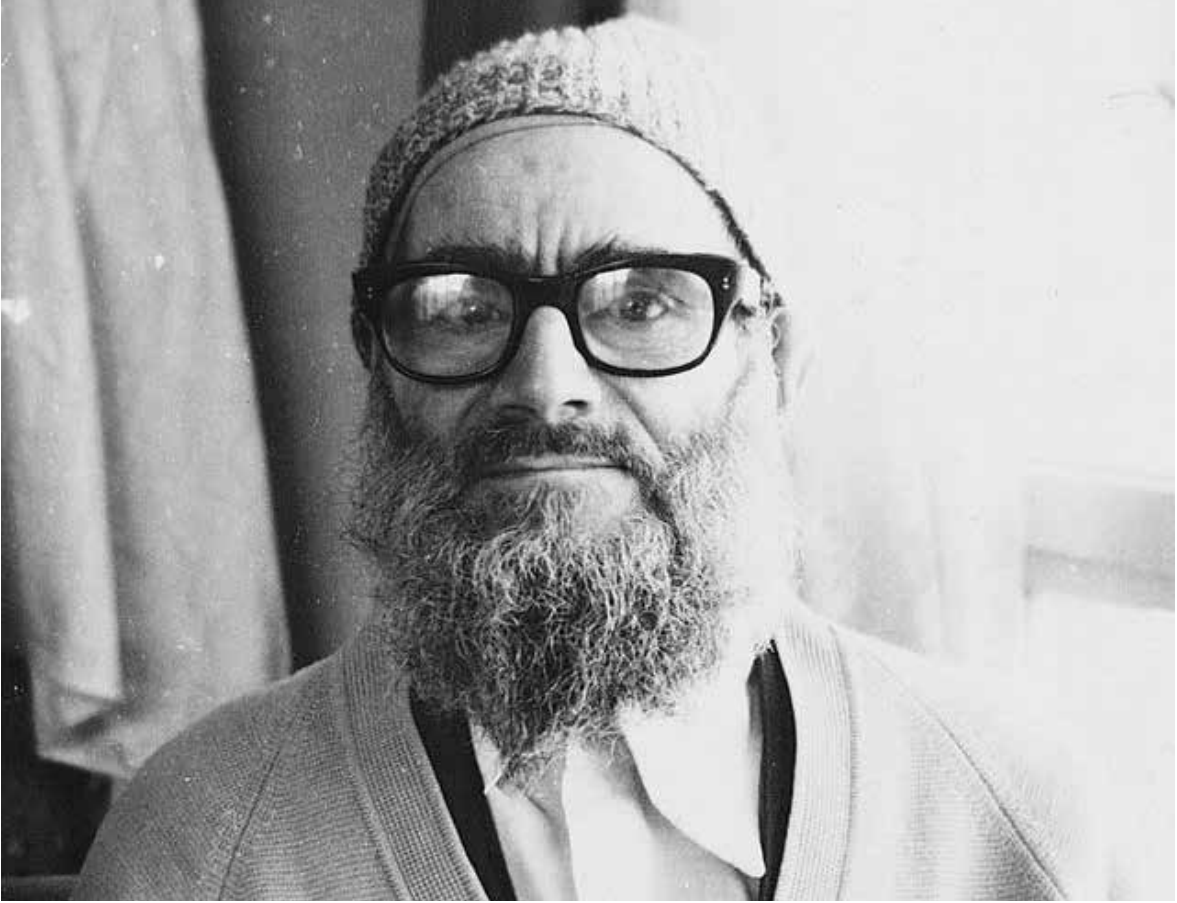
Bütün bu tahribata rağmen, din geri döndü! Hem de her yerde, ideolojilerin toplu katliamlarla dayatıldığı topraklarda bile...

İnsanı Yaratıcı'nın yerine koymayı hayal eden Aydınlanmanın öncü mimarları bugünleri görselerdi, kahırlarından ölürlerdiler. Dinin şimdilerde sert esen rüzgârı Aydınlanmanın mumuna 'püf' dedi.

Beşerî fitrata, inanmak yaraşır, ama öyle ama böyle... ■

CUMHURİYET DEVRİNDE BİR KÖY HOCASI

Hilal KOÇ HANCI

Bir kitap geçer elinize, okursunuz. Her bir satır, anlam veremediğiniz bir samimiyetle gönlünüze dokunur. Bir kitap gönüller arasında köprü olur. Belki hiçbir zaman yolunuzun genişmeyeceği, aynı havayı teneffüs edemeyeceğiniz, sohbetinde bulunamayacağınız biri, bir kitap sayesinde artık size çok yakındır. Mehmet Kara Hoca, maruf ismiyle Kutuz

Hoca, bir kitap ile başlayan yolculuk sonunda tanınan, kıymetli bir âlim. Oğlu Prof. Dr. İsmail Kara'nın tabiriyle "Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası."

13 Ağustos 1918'de Güneyce'de doğan Mehmet Kara. Altı yaşındayken hafızlığa başlar. Hafızlığını bitirince, 1931-1934 yıllarında ilköğretim tahsilini tamamlar. 1939 yılında Oflu Ahmet Kumkum Hoca'dan fi-

kıh okur. 1940-1942 yıllarında Hacı Hızır Akgüneş'ten talim, tashih-i huruf ve tecvit dersi alır. 1943'te askerliğini yaptığı sırada Mehmet Aşıkkutlu Hoca'nın öğrencisi Yusuf Bilgin ile kıraat (aşere, ilm-i vücuh) okur.

Hoca'nın tahsili ile ilgili ifadesi şöyle: "Yüce Allah'ın lütf u keremiyle tahsil hayatım uzun yıllara yayılmış ve inkıtalı olmakla beraber iyi ve be-

reketli geçti diyebilirim. Medresele-
rin kapalı, Arapça tahsilinin yasadık, din eğitiminin çok kısıtlanmış ve zorlaştırılmış olduğu yıllarda, zor şartlarla da olsa küçümsenemeyecek bir tahsil yapabildim. Kendimin farkında oldum olalı, içimde okumaya, ilmin derinliklerine doğru dalmaya hep bir iştiağ oldu. Şükürler olsun ki bu iştiağ benden hiç uzaklaşmadı. Belli bir yaştan sonra çocuklarımla tahsil ile ilgilenerek, onların yaptıkları çalışmaları uzaktan da olsa takip ederek ilim iştiağımı tatmin etmeye çalıştım; benim elde edemediklerime ve ulaşamadıklarına onlar ulaşacak ve daha ileriye gidecekler diye düşündüm, bunun için dua ettim.” (Prof. Dr. Mustafa Kara, Dr. Hüseyin Kara, Prof. Dr. İsmail Kara üçü de hem evlat hem talebe, hafız ve meslektaş.)

Kutuz Hoca, hafızlığını bitirdikten sonraki ilk ramazan ayında “Ramazanlık”ı çıkar. Ramazanlık, hafızların, talebelerin ramazan ayında, camilerde veya evlerde mukabele okumak ve teravîh kıldırmak için uygun yerlere gitmelerine ve bir miktar para kazanmalarına denir. İlk ramazanlık tecrübesini Bafra’da yaşar. Hoca’nın ramazanlıkları mesleğinin icrasında çok önemli birer tecrübe vesilesidir. Daha sonraki senelerde Rize’de çeşitli camilerde mukabele okur. Teravîh kıldırabilecek yaşa geldiğinde teravîh kıldırır.

Askerdeyken komutanının muvafakatiyle sıhhiye kursuna gönderilir. Orada öğrendikleri, terhis olduktan sonra Hoca’ya Hükümet Tabipliğinde iş imkânı sağlayacaktır. 1946 yılında İran’da baş gösteren salgın hastalık Rize’nin de içinde bulunduğu doğu illerini tehdit edince, Hükümet aşı kampanyası başlatır ve işi sıkı tutar. Görevli doktorların yetişemediği yerler için sıhhiyeye

ihtiyağ vardır. Askerde aldığı sıhhiye diploması ile işe başlar. Rize’nin köylerini aşı için dolaşır. Bazı aşılarda farklı dozlarda uygulanması gerektiğinden, gittiği köylerde kalması da gerekir. Köylerde fırsat buldukça imamlık, müezzinlik de yapar. Bir seferinde, köyün imamı hafız olmadığı için, hafız olan Kutuz Hoca’dan cuma namazını kıldırmasını ister. Namaz sonrası imam, “Bu hafızlık bende olsaydı

“Hafızlarım, evlatlarım, hafız olmakla, bir küp balı sırtınıza yüklediniz demektir. İlim ve Arapça öğrenerek o baldan önce siz tadınız. Tatmazsanız ömür boyu bal küpü taşıyan ama hiç tatmayan hamal gibi olursunuz. Haydi, gidin ilim öğrenin, önce balı siz yiyin, sonra da başkalarına yedin.”

Rize Valiliğini verseler gitmezdim. Sen bu çocuklara aşı yapmakla uğraşıyorsun.” der. İmamın bu sözünün üzerinden çok geçmemiştir ki, doktor izinli olduğu müddetçe Rize’ye gelmesi istenir, bu teklifi kabul etmeyen Hoca istifa eder. Aslında istifa ettiği resmî sıhhiyeci vazifesidir çünkü fahri olarak sıhhiye görevini 1970’lerde köyde sağlık ocağı açılana kadar zaruretten devam ettirmiştir.

1947’de Kayabaşı köyünde kış imamlığı görevi alır ve artık imam-hatiplik ve huffazlık yılları başlamış olur. 1948 yılında kendi köyünde Büyük Camii imamı görevi bırakınca, burası için uygun görülen üç hocadan biridir ve bu görev kendisine tevdi edilir. O dönemlerde Diyanet’e bağlı olmayan, maaşı halktan toplanan imamlara “köy imamı” denilmektedir. Kutuz Hoca, köy imamıdır, 1951 yılında Diyanet, Büyük Camii için kadro verince, “kadrolu hoca” olur. Ömrünü Kur’an-ı Kerim hizmetlerine vakfeder. 8 Aralık 2011’de Ankara’da vefat eder.

Kutuz Hoca halk ile iç içe, ihtiyaç olunan her durumda elini taşın altına seve seve koyan bir gönül insanıdır. Fakir fukaranın, yetimlerin, muhtaç olan herkesin elinden tutar. Bilgi sahibi olduğu her hususta bildiklerini başta evlatları olmak üzere başkalarına öğretmek onun için bedii mutluluk vesilesidir. Yaptığı iş ne olursa olsun ihlasla yapar ve karşılık beklemez. Helal lokma konusunda çok hassastır.

Çocuklarına bilgidan ziyade, tavır, üslup ve güzel bir ahlak bırakan, bugün bakıldığında küçük görülen ama içinde bulunduğu yıllar için büyük hizmetler yapmış olan sade, titiz ve samimiyet timsali bir insandır. Mezun ettiği öğrencilere tavsiyesi, Kur’an okuyan herkes için kulağa küpe olacak cinstendir Kutuz Hoca’nın:

“Hafızlarım, evlatlarım, hafız olmakla, bir küp balı sırtınıza yüklediniz demektir. İlim ve Arapça öğrenerek o baldan önce siz tadınız. Tatmazsanız ömür boyu bal küpü taşıyan ama hiç tatmayan hamal gibi olursunuz. Haydi, gidin ilim öğrenin, önce balı siz yiyin, sonra da başkalarına yedin.” ■

ARAPÇANIN DOĞDUĞU ÜLKE: ÜRDÜN

Prof. Dr. Ahmet KAVAS | İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Resmî adı el-Memleketü'l-Ürdüniyyetü'l-Hâşimiyyetü yani Ürdün Hâşimî Krallığı olan bugünkü ülke, adını Ürdün isimli nehirden almaktadır. İslam öncesi dönemlerde bu bölgeye Palaestina Secunda, güneyindeki Petra antik şehrine Arabia Petraea, yani el-Arabiyye el-Hace-riyye ya da el-Arabiyye es-Sahriyye denilmekteydi. Kayaları oyarak yerleşime açan Nabatîler buraya Rekem adını verdiler. İlk Müslüman fetihleri sırasında Suriye'de bir bölge Ürdün adıyla tanınmaktaydı. Yazılı kaynaklara göre kimi zaman Dimeşk dendiğinde Belka, Gûr ve Amman'ın da içinde yer

aldığı coğrafya anlaşıldı. Fihl, Cereş, Beysân ve Taberiye şehirlerinin bulunduğu yer dendiğinde ise Ürdün anlaşılır ve bazıları buraya Akka ve Sûr kasabalarını da dâhil ederlerdi. Şimdi bunlardan sadece Gûr Ürdün'de kalırken Sûr Lübnan'dadır. Akka ve Taberiye ise Filistin'in tabii topraklarından kabul edilir. Buranın kuzey kısmı ise Suriye ve Filistin birlikte olmak üzere bir bütün hâlinde Bilâdüşşâm'dır.

Resmî dilin Arapça olduğu ülkede İngiliz işgali döneminde başlayan ve hâlâ tesiri devam eden İngilizce, özellikle eğitimde ve Batılı ülkelerle bağlantısı olanlar tarafından ikinci dil olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Osmanlı dönemi-

nin bir tesiri olarak sayıları üç bini bulan Türk kökenli aileler ile tüm komşu ülkelerde olduğu gibi buradaki Türkmen toplumu da Türkçe konuşmaya devam etmektedir. Türkiye'den her yıl binlerce genç günümüzde konuşulan Arapçayı daha iyi öğrenmek için bu ülkeyi tercih etmektedir.

Ülke nüfusu 2018 yılı itibarıyla 10 milyona ulaştı ve bunun %98'i Araplardan oluşmaktadır. 1967'de Batı Şeria, İsrail tarafından işgal edilmenden önce Ürdün nüfusunun %70'i Filistinli idi. Hâlen toplam nüfusun %20 kadarı Filistinlidir. %2 azınlık ise Kafkasya kökenli Çerkezler ve Çeçenler ile Türkmenler, Ermeniler, Kürtler ve

Boşnaklardan meydana gelmektedir. Halkın dört milyondan fazlasını meydana getiren yarısına yakını başkent Amman'da yaşamaktadır.

Tüm Arap Yarımadası gibi Ürdün topraklarında da tarih boyunca Akadlar, Ammonitler, Asurlular, Babilonlar, Mısır Firavunları, Nabatiler, Makedonyalılar, Eski Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Emevî ve Abbasî dönemlerinde Müslüman Araplar, Tolunoğulları, İhşitler, Fatımiler, Eyyübiler, Selçuklular ve Memlükler ile Osmanlılar gibi birçok medeniyetin izlerine rastlanmasının sebebi burasının verimli topraklar anlamında kuzeyinde mümbit, yani bereketli hilâl denilen bölge ile güneyinde Arabistan çölüne geçiş bölgesinde yer almasıdır. Bunların içinde en kalıcı izler arasında Nabatiler dönemine ait olanlar Petra isimli merkezi şehir çevresinde yapılan kazılar neticesinde Arap dilinin ve alfabesinin ilk defa burada şekillendiği bilinmektedir. Petra kayalıklarında 4000 adet kitabe ve 680 dinî amaçlı yapı tespit edilmiş ve sağdan sola bu yazıları ilk defa 1840 yılında çözen E. Beer, bunun 22 sessiz harfli Arapça ile Aramice karışımı metinler olduğunu ispatlamıştır. 1812 yılında bölgeye gelen ilk İngiliz Jean-Louis Burckhardt kendisini Arap kılığına sokarak Şeyh İbrahim adıyla buraları dolaşmış; ardından XIX. yüzyıl boyunca Petra Harabeleri'nde Fransız, İngiliz, Alman, Amerikalı ve İsviçreliler başta olmak üzere onlarca arkeolog tarafından çeşitli kazı faaliyetleri yürütülmüştür. XXI. yüzyılda bu çalışmalar Ürdün Krallığı iş birliği ile daha da geniş çaplı kazılarla devam ettirilmektedir.

İslam vahyinin ilk yıllarına denk gelen 614 yılında Sasani işgaline

uğrayan günümüz Ürdün toprakları 14 yıl sonra 628'de tekrar Bizans'ın eline geçti. Bölgede ilk fetihler de bizzat Hazreti Peygamber zamanında başladı ve özellikle 629'da yapılan Mûte Savaşı yılında Kerek yakınında yapıldı. Hazreti Ebubekir zamanında Şürahbil b. Hasene komutasındaki Müslüman orduları Ürdün'deki fetihlere tekrar yöneldiler. Halid b. Velid'in 634 yılında Ecnadeyn, 635'te Fihl ve 636'da Yermük'te Bizans ordularını yenmesiyle tüm Ürdün topraklarının fethi üç yılda tamamlandı. Muaviye b. Ebû Süfyan ise 638'de Hazreti Ömer tarafından Ürdün valisi tayin edildi. Onun Suriye valisi olmasıyla da Taberiye'yi fetheden Ebülaver bu defa Ürdün'den sorumlu oldu.

Padişah Yavuz Sultan Selim'in komutasında Mısır'daki Memlük idaresine son vermek üzere Suriye üzerinden Sina Çölü'nü 1516'da geçerken Ürdün toprakları da Osmanlı idaresi altına alındı ve bu durum 1918 yılındaki İngiliz işgaline kadar devam etti. Önce Gazzevî ailesine Ürdün'de müstakil sancak kurulana kadar buranın sancak beyliği verildi. Burası Aclûn adıyla Şam Beylerbeyine bağlandı ve ismi çoğu zaman Salt ile beraber söylendi.

I. Dünya Savaşı'nı fırsat bilen İngilizler, güneydeki Akabe ile Irak'taki Basra hattından kuzeyde Akka-Şam ve Musul hattı arasındaki Osmanlı idaresindeki yerleri işgalleri altına aldılar. 1920'deki San Remo Antlaşması ile bu işgal onaylandı. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Suriye'den tüm bölgeyi idaresine almaya kararlıyken Fransızlar tarafından buradan kovulunca İngilizler ona sahip çıktı ve onu Irak kralı yaptılar. 1933 yılında Irak kralı iken tedavi için gittiği İsviçre'de

ameliyat esnasında öldü. Yerine geçen oğlu Gazi 1939'da bir araba kazasında öldü. Gazi'nin vefatıyla Irak kralı olan İkinci Faysal ise bir darbe ile tahtından indirilip vahşice öldürüldü. Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah da İngilizlerin desteğiyle 1921 yılı Şubat ayında Ürdün'e gelip burada Şarkî Ürdün Emirliğini kurdu. Müttefiklerin onayı ile bugünkü Batı Şeria, Gazze ve Ürdün'ü kapsayan Filistin'de İngiltere'nin mandası 1922'de kuruldu. Yeni devletin başkenti olarak önemli bir Osmanlı kasabası olan Salt'ı düşünmesine rağmen halk develerinin otlaklarının yok olacağını ileri sürerek onu yumurta yağmuruna tutup teklifini reddettiler. O da XX. yüzyılın başında bir Çerkez kasabasına dönmüşen Amman'ı tercih etti. Buna sevinen Çerkezler kendisine çok iyi davrandı ve kral hayatta olduğu sürece onlardan epeyce rütbeli subay yetiştirmesini sağladı. Bu bir geleneğe dönüştü ve hâlâ kraliyet muhafızlığında oldukça etkinler. Amacı, eline geçecek ilk fırsatta babasının hayallerini gerçekleştirip Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan topraklarını tek idare altına alıp Büyük Hâşimî Arap Devleti'ni kurmaktır.

İngilizler bölgede etkinlik kurmaya karar verir vermez Filistin topraklarını ikiye ayırıp Ürdün Nehri'nin batısını Yahudilere bir yurt yapacaklardı ve doğusunda ise Hâşimî ailesinin krallığı olacaktı. Önce Batılıların "Transjordanie" adını verdikleri, Transürdün, Maverâ-i Ürdün, Şarkü'l-Ürdün Emirliği ya da İmâretü Şarkü'l-Ürdün, Ürdün Nehri'nin Ötesi adını koydukları bölge Abdullah b. el-Hüseyni'ye verildi.

I. Dünya Savaşı yıllarında İngilizler ile beraber Osmanlılara karşı farklı

cephelerde çarpışan Mekke Şerifi Hüseyin'in oğulları babaları ile birlikte birçok kabile üzerinde baskı kurarak düzenli askerleri bozguna uğratarak üstünlük elde etmişti. 1916 yılında Osmanlı birliklerinin Hicaz demiryolunun idaresini sağlamasından çok endişelenip bunu fırsat bilerek kendisini Hicaz Kralı ilan etti. Çünkü eğer bölgede İstanbul'a bağlılık tam sağlanırsa kendisinin gelecek hayalleri boşa gidecekti. Hâliyle hem demiryoluna saldırdılar, hem de Osmanlı askerlerini bozguna uğratarak için uğraştılar. Bundan böyle Osmanlı ordusunun karşısında İngiliz birlikleri ve Şerif Hüseyin'e bağlanan kabileler vardı. Ne var ki İngilizler'in güttüğü çok yönlü siyaset ve bir taraftan da Yahudilere Filistin'de bir devlet kuracak olmaları onu çok kızdırdı. Versay Antlaşması'nı da kabul etmemesi onun Avrupalılar nezdindeki itibarını sarstı. Ayrıca Araplar arası muhtemel büyük bir birlik kurulmasını engellemek için Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal'ı önce Suriye, sonra Irak kralı yaptılar. Abdullah da Ürdün kralı olunca babalarının hayali bir kez daha başarısızlığa mahkûm hâle geldi. Dahası 1924 yılında hilafetin ilga edilmesi üzerine halife olduğu beyanı taraftar bulmadığı gibi İngilizler tarafından 8 yıllık krallık yaptıktan sonra görevinden alınarak Kıbrıs'a sürüldü. Yerine Ali b. Hüseyin geçtiyse de bu defa İngilizler İbn Suud Abdülaziz'i desteklediler ve 1925'te bunu devirerek Hicaz vilayetini tamamen kaybetmelerine neden oldular. 1930 yılında ise Ürdün'de oğlu Kral Abdullah'ın yanına gittiye de bir yıl sonra 1931'de orada öldü.

1948 yılında Arap-İsrail Savaşı çıkınca Ürdün ordusu önemli görev

üstlendi ve Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün idaresini ele geçirdi. Ama uluslararası toplum bunu kabul etmedi. Bu arada Suudi Arabistan da Ürdün'ün Akabe Körfezinde limanını genişletecek kadar sahilini genişletmesine rıza gösterdi. Kadastro düzeni getirilip özel mülkiyet hakkı tanındı. 29 Ocak 1949'da toprak değişikliklerini de içine almak üzere Ürdün Hâşimî Krallığı adını aldı ve ismindeki "trans" ön ekini attı. Sınırları içine savaş ortamından kurtulmak için gelenler yanında İsrail tarafından sürülen yüzbinlerce Filistinli de sığındı.

Kral Abdullah 1951'de Muhammed Emin el-Hüseyin'in taraftarlarından birisi tarafından Mescid-i Aksa'nın merdivenlerinde kurşunlanarak öldürüldü. Yerine geçen oğlu Tallal ise İngiliz varlığına karşı durmaya kararlı olduğu için akli melekelerini kaybettiği bahanesiyle bir kliniğe kapatıldığı için sadece bir yıl krallık yapabildi. Ardından babası Kral Abdullah ile beraber Mescid-i Aksa merdivenlerinde kurşunların hedefinden yaralanmadan kurtulan Hüseyin tahta oturdu ve 1999 yılındaki vefatına kadar 47 yıl krallık yaptı. 1952'de anayasal monarşi ilan edildi ve Meclisü'l-ümme denilen parlamento kuruldu. Seçimlerle belirlenen Meclisünnüvâb denilen Millet Meclisi oluşturuldu. Daha krallığının başında ABD ve İngiltere'den mali yardımlar aldı. 1956 yılında Arap lejyonları askerlerine komuta eden İngiliz Sir John B. Glubb'u ülkeden kovarak ordusunu millileştirdi. 1989'da çok partili siyasi hayata geçildi ve her dört yılda bir seçim yapılmakta olup başbakan ve bakanlar kurulu kral tarafından tayin edilmektedir. 1990-1991 yılları arasında Kuveyt'i

işgal eden Saddam Hüseyin'e destek verdiği için Ürdün ABD ve Batılı devletlerce dışlandı ve Ürdün'e yapılan yardımlar kesildi. 26 Ekim 1994 tarihinde İsrail ile barış antlaşması yapmaya zorlandı ve bu işgalci ülke ile diplomatik ilişki kurduruldu. 1999'da ölmeden kısa süre önce kardeşi veliaht Prens Hasan yerine oğlu Abdullah'ı varis tayin etti. 2011'de Arap dünyasında büyük siyasi ve sosyal değişimlere yol açan Arap Baharı isimli dalgayı Ürdün, kralın toplum üzerindeki müsamahası ve geçmişten beri gösterdiği yakın ilgi, hatta bazı siyasi manevralar sayesinde hafif atlattı.

Filistinlilerin ikinci vatani

Ürdün başları dertte olduğu her an Filistinlilerin rahatça sığınabildiği bir ülke idi. Ancak 1948-1953 yılları arasında Ürdün Hâşimî Krallığı Filistinli direnişçilerle ciddi çatışmalar yaşadı. Süveyş Kanalı buhranı sonrasında Mısır ile yakınlaştı ve 1967'de Arap-İsrail Savaşı olarak bilinen Altı Gün Savaşı'nda Ürdünlüler yenilince Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün idaresini kaybetti. 300 bin Filistinli yine buraya sığındı, dahası 1968 yılında Karameh Savaşı yaşandı. Filistinliler buradan İsrail'e saldırılar yapınca o taraftan da buna karşı cevap verdiler. Bunun üzerine 1970 Eylül'ünde Filistinlilere karşı büyük baskı uygulandı ve 1971'de silahlı olanlar ve özellikle Filistin Kurtuluş Örgütü sınır dışı edildi. Ürdün, 1973 yılındaki Üçüncü Arap-İsrail savaşına ise katılmadı. 1974'te Kral Hüseyin Batı Şeria üzerindeki haklarından vazgeçerken Filistin davası için Filistin Kurtuluş Örgütü'nü yegâne temsilci olarak tanıdı.

Ülkede İslamiyet

İslamiyet öncesi Arapların atalarından sayılan Nabatîler Du Şara (Zü-Şara) dedikleri putlarından erkek olan ilahlarının yanında ikinci derecede ilahlık vasfı verdikleri dişi olan Lat, Uzza, Hübel ve Menat adını verdikleri putları Petra antik şehrinde olduğu gibi diğer Arap diyarlarına da yayılmıştı. Yine bu toplum “ilah” karşılığında “Allah” lafzını da kullanıyorlardı. Dahası Eski Yunan’dan etkilenip bazı krallarını da ilahlaştırmışlardı. Hazreti Muhammed’in Medine’ye hicretinden sonra bazı Nabatîler, buraya gelip ticari mallar satmaktaydılar. İbn Abbas, Mekke’nin en önde gelen kabilesi Kureys’in de aslinin bunlara ait olduğunu ifade etmişti. Fakat genel anlamda Nabatî sözünün kendilerine söylenmesini hakaret sayarlardı. Hazreti Ömer de askerlerine şehirlere yerleşip Nabatîleşmemelerini, yani mal ve mülke tamah edip seferlerden ken-

dilerini alıkoyarak fetih heveslerinin kırılmamasını tavsiye edermiş.

Henüz Hazreti Peygamber döneminde Bizans’ın işgalinde olan Ürdün’e seferler yapıldı. Bunların en önemlisi Mûte Savaşı’dır. Hazreti Ebubekir ve Hazreti Ömer zamanlarında tüm bölge gibi burası da fethedildi. Haçlıların kısa bir süre idaresinde kalması dışında bir de 25 yıldan biraz fazla İngiliz işgali sürdü. 14 asırdır Müslümanların yurdu olmaya devam ediyor. Fakat İslamiyet’i temsil eden ilk döneme ait dinî mimaride tanınmış eser yoktur. Amman’daki en eski tarihî camii Emir Abdullah’ın 1923’te babası adına yaptırdığı Mescidü’l-Hüseynî’dir.

Ürdün halkının %94’ü Müslüman olup geriye kalanlar arasında farklı mezheplere mensup Ortodoks Kiptî, Ermeni, Suriyeli, Katolik Yunan ve Latinler ile Protestanlar mevcuttur. Müslümanların %2 kadarı Şii’dir. 1952 anayasasına göre kral

ve varisleri Müslüman olmak zorundadır. Müslüman hanımlar dinî yaşayışta erkeklerden daha etkindirler. Yükseköğrenim gören genç kızlar İslam’ı öğrenme konusunda özel gayret göstermektedirler.

Ülkede dinî menşeli yapılanmalar kraliyet tarafından hem himaye hem de yakından takip edildiğinden diğer komşularındaki gibi düzene muhalif güçlü hareketlere dönüşmedi.

Son üç bin yıllık tarihi içinde bilhassa İslamiyet’in gelişiminin ardından fethedilmesiyle birlikte bulunsa XII. yüzyıldaki Haçlı ve XX. yüzyıldaki kısa süreli İngiliz işgalleri hariç hep Müslümanların idaresinde kaldı. Türkler de bu ülkenin İslamiyet sonrası dönemlerinde bu iki Hristiyan istilası dışında 1918 yılına kadar bin yıldan fazla en çok iktidar sahibi olan bir millettir. Salt şehrinde de I. Dünya Savaşı’nda şehit düşen Türkler için bir şehitlik bulunmaktadır. ■

HAYATA TUTUNMAK

Serap TURSUN | İstanbul Başakşehir Kur'an Kursu Öğreticisi

Hale Hanım'la kemo-terapi ünitesinde tanıştık. Ziyaretim esnasında, gözünü açamayacak kadar bitkin hâline rağmen diğer hastalarla konuştuklarımıza kulak vermesi dikkatimden kaçmamıştı. Ardından ona doğru yaklaşıp kendimi tanıttım ve eğer konuşmak isterse görüşebileceğimizi söyledim, “Siz bu hastanede misiniz, neden benim yattığım bölüme daha önce gelmediniz?” diyerek sitemle başladı konuşmasına. Ben de istediği zaman bizimle görüşebileceğini, hemşirelerden ya da doktorundan beni ya da diğer manevi rehberlik uzmanı arkadaşları haberdar etmelerini rica edebileceğini söyledim.

Hale Hanım, sohbetimiz esnasında uzun süredir tedavi gördüğünü, iyileşmeye dair çok fazla umudunun olmadığını anlattı. Hale Hanım'ı o günden sonra belli aralıklarla ziyaret ettim. Genellikle yalnızdı, ara sıra yanına gelen bir ablası vardı fakat ilişkileri fazlaca resmiydi.

Hale Hanım mutsuzdu, yüzü neredeyse hiç gülmiyordu, bitkin ve hâlsiz görüntüsü onu olduğundan daha da hasta gösteriyordu. Sonra bu kederli yüzün ardındaki hikâyeyi paylaştı benimle. Önce sevgili anneciğini ardından da babasını kanser hastalığından kaybetmiş. Uzun ve acılı bakım süreçlerinden sonra sevdiği iki insanı art arda toprağa vermiş.

Henüz acısı soğumadan aynı hastalığa kendisinin de yakalandığını öğrenince ruhsal bir çöküntü yaşadığını anlattı. “Annemle babama ben baktım, severek yaptım bunu, şikâyetçi değilim. Fakat şimdi yapayalnızım, emlakçılık yapıyordum. İşimi de bırakmak zorunda kaldım. Gelenim gidenim yok. Hastalığım kötüye gidiyor. Hayatta hep kendi kendime yetmeye, kimseye yük olmamaya çalıştım ama bu hasta hâlîmle artık zorlanıyorum.” dedi.

Hale Hanım, kendi farkında olmasa da aslında çok güçlü ve merhametli bir hanımefendiydi. Onu tanımaya çalışırken aslında konuşmaya, dinlenilmeye, ilgi görmeye ihtiyacı olduğunu anladım. Her

görüşmemizde biraz daha morali yerine geldi. Artık yanına gittiğimde hemen yatağından doğrulup “İyiym iyiym çok şükür, daha da iyi olacağım.” diyordu. O gülümseyince ben de çok mutlu oluyordum. Öyle de oldu, durumu çok daha iyiye gitmeye başladı, toparlandı, kendi değerinin ve gücünün farkına vardı. Bir gün yine kemoterapi ünitesinde karşılaştık, yüzünde tatlı bir gülümsemeyle, “İyi ki buradasınız ve iyi ki tanıdım sizi, arkadaşlığınız ve beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. İnşallah iyileşeceğim ve işime geri dönüp hayata tutunmaya devam edeceğim.” dedi ve bir müjde verdi, bir haftaya kalmaz taburcu olacaktı.

Ertesi gün odama girdiğimde, bilgisayarın kenarına yapıştırılmış bir not kâğıdı buldum. Bakalım bugün hangi hikâyelerle tanışacağız diyerek aldım notu elime. “Lütfen annemi ziyarete gelir misiniz, size ihtiyacı var.” yazıyordu. Kâğıdın üzerinde annesinin adı, servis ve oda numarası da yazılıydı. Vakit kaybetmeden hazırlanıp ziyaretlerine gittim. Önce hemşire hanımdan hastanın durumu hakkında bilgi aldım. Ardından odaya girdim. Burası iki kişilik bir hastane odasıydı, selam verip kendimi tanıttıktan sonra Feride Hanım’ı görmeye geldiğimi söyledim.

Artık küçülmüş bedeniyle yatağa gömülmüş olan Feride Hanım bir anda toparlanmaya çalışarak “Feride benim, hoş geldiniz.” dedi. Kızı, önceki akşam bahsetmiş annesine. “Anne hastanede manevi destek uzmanı varmış, ona not bıraktım, yarın inşallah seni ziyarete gelecek.” demiş.

Feride Teyze’nin yanına gittim, elini öptüm, biraz kendimden bah-

settim. Gözlerini bir an olsun benden ayırmadı. Elimi hiç bırakmadı. Bir saate yakın sürdü hasbihâlimiz. Zamanın nasıl akıp gittiğini anlamadık. O sırada kızı da gelerek bu tatlı muhabbete iştirak etti. Feride Teyze sık sık kızına dönüp “Nereden buldun bu Hoca Hanım’ı, sana çok teşekkür ederim, onu bana getirdin.” diyordu. O kadar asil, edepli, merhamet dolu bir hâli vardı ki... Yüzündeki çizgiler bile bu güzelliği, bu letafeti örtememişti.

İstanbul koca bir şehir. Görev yerime oldukça uzaktaydı Feride Teyze’nin bulunduğu hastane. Hastaneye gidip onu bulduğumda sevinçten uçtu, çocuklar gibiydi... O gün mücadeleyle geçen hayat hikâyesini anlattı. Bütün zorlukların üstesinden imanla ve azimle nasıl geldiğini, evlatlarına nasıl hem anne hem baba olduğunu...

Bir ara boynunu büktü, hüzünlü gözlerle, “Kızım ben kanser olmuşum. Evladım benden saklıyor ama ben hakikati biliyorum. Şimdi o ağır ilaçları, tedavileri istemiyorum; zaten ne kadar ömrüm kaldı bilemem. Bari son zamanlarımı yine sohbet meclislerine, her zaman gittiğim kursa giderek geçireyim.” dedi. Feride Teyze’nin kızı “Hocam, annem tedavi olmak istemiyor, ilaçlarını içmek istemiyor, kendini kapattı. Ne olur, konuşun

kendisiyle!” diyerek söze girdi. Gülümsedim. Feride Teyze’yle göz gözeydik zaten. Ona tedavinin önemini anlattım, neden tedaviyi kabul etmesi gerektiğini, gönlünde Rabb’in sevgisini taşıyanın her daim onunla olacağını... Anlattıkça yumuşadı Feride Teyze. Yavaş yavaş ikna oldu. Nihayet söz aldık kendisinden. “Tamam yavrum, söz, tedavi olacağım.” dedi yanından ayrılırken.

Feride Teyze, o gün hastaneden ayrılacaktı. İlaçlarını evde kızının gözetiminde alacak, ara ara da hastaneye gelerek tedaviye devam edecekti. Fakat bizim irtibatımızı kesmeye niyetimiz yoktu. Ayrılırken telefon numaralarımızı aldık. Sık sık görüştük bu vesileyle. Bir gün telefonu Feride Teyze değil kızı açtı. Bir şeylerin ters gittiğini anladım. Kızı onu bu defa başka bir hastaneye yatırdıklarını durumunun ağırlaştığını söyledi.

İstanbul koca bir şehir. Görev yerime oldukça uzaktaydı Feride Teyze’nin bulunduğu hastane. Hastaneye gidip onu bulduğumda sevinçten uçtu, çocuklar gibiydi... O gün mücadeleyle geçen hayat hikâyesini anlattı. Bütün zorlukların üstesinden imanla ve azimle nasıl geldiğini, evlatlarına nasıl hem anne hem baba olduğunu...

Durumu iyiye gidince hastaneden çıkabilmiş sonra, hâlâ görüşüyoruz kendisiyle... Bin bir duayla açar telefonu ve yine aynı dualarla kapatır... Sözleştik onunla, Rabbim nasip ederse bir bahar sabahı yine buluşacağız. Bu defa hastanede değil. Belki bir kırdı, belki boğaz kenarında... Yürüyüş yapacak, yine tatlı sohbetler edeceğiz kendisiyle inşallah! ■

DR. FATİH ÇOLLAK:

"Kur'an önce doğru okunmalı, sonra güzel okunmalı."

Söyleşi: Dr. Lamia LEVENT ABUL-Mustafa BERK

Değerli Hocam, öncelikle sizi tanımak isteriz, Kur'an eğitiminiz nerede ve nasıl başladı?

Öncelikle yeni eğitim-öğretim döneminin herkese hayırlı olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ediyorum. Bendeniz, başta anne-babamın özel teşviki, hocalarımın da emekleriyle ilkokul öğrenimim devam ederken bir kısmı mahalle hocamız Efe Hoca'dan diğer kısmı ise amcam Hafız Mustafa Efendi'den tamamlanmak üzere 9 yaşında hafız oldum. Hafızlık akabinde yöremizde meşhur Yusuf Hoca'dan kısa bir dönem de olsa tecvit ve tashih-i huruf eğitimi aldım. İlkokul bittikten sonra İmam-Hatip Lisesi'nde Arapça ve kıraatle ilgili dersler almaya devam edip, tertip edilen birtakım yarışmalara da girip bazı dereceler aldım. Hocalarımın yönlendirmesiyle, bu eğitimin İstanbul'da yapılması gerektiğine kanaat getiren ailem beni daha iyi yetişmem maksadıyla 13-14 yaşlarında iken dönemin Beyazıt Camii imamı Abdurrahman Gürses Hoca'ya teslim etti. Önceleri merhum hocamızın baş asistanı Necati Hocamızdan, sonrasında da 3 yıl gibi bir zamana yayılmış hâliyle usulü gereği Kur'an'ı baştan sona kendisiyle okumak nasip oldu. Bu süreçte İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü

kazanmak nasip oldu, paralelinde Hocamızla eğitimimizin bir üst basamağı olan Aşere-Takrip olarak adlandırdığımız Kur'an'ı farklı kıraatlere göre okuma eğitimine devam ediyordum. Okuldan mezun olup ilk görevim olan Diyanet İşleri Başkanlığı Bolu Eğitim Merkezi'nde Kur'an-ı Kerim hocası olarak göreve devam ederken Hocamızla kıraat eğitimi de nihayete ermiş ve onun riyasetinde Beyazıt Camii'nde düzenlenen törenle icazet sahibi oldum. Bolu'daki görevimden ayrılıp kısa bir süre Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünde, akabinde de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Kur'an-ı Kerim kürsüsünde uzun yıllar görev yapıp 2007

yılında emekli oldum. Hâlihazırda İstanbul'da hizmetlerimize devam ediyoruz. Malumunuz olduğu üzere hocalıkta emekli olunmaz, rahmetli olunur.

Yıllar boyunca Kur'an'la meşgul olan birisi olarak Kur'an eğitimi için neler söylemek istersiniz? Ne zaman, nasıl başlamalı ve hayatımıza nasıl bir etkisi olmalıdır?

Kur'an eğitim ve öğretiminde esas olan imandır. İman yoksa amelin bir karşılığı olmaz. Kur'an inmeye başladığından itibaren, önce iman etmeyi sonra ibadet etmeyi öğretir. Cenab-ı Hakk'ın kelamı olan Kur'an, Peygamberimize (s.a.s.) önce sözlü olarak gelmiş sonra da Mushaf hâlini almıştır. Rasul-i Ekrem (s.a.s.) vasıtasıyla Rabbimizden gelmiş olan Kur'an'ı anlamak için öncelikle dilini ve sonrasında mesajını öğrenmek zorunda olan müminler, Kur'an-ı Kerim'i okuyarak, ezberleyerek, yazarak ve eğitimini vererek günümüze kadar kusursuz, eksiksiz bir biçimde ulaştırmıştır. Zamanla, Kur'an'ın okunmasına yönelik medreseler, okullar açılmış ve buralardan talebeler, hocalar yetişmiştir. Müminin Kur'an'la münasebeti onu okumakla başlar, dolayısıyla ilk basamağı öğrenmektir. Bir hocadan ders alınıp kısa sürede öğrenilebilir. İlk basamağı tamamladıktan sonra hafızlık, tashih-i huruf, aşere-tak-

rip, tayyibe gibi ileri aşamalarına gelir. Bununla da yetinmeyip Kur'an ilimlerini (Arapça, tefsir vb.) öğrenirse mümin, Kur'an'ın ve Rabbimizin bizden istediği kıvama gelmiş olur. Kur'an ilimleri sayesinde mümin, okuduğunu anlamaya ve hayatına tatbik etmeye başlar. Rabbinin has kulu, Peygamberimizin (s.a.s.) sevgili ümmeti olur. Kur'an okuyuculuğu ile başlayıp hafız-ı Kur'an ve hadim-i Kur'an şeklinde devam eden bir süreçtir bu. Özellikle mihrap görevi yapan din görevlisi kardeşlerimizin ve sonrasında Müslümanların hayatını bu şekilde idame ettirmesi Rabbimizin bizden kulları olarak istediği bir durumdur. Kur'an öylesine bir mucize ki âcizane 35 yılı aşkın bir zamandır biz de talebelik yapıyoruz, her geçen gün yeni bir şey öğreniyoruz. Kur'an önce doğru, sonra güzel okunmalıdır. Herkes Kur'an'ı doğru okumak bakımından sorumludur ancak güzel okumak bir uzmanlık işidir, daha çok çalışmayı, çabayı gerektiren bir hâldir. Rabbimiz bizlerden hayat rehberi olarak gönderdiği Kur'an'ın emir ve yasaklarına riayet etmemizi, hayatımızı onun çizdiği sınırlara uyarak yaşamamızı istiyor. Bundan dolayı sadece Kur'an okumak yeterli değildir. Okunan Kur'an'ı iman, ibadet ve güzel ahlak ile tamamlayabilmeliyiz. Kur'an'ı hem okuyup hem de yaşamalıyız. Kişinin hayatında Kur'an'dan izler varsa Kur'an eğitiminde varılması gereken hedefe ulaşılmış demektir. İşte hayatı bu şekilde yaşayacak olursak elbette Allah katında bir yer sahibi oluruz ve umarız ki cennetine gireriz.

Ülkemizde Kur'an eğitim-öğretimi için neler söylersiniz?

Kur'an-ı Kerim, bizlere hayat rehberi olarak gönderilmiş Allah kela-

mıdır. Her bir Müslüman, Kur'an'ı hayatında taşıyan, tatbik eden bir kul olmak için elinden gelen gayreti göstermelidir. Kur'an, ayeti kerimede de (İsra, 17/82.) belirtildiği üzere Rabbimiz tarafından bizlere bir şifa ve rahmet kaynağı olarak indirilmiştir. Kur'an eğitim-öğretimine yönelik çalışmaların varlığını biliyoruz. Ülkemizde Kur'an eğitim-öğretimi konusunda belirli bir seviyeye gelindiğini müşahade ediyoruz. Hafızlık ve icazet merasimleri, yarışmalar, cemiyetler şeklinde karşımıza çıkan bu durum kanaatimce bir ileri seviyeye geçmemizi gerektirecek bir duruma geldi. Bunların varlığı, Kur'an ile olan diyalogumuz açısından elbette çok güzel bir durum ama yeterli değil. Yani şunu demek istiyorum: hafızlar ve güzel okuyucular yetiştirdiğimiz gibi artık Hamele-i Kur'an insanlar yetiştirebilmeliyiz. Kur'an'ı çok ve güzel okumanın ecrinden hiç şüphemiz yoktur. Peygamberimizin (s.a.s.) Abdullah b. Mesud'dan (r.a.) ve başka sahabelerden Kur'an'ı güzel okuduğunu bildiği için Kur'an dinlediğini biliyoruz. Kur'an kendisine indirilmişken onu bir başkasından dinlemeyi sevdiğini söyleyen Peygamberimizin (s.a.s.) yaşantısına baktığımızda acaba biz Kur'an'ı nasıl okuyoruz diye sorabilmeliyiz kendimize. Rabbimiz ayeti kerimede "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik." (Nahl, 16/44.) diyerek Peygamberimize (s.a.s.) ve bizlere ne yapmamız gerektiğini açıkça belirtmiştir. Öyleyse hep birlikte bu çok ve güzel okumaları anlamlı hâle getirebilmeliyiz. Her bir müminin, okuduğu ayeti asgari düzeyde de olsa anlayabilecek hale gelmesi gerektiğine inanıyorum. Rabbimizin mesajını okuduktan

sonra anlayabilen, akabinde de Kur'an'ın gösterdiği hedef doğrultusunda hayatında uygulayan hülâsa kendisinde Kur'an'dan izler bulunan müminler yetiştirebilmeliyiz. Çünkü Kur'an eğitimi, okumak ve anlamının paralel olmasını gerektirir. Eğer bunu başarabilirsek Rabbimizin mesajına ancak o zaman vakıf olmuş olacağız.

Kur'an'ı güzel okumada musikinin tesirinden de bahseder misiniz?

Mehmet Akif Ersoy İstiklal Marşı'nı yazdığında herkes tarafından oldukça beğenilmiş hatta dönemin meclisi tarafından ödüllendirilmişti. Dönemin şartları dikkate alındığında millî şairin bu mısraları hangi duygularla kaleme aldığını gayet iyi anlıyoruz. Bir şiir olan İstiklal Marşı'nın daha sonra bestelendiğini ve günümüzdeki hâliyle olduğunu biliyoruz. Çok anlamlı bir şiirin, musikinin etkisiyle insanlar üzerindeki tesirinin nasıl bir hâl alabildiğine iyi bir örnektir İstiklal Marşı'mız. Malum olduğu üzere musiki, insan üzerinde güçlü tesiri olan bir olgudur. Nağmeler, insana dalga dalga ruhen ve fiziken etki eder. Bu minvalde düşünecek olursak, musikinin Kur'an okurken kullanılması da insanlara olan etkisinin artmasına vesile olan bir haldir. Güzel bir sesle okunan Kur'an, dinleyicisini alıp götürür başka âlemlere, tefekküre sevk eder. Kulluğunu hatırlatıp kendine gelmesini sağlar. Kur'an'ı, "Seslerinizle güzelleştiriniz." diyen Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) tavsiyesine uyarak en güzel bir biçimde okumak için çaba sarf etmeliyiz. Musikinin etkisinin yanında dikkat edilmesi gereken bir durumu da hatırlatmak isterim. Son zamanlarda maalesef güzel okumaktan kastedilenin yanlış anlaşıldığı örneklerle şahit

oluyoruz. Musikiyi öne çıkarmak suretiyle Kur'an'ı geride bırakan bir yanlıştan bahsediyorum. Nağme yapayım derken Kur'an'ın aslıyla oynanırsa ortaya bu yanlış çıkar. Dikkat ederseniz Kur'an'ın önce doğru ve sonrasında güzel okunmasına vurgu yapıyoruz. Bundan dolayı unutmamak gerekir ki aslo-lan Kur'an'ın kendisidir. Lokomotif Kur'an'dır vagonlar ise musikidir.

Ömrünün çoğunu Kur'an'la geçiren bir kişi olarak hayatınızda sizi etkileyen unutamadığınız bir anı ya da hatıranız varsa paylaşır mısınız?

İlkokuldan hemen sonra İstanbul'a gelip Beyazıt Camii'nde Kur'an eğitimi başladığımda yaklaşık iki ay kadar çok merak ettiğim Merhum Abdurrahman Gürses Hocamızı görememiştim. Bu süre zarfında baş asistanı Necati Hoca ile derslerimizi yapıyorduk. Necati Hoca, "Yarın seni Hocamız dinleyecek." dediğinde eteklerim zil çalmıştı. Takdir edersiniz ki Reisü'l-Kurra'dan ders almak herkese nasip olacak bir durum değildi. Ben de bunun iyi değerlendirilmesi gerektiğine inanıp hocamızdan yıllarca ders alıp kendisine layık bir talebe olmaya çalıştım hep. Bugünlerde birçok yerde Kur'an okumaya ve okutmaya devam edebiliyorsam

bunda hocamızın payı çok büyüktür. Aslında benim hayatımda unutmadığım bir hatıra tam da Abdurrahman Gürses Hoca'ya talebe olabilmektir diyorum. Önce Kur'an üzere çalışmamız, sonra hocamızın bizim üzerimizdeki emeği ve bizim gayretimiz, bize bu dünyada ummadığımız makamlar hediye etti. Milletimizin iltifatı, sevgisi, muhabbeti bizim için hayatta en büyük kazançlardandır. Rabbim bu sevgiye layık olmayı nasip etsin.

Değerli Hocam son olarak, mihrapta görev yapan kardeşlerimize ve Kur'an'a gönül verenlere tavsiyeleriniz nelerdir?

Her mümin, Kur'an eğitimi kendisinde Kur'an'dan izler taşıyacak şekilde yapmalıdır. Okuduğunu anlayıp, üzerine düşünüp akabinde onu yaşayan her mümin Kur'an ehli-dir. Kur'an ehli olan bir kimse-den kötülük, yalan, hırsızlık, gıybet vb. günahlar sadır olmaz. Rabbimizin bizi sınamak için bu dünyaya gönderdiğini, iyi ve kötüyü yaratıp tercih hakkını bizlere bıraktığını bilen kişi Kur'an'ın insanı ulaştırmak istediği hedefe emin adımlarla giden kişidir. Bizler, öncelikle sorumlu olduğumuz aile fertlerimizden başlamak suretiyle içinde yaşadığımız toplumdaki herkese ulaşarak Kur'an'dan haberler ver-

meliyiz. Başta kendimiz o mesajı almalı ve topluma örnek olmalıyız. Sonrasında tüm insanlığa ulaştırılmasında gücümüz yettiğince yardımcı olmalıyız. Camideki din görevlisi kardeşimiz sadece namaz kıldırmakla yükümlü olmadığının farkına varıp cemaatinin elinden tutmalı, Kur'an'ın ne söylediğini onlara anlatmalıdır. Mihrap görevinden dolayı Kur'an'ı öncelikle doğru olarak okumalıdır. Önderlik makamında olan bir insanın sorumluluğu çok daha fazla olacağı için örnekliliğine dikkati de fazla olmalıdır. Birçok insanın ulaşmak isteyip ulaşamadığı bu makamı, bir hizmet aracı ve kendisini de hizmetkâr olarak gören din gönüllüsü kardeşimizi Rabbimiz mahrum etmeyecektir. Çocukluğundan itibaren evlatlarımıza sevdirerek öğretmeye çalışmalıyız. Evlerimizde eşimiz ve çocuklarımızın katılımıyla, bir düzen içinde yapamıyorsak da mutlaka Kur'an dersleri yapabilmeliyiz. Muhatap kitlenin durumuna göre eğitimi şekillendirmeliyiz. Yaşından kaynaklı noksanlıkları olan bir insana Kur'an'ın detaylı öğretimi (tecvit, talim) yerine yaşının gereği olarak Mevla ondan neler bekliyor onu anlatmalıyız, evde Kur'an ahlakını yaşamaları ve yaşatmaları için gerekli olan bilgiyi vermeliyiz. ■

Fatih ÇOLLAK 1954'te Erzurum'da doğdu. Erzurum İmam-Hatip Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü kazandı. 1978'de mezuniyetini müteakiben Diyanet İşleri Başkanlığı Bolu Eğitim Merkezinde göreve başladı. Kısa bir süre sonra, önce Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine oradan da 1983 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Öğretim Üyesi olarak geçti. 1987'de yüksek lisansını, 1992'de ise "Kıraat İlminde İmam Şatıbi ve eş-Şatıbiyye" adlı eseriyle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktorasını tamamladı. Merhum Reisü'l-Kurra Abdurrahman Gürses Hoca'nın önde gelen talebelerinden olan Çollak, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevinden 2007 yılında emekli oldu. Yayımlanmış tebliğleri, ansiklopedi maddeleri, sesli ve görüntülü yayınları bulunan Çollak'ın eserleri arasında Asım Kıraatı (2006), İmam Şatıbi ve eş-Şatıbiyye (2002), Kitabü'l-İbane ve Meanî'l-Kıraat (2003), Hafız Abdurrahman Gürses Hocaefendi (2002), Muhtasar Kur'an Risalesi (2011), Tecvid Risalesi (2012), Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri (2011) bulunmaktadır.

MAHALLE MEKTEPLERİ VE BED-İ BESMELE MERASİMLERİ

F. Hilâl FERŞATOĞLU | İstanbul Kadıköy Vaizi

Kendi devirlerinde oldukça işlevsel olan mahalle mektepleri, mimari yapısı, her çocuğun kendi zekâsı ve gayreti neticesinde birebir eğitim alması, çocuğu eğitime teşvik eden merasim uygulamaları, bilgiyi değil bilgiyi kazanma ve hafıza yeteneğinin geliştirilmesini ön planda tutan yaklaşımlarıyla modern eğitim prensiplerine de uygunluk gösterir.

Daye Hatun Sıbyan Mektebi, İstanbul

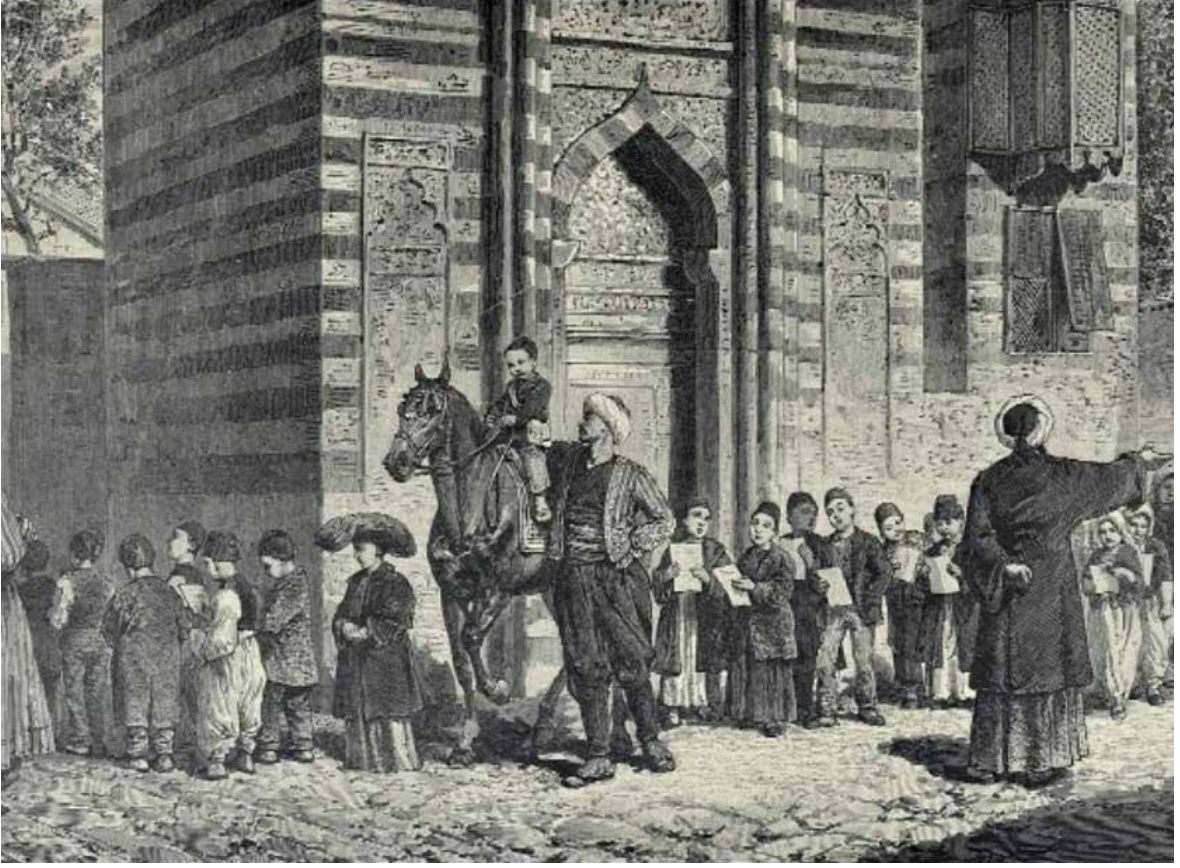
Büyük mütefek-
kir İbn Haldun,
“Kur’an, talimin
esaslarıdır ve daha
sonra hâsıl olan
melekeler bu esas üzerine bina kılınır.” dedikten sonra İslam belde-
lerinde Müslüman çocuklar için ilk
planda “Kur’an temelli” bir eğitim
sisteminin benimsenmesini, büt-
tün melekelerle esas olan “bilgi”yi
kavrayışın, erken yaşlarda daha iyi
ve köklü olmasına bağlar. (İbn Hal-

dun, Mukaddime, haz. Süleyman Ulu-
dağ, İstanbul 2016, s. 986.)

Osmanlı Devleti’nde eğitim öğ-
retimin ilk adımı olan sıbyan
mekteplerinin programları baş-
langıçtan 1924 yılına kadar çeşitli
gelişmeler gösterse de Fatih Sultan
Mehmet’in İstanbul’da kurduğu
ilk darutta’limin vakfiyesinde ya-
zıldığı üzere “ta’lim-i Kelâm-ı Ka-
dîm ve Kur’an-ı Azîm okunması”
her dönemde geçerli ilk şart ol-

muştur. (Cahit Baltacı, “Mektep”, DİA,
c. 29, s. 6.)

Her mahallede birer tane olma-
sından dolayı “mahalle mektebi”
ve çoğunlukla taştan yapılmala-
rı sebebiyle “taş mektep” diye de
isimlendirilen bu mektepler, ekse-
riyetle vakıf külliyesi içinde yer
alırdı. Halktan alınan vergilerle
değil, hayırsever şahıslar tarafın-
dan yaptırıldığından ve vakfiyeler-
de özellikle fakir aile çocuklarının

Bed-i Besmele töreni, amin alayı

ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik tedbirler alındığından aileye de devlete de yük getirmeyen ideal eğitim kurumlarıydı.

Eski bir âdete muvafık olarak, çocuğun “dört yaş, dört ay, dört gün”lük olması eğitim hayatı için bir milat kabul edilir, bu yaşı itmam edenler mektebe başlatılırdı. Geleneği değil çocuğunun zihinsel-bedensel-ruhsal gelişimini esas alarak, beş-yedi yaş arasında mektebe başlamasını uygun gören aileler de vardı. Eğitime çocuk hazır olduğunda başlanması, modern eğitim biliminin her çocuğun gelişim dönemlerini az çok birbirinden farklı zamanlarda yaşadığı kabulüne de uygun bir yaklaşımdı. Mektebe kendi isteğiyle başlayan Ahmet Rasim, hayatında-

ki değişimi hatıralarında şöyle dile getirir: “Mektebe başlayacağıma söz verdim a, evde bir derece yükselir gibi oldum. Annem, sütninem, Dilfezâ Kalfa’da davranışlar değişti. Şu bir-iki günden beri, birinden biri eliyle bana yemek yedirirken, kendim yemeğe başladım. Yemekten sonra her zaman olduğu gibi elimi silecekler, artık: “Gel buraya!” emri kalktı...” (Ahmet Rasim, Falaka, haz. Sedit Yüksel, Ankara 1969, s. 16.)

Taş mekteplerde okutulan dersler, mektebin şehirde, kasabada, köyde oluşuna ve vakfiye şartlarına göre değişiklik arz ediyordu. Genellikle Kur’an okuma ve tecvit bilgisi, namaz sureleri ve duaları, ilmihâl bilgileri, namazların kılınışını öğreten tatbikat dersleri ve tekbir, salavat

ve mektep ilahilerini muhtevi dinî musiki eğitimi verilir, bazı mekteplerde bunlara ilaveten yazı meşk ettirilir, hafızlık yaptırılırdı.

Mahalle mekteplerinde çocuklar, altlarında minderleri, önlerinde rahleleriyle kimi zaman hocayı takiben toplu, kimi zaman da münferit olarak ders okurlardı. Elif cüzünden harfleri söktükten sonra Amme cüzü, Tebareke cüzü ve hatta Mevlid’i okur, sonra Mushaf’a geçerlerdi. Amme cüzündeki sureler sondan başa doğru sırayla talim edilirken İnşirah suresine gelmek bir seviye kabul edilir, “Ferğab’a çıkmak” tabir edilen bu seviye ayrı bir sevinç vesilesi olurdu. Hocasının önünde ders veren çocuk “Ve ilâ Rabbike ferğab” der demez

arkasında bekleyen kalfa çocuğun fesini kapar, yerine sırmalı cüz kesesini geçirir, sabî o hâlde kalfanın yedeğinde evine götürülürken yolda görenler onun Ferğab'a çıktığını anlayıp maşallahlarla alkış tutardı. Aile büyüğü kalfaya bahşış vererek, cüz kesesini çocuğun başından çıkarır, fesini giydirir, zor bir aşamayı daha atlayan çocuk evde iltifatlara boğulurdu.

Mektep görevlileri

Mektep hocası genellikle mahalle camisinin medresede tahsil görmüş imamı olurdu. Yanında bir de "kalfa" (halife) denilen yardımcısı bulunurdu ki hoca olmadığı zaman ona vekâlet ederdi. Bir de her sabah "Haydi mektebe!" çağrısıyla, talebeleri evlerinden tek tek toplayan, omzundaki uzun sırığa çocukların yiyecek çıkınlarını asarak onları mektebe taşıyan ve mektepte hademelik vazifesi gören "bevab" var idi.

Bir dönem romanlarda, filmlerde iç karartıcı mekânları, kaba softa hocaları, falaka cezaları, ezberci uygulamalarıyla mahalle mektepleri, hiçbir faydası olmayan eğitim kurumları olarak taraflı bir biçimde yerilmiştir. Hâlbuki hatıratlara bakıldığında mektep günlerine dair çok hoş örnekler mevcuttur. İstanbul/Aksaray'da Yolgeçen Mektebi'nde tahsiline başlayan Hasan Âli Yücel'in ilk hocasına dair anlatımı hocaya verilen kıymeti gözler önüne serer: "...Yan sokaktan uzun boylu, siyah cübbeli, bembeyaz sarıklı, kır sakallı, çok güzel yüzlü bir Hoca Efendi, kahvenin önüne yöneldi. Birbiriyle konuşan müşteriler bile laflarını bırakıp ayağa kalktılar, ona hürmetle selam verdiler. Hizamıza gelince babam bana da kalkmamı ihtar etti, yerden temennalardan

sonra: 'İltifat buyrulmaz mı Hoca Efendi?' diye recalı bir sesle onu bir şey içmeye davet edince, o 'Beş dakika tasdî edeyim efendim.' dedi ve yanımıza oturdu. O kadar güler yüzlü, o kadar muhteşem bir hocaydı ki, halkın ve babamın gösterdiği saygıya bakıp bu tertemiz giyinmiş hâliyle onu, evde büyüklerin sık sık konuşup bahsettikleri "Şeyhülislâm Efendi" olacak diye düşünürken babam: 'Âli, öp Hoca Efendi hazretlerinin elini, müsaa-de buyururlarsa ondan "Besmele" diyeceksin.' Hemen kalktım; yine yüzü gülüyordu, elini uzattı, yumuşacık bir el, öptüm. 'Berhudar ol, evladım. Âli Efendi'yi ne zaman bana teslim edeceksiniz, beyefendi?' diye sorunca babam 'Yarın' cevabını verdi. 'Yarın salı değil mi efendim? Onu iki gün sonra lütfedip getirseniz. Perşembedir mübarek gündür. Alışmak için daha iyi olur. O da inşallah hem-nâmı gibi büyük âdem olur.' ...Ben aziz üstadım İsmail Efendi için en küçük bir hayal kırıklığına uğramadım. İlk hocam bana her zaman şeyhülislâmlardan daha üstün göründü." (Hasan Âli Yücel, Geçtiğim Günlerden, İstanbul 1990, İletişim Yay., s. 37-38.)

Bed-i besmele merasimi

Halk arasında "Âmin alayı" olarak bilinen "Bed-i Besmele cemiyetleri", tahsil hayatına adım atan çocuk için hatırası zihninde ömür boyu taze kalacak muhteşem bir mektebe başlama merasimiydi. Neredeyse düğüne eş değer bir önem atfedilen "cemiyet" için mümkünse kandil günleri, değilse pazartesi veya perşembe günleri tercih edilirdi. Mektep hocasına birkaç gün önceden haber verilir, hazırlıklara başlanırdı. Hane halkı bir taraftan evi merasim için hazırlarken, diğer taraftan çocuğun ihtiyaçları gide-

rilirdi. Artık mektepli sınıfına dâhil olacak sabînin, merasim günü giyeceği kıyafet özenle hazırlanır, mektebe gidip gelirken cüzünü taşımaya için "kadife üzerine sarı sırma kılâptan işlemeli, kâr-ı kadim" bir cüz kesesi diktirilir, mektepte oturacağı kadife kumaştan dairevî yahut dört köşe bir "minder" doldurulur, sade yahut sedef kakmalı açılır-kapanır bir "rahle" yaptırılır, kapakları ve ilk yaprakları yaldızlarla, renkli çiçeklerle tezyin edilmiş bir "Elif cüzü" satın alınır. Mektep hazırlıkları yapılan bir çocuğun: "Elif bâ cüzüm, yaldızlı ve pek sevimli bir kitaptı. Alındığı günden ona gönül bağlamıştım. Evdekilere içindeki şekillerin ne olduğunu soruyordum. Fakat sanki ağız birliği etmişler, bana bir şey söylemiyorlardı. Çünkü ağzı hayırlı bir hocadan 'besmele' demeden okumaya başlamak yövümlü de-ğilmiş..." (Hasan Âli Yücel, a.g.e., s. 39.) ifadeleri süslü cüz kitaplarının okuma iştiağını artırdığına bir misaldir. Harfleri göstermeye, satırları takip etmeye yarayan, ucu sivri arkası işlemeli, kemik, pirinç, gümüş veya altından mâmul bir "hilâl" ve talebenin günlük dersini bitirdiği yeri işaretlemek üzere kullanacağı "balmumu" da temin edildi mi iş tamamı.

Merasim günü, çocuğa o güne mahsus kıyafeti belki "hilali gömlek, ipekli mintan, yepyeni bir fes ve potin" (Ahmet Rasim, a.g.e., s. 18.) giydirilir, sağ omuzundan sol tarafa doğru cüz kesesi boynuna asılır, erkekse fesine nazarlık veya elmas bir iğne, kız ise başına pırlanta bir taç, göğsüne elmas bir broş ve nazarlık takılırdı. Omuzundan çapraz olarak geçirilip bel üstünden usulüne uygun "Lahor şal" bağlanırdı. Heyecanla âmin alayını beklerken,

annesi ve haminnesi göz yaşları içinde “Ya Rabbim güveyliğini/ge-linliğini de göster inşaallah.” diye dua ederlerdi.

Diğer taraftan mektepteki çocuk-lar, hocanın bir önceki gün “Yarın ders yok Âmin var, bayramlık es-vaplarınızla gelin.” hatırlatmasıyla tertemiz bir şekilde giyinip mek-tepte toplanırlar, ikişerli sıra olup dizilirler, başlarında hocaları, kalfa-ları ve bevvaları olduğu hâlde ila-hici başının idare ettiği ilahici takı-mını izleyerek ve yüksek sesle koro ile okunan ilahilerin beyit araların-da hep bir ağızdan “Âmin” diyerek çocuğun evine gelirlerdi.

“Âmin alayı” mektebe yeni başlaya-cak çocuğu evinden dualarla alır bu safhadan sonra yeni bir sıralanmay-la kalabalıklaşan alay yine ilahilerle yola düzülürdü. Kafilenin en önün-de bulunan hocanın arkasından ba-sının üzerinde çocuğun rahlesini, minderini ve cüz kesesini en kutsal bir emaneti taşır gibi taşıyan bevval yürürdü. Beş on adım geriden eğer erkekse bir midilliye yahut ata, kız ise faytona bindirilen çocuk, onun ardından da genellikle Yunus ve Niyazi Mısıri’den “bülent-avaz ile” ilahiler söyleyen ilahici takımı ve aminciler gelirdi. “Ne bahtlı ol kişi kim okuduğu Kur’an ola”; “Gel vü-cûdun âteş-i aşk-ı habîbullaha yak / Çeşm-i kalbi ol ziyada feth edüp Mevlâya bak” gibi sözleri muhtevi mektep ilahileri, Kur’an okumayı, Allah’ı ve Hz. Peygamber’i sevmeyi, ilim öğrenmeyi, güzel ahlakı, vatan sevgisini telkin eder, çocukları eğ-lendirirken değerlerimizi de öğre-tirdi. (Mustafa Uzun, “Mektep İlahisi ve Gülbankı”, DİA, c. 29, s. 10.) Mehmet Akif’in ifadesiyle bu “her biri çevre-sine sabah aydınlığı saçan, küçük adımlı yaman tabur”u (M. Akif, Ersoy,

Cüz kesesi ve okula ilk adım

“Âmin Alayı”, Safahat, İstanbul 2016, s. 131.) merasim çocuğunun ailesi, yakınları, komşuları, yolda katılan halk takip ederdi.

Mahallede bir “amin”, seyrine do-yulmaz bir hadiseydi. Ahmet Rasim hatıralarında dizleri ağrıyan yaşlı kadınların bile “Hayırlı olacak ço-cukların aminlerinde melekler de bulunurmuş,” diyerek seyre çık-tıklarından bahseder. (Ahmet Ra-sim, a.g.e., s. 44.) Bütün coşkusuyla ilerleyen bu “masumlar kafilesi”, evlerinin camlarına, dükkânları-

nın kapısına çıkan, mütebessim çehrelerle ve maşallahlarla “selama duran” halkın arasından ağır ağır ilerlerdi. Yolculuk mahallede bir müddet dolaşıldıktan sonra, mera-sim evde yapılacaksa çocuğun evin-de, mektepte yapılacaksa mektepte son bulurdu. Kapı önünde ekseri-yetle kurban kesilir ve mektep gül-bankı çekilirdi. (Osman Ergin’in Hafız Kemal’den naklettiği gülbank için bkz. Osman Ergin, a.g.e., s. 94.)

Alaya dâhil olanlar ve davetliler ce-miyet evine yahut mektebe çıkar,

Nazperver Kalfa Sıbyan Mektebi ve çeşmesi, İstanbul

buhurdanlarda yakılan öd ağacı ve gül suyu kokuları arasında kendilerine ayrılan yerde oturup beklerken, baba çocuğunun elinden tutar ve onu hocaya teslim ederdi. Hoca kendi yerine, çocuk hocasının önüne, minderine oturur, rahlesinin üzerine Elifbâ'sını açar, eline hilalini alırdı. İlk ders istiaze ile besmelenin ve elif cüzünün bir ya da birkaç harfinin tekrar ile taliminden ibaretti. "Rabbi yessir" (Rabbim kolaylaştır, zorlaştırmaz, Rabbim okumamı hayırla tamamlat!) ve "Rabbi zidni" (Rabbim, ilmimi, aklımlı ve anlayışımı artır!) dualarını da hocasının ardından tekrar ederek okuyan mektepli, bundan sonra hocadan başlayarak bütün misafirlerinin elini öperdi. Merasim hafız

talebelerden birinin Kur'an tilaveti ve hoca efendinin duasıyla hitama ererdi.

Bundan sonra yemekler, lokmalar, zerdeler, şekerler... Kapıdan çıkarken hane sahibinin merasime katılarak amin diyen bütün çocuklara -ilahicilere bir misli fazla olmak üzere- harçlık dağıtması da âdettendi. Elbette hoca, kalfa ve bevrap da unutulmaz, onlar da kendileri için hazırlanan atıyyeler ve bir miktar para takdim edilerek uğurlanırdı.

Yüzlerce yıllık geleneğimizde var olup zaman içinde unutilan amin alayı; "hatırası olsun" kabilinden bir kutlama değildi. Çocuk için pek cazip olan bu olay mühim pedagojik

hedefler gözetiyordu. Mektep hocasını, kalfasını, bevrapı, ailesinin ve yakınlarının da bulunduğu bir şölende tanınmanın, o vakte kadar evin dışına ebeveynsiz çıkmamış bir çocuk için ne kadar rahatlatıcı olduğu; yalnız olmadığını kendisi gibi iki düzine akranla bir arada olacağını bilmenin ne kadar heyecan verici olduğu muhakkak. Süslenmiş at veya araba, özel kıyafetler, yaldızlı elif bâ, hilal, kadife minder, rahle... Bütün ayrıntılarıyla "irfan hayatının bu bir günlük bayramı", hem mektebe başlayacak çocuğu ilme teşvik etmek hem de amin alayına imrenerek bakan henüz mektep yaşı gelmeyenleri ve onların velilerini okumaya/okutmaya heveslendirmek içindi. Düşünler kadar mühimsenip masraf edilen bu cemiyetlerde o mahallenin birkaç fakir çocuğunun ihtiyaçlarının görülüp mektebe başlatılması da merasimin toplum hayatına akseden bir diğer yönüydü. (Halide Edip Adıvar, Mor Salkımlı Ev, Yeni Matbaa, İstanbul 1963, s. 21.)

Osmanlı'da sınıfsal bir ayırım olmaksızın her çocuğun istifade edebileceği mahalle mektepleri İstanbul'un fethinden önce Anadolu ve Balkanlarda hayat bulmuş, XIX. asrın ikinci çeyreğinden itibaren ise daha sistemli ve programlı eğitim kurumları olan Mekteb-i İbtidaiye ve sonrasında da İlk Mekteplere dönüşmüştür. Kendi devirlerinde oldukça işlevsel olan mahalle mektepleri, mimari yapısı, her çocuğun kendi zekâsı ve gayreti neticesinde birebir eğitim alması, çocuğu eğitime teşvik eden merasim uygulamaları, bilgiyi değil bilgiyi kazanma ve hafıza yeteneğinin geliştirilmesini ön planda tutan yaklaşımlarıyla modern eğitim prensiplerine de uygunluk gösterir. ■

EVLAÐ-I MUSTAFA'NIN İBTİLASI: KERBELA

Fatma Nur ÜNLÜ SÜRER

Kerbela... Susuz ve insandan yoksun topraklarda eza ve cefanın mihnetiyle kanını ulayan, müminlerin yürek burkan sedalarının aksini yere göğö dağıtın acı hakikat. Tarih 9 Eylül 680, hicretin 60. yılında Zilhicce ayının 8. günü umresini tamamlayarak yola çıkan Hz. Peygamber'in sevgili torunu Hz. Hüseyin Küfe'ye gidiyordu. Abdullah b. Mutî'nin, keskin kılıçlar üzerine gitmekte ısrar etmeyip geri dönmesi yönündeki dileği karşısında: "Aziz ve Celil olan Allah'ın emrine hiçbir kimse karşı gelemmez." cevabıyla şehadete yürüyen bir cengâver ve yanında

ona dualarla destek olan gayretkeş akrabaları...

Hz. Hüseyin, yürüyüş esnasında öğrendiği acı haberle kederlenen peygamber canı bu mübarek zat, kendisini bu yolda yalnız bırakmayan gönüldaşlarına, dileyenin geri dönmekte serbest olduğunu, bu tercih sonrasında kimseye kalben kırgın olmayacağını söyledi. Fakat kendisi çıktığı bu yoldan geri dönmeyecekti. Gözlerinde ise kısa bir süre sonra yaşanacak hazin olaylar karşısında tevekkül pırıltıları yanıp sönüyordu.

Kerbela, Bağdat'ın yaklaşık 100 km güneybatısında yer alan, sarp

ve müstahkem kalelerden uzak, susuz ve sıcak esaretinde, gelip geçenden ârî, ıssız bir yerdi. Haram aylardan Muharrem'in 9. günüydü. İbadetle ve mağfiretle geçirilen bir gecede her şeyin sahibi olan Allah'a teslimiyet için istenen müsaadenin ardından tan yeri ağarıyordu. Yaklaşmakta olan zulüm karşısında kanlarının son damlasına dek hak mücadelesinden vazgeçmeyen Hz. Hüseyin ve onun yanından ayrılmayanlar için çetin bir gün başlıyordu. Çadırların birbirine yaklaşıtlılıp kadın ve çocukların ortada toplandığı o gün canlarını kurtarmanın daha elzem olduğunu, yanından ayrılmalarını salık

veriyordu Hz. Hüseyin. Karşısında direnmeye niyetli, kendisini asla yarı yolda bırakmayacak, başlarına gelecek olan her belaya sabırla mukabele edeceklerinden emin müminler görüyordu.

Acıyı göğüslemeye muktedir bedenlerin, cesaret, metanet ve yiğitliklerinin ahirette karşılık bulduğu gündür Kerbela... Acının gölgesinde hüznünlerin dile geldiği o meşum gün...

Öyle ki, miladi 680 yılına mih gibi kazanmış, tarihin kirli ve kanlı sayfasında acı bir vaka olarak mukayyettir. Bu sebeple her sene Muharrem ayının 10. günü müminleri derinden sarsan o acı ve kederi ibretle hatırlayıp birlik beraberliğe her zamankinden daha muhtaç olduğumuzu idrak etmek gerektir. Kerbela gününde verilen sözlerin, her ne koşulda olursa olsun bedeli göze alınmış, Müslüman, kardeşiyile “sadat sınavı”nda sınanmıştır. Fitne ve şer odaklarının bu imtihanında dünya menfaatlerine yenildikleri gün olmuştur. Kıyamete dek hafıza ve hatıralarda unutulmamacak ve unutturulmamacak bu hadisenin ceza ve mükâfatı da hesap günü olan ahirete tehir edilmiştir. Hz. Hüseyin’in feci bir şekilde can vererek şehit olduğu Kerbela’da, 72 Müslüman da onunla birlikte şehadet şerbetini içmiştir. Bu olay, akabinde de ehlibeyt için oldukça hazin neticeler doğurmuştur. Bu hazin olay, üzüntüleri, pişmanlıkları, hesaplaşmaları, kırgınlıkları beraberinde getirdi. Kimileri intikam elbisesine bürünüp oç alma hissi ile dolup taşı. Peygamber evladına reva görülen zulmü müminlerin ne aklı ne havsalası alıyordu.

En çok da fitne ve sadakat kavramlarının tartışıldığı, türlü çıkarımlar-

da bulunulmak suretiyle sorgulandığı bu olay günümüze kadar farklı açılardan ele alındı. Bir taraftan tarihsel boyutuyla irdelendi, bir taraftan da Müslümanların onmaz yarası olarak yeni örf ve âdetleri ortaya çıkardı.

Tarihin o kara günlerinden günümüze baktığımızda bu üzüntü verici hadiseyle ilgili pek çok metin, şiirler, kasideler yazılmış, ağıtlar yakılmış, mersiyeler düzülmüştür. Kerbela olayıyla birlikte yaşanan hadiselerden yola çıkarak oluşan şifahi anlatılar zamanla kolektif duygu ve düşüncelerle beslenerek menkıbevi söylemlerle karışmıştır. Bu durum zamanla farklı türlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Kerbela’da Hz. Hüseyin’in ve yakınlarının şehadetleriyle ilgili gelişen olaylardan bahseden, hem tarihsel bilgiler ihtiva etmesi açısından, hem duygu boyutuyla edebiyatın da konusunu teşkil edecek metinlerle dolu nice makteller yazılmıştır. Bu maktellerde Hz. Hüseyin, o günün dehşetinde yiğitçe ve korkusuzca savaşı bir cengâver olarak nitelendirilmekle birlikte zaman zaman efsanevi boyutlara varacak özellikleri de zikredilmiştir. Eserlerde olaylar bütün ayrıntılarıyla ve dramatik sahneler hâlinde tasvir edilmiştir. Bu minvalde maktel-i Hüseyin geleneğinin en mühim eseri Fuzuli’nin eseri olup “Erenler Bahçesi” anlamına gelen “Hadikatü’s-Su’edâ” istifade edilmesi gereken mühim bir eser olarak zikre şayandır. Fuzuli eserinde Kerbela çölünde yaşanan hadiselerle herkesin, cümle âlemin, ulu’l-azm dediğimiz peygamberlerden Hz. Nuh ve Hz. Âdem’in (a.s.) dahi ağladığını, hatta Cebrail’in de yüce makam olan arş-ı mualla’da göz yaş dökecek bu üzüntüye ortak olduğunu şu satırlarla ifade etmiştir:

“Kerbela’da destinde şâh-ı Kerbelânun hâline
İttifâk-ı âmm olup mecmû’-ı âlem ağladı
Pâye-yi arş-ı mu’allâda töküp Cibrîl eşk
Ravza-yı Rıdvânda rûh-ı Nûh u Âdem ağladı”

Hz. Hüseyin ve ona gönülden tabi olanların Kerbela’da çektikleri su-suzluğa mukabil müminlerin katığı olan dualar, ilahiler, şiirler dillerinden acılı sesler olarak dökülmekte, okunan mersiyelerle kalpler acıya ortak olup cennetle gönemiş şehitlerini anmaktadır:

Zalimler el urup hep şemşîr-i can rübâyâ
Kasd ettiler serâpâ evlâd-ı Mustafa’ya
Devran olup müsait ol kavm-i bî-hayâyâ
İsal olundu bî-dâd ser-hadd-i intihâyâ
Kimler eder tahammül yâ Rab bu ibtilâyâ
Âmâc edip vücûdun bin nâvek-i kazâyâ
Düştü Hüseyin atından sahra-yı Kerbelâyâ
Cibrîl varup Haber ver sultân-ı enbiyâyâ

(Zalimler kılıçlarıyla gönül alan sevgiliye vurup, Hz. Muhammed Mustafa’nın iki gözü, çok sevgili torununa baştan ayağa hücum ettiler. Hayâdan yoksun bir kavim tarafından mübarek başı gövdesinden ayrılmak suretiyle şehit edildi. Bin ok hücumunun vücuduna isabet ettiği bu belaya Ya Rab nasıl tahammül edilir? Kerbela’da Hz. Hüseyin ok ve kılıç darbeleriyle atından düşürüldü. Cibril, enbiyanın sultanı Hz. Muhammed Mustafa’ya git de bu katmerli acıdan haber ver.) ■

ZOR ZAMANLARDA DİYANET İŞLERİ REİSLİĞİNİN KUR'AN KURSU HİZMETLERİ

Dr. Mehmet BULUT | DİB Başkanlık Müşaviri

"Diyabet Arşivi" üst başlığı altında bu köşemizde daha çok Reisliğin zor yıllarına; yani 1950 öncesi dönemine ait yazılar kaleme aldığımız malumdur. Bu makale de öyle olacaktır.

Öncelikle, bu yazının özeti de sayılabilecek iki tespitte bulunmak isterim. Birincisi; nasıl ki bu ülkenin semalarında Ezan-ı Muhammedî hiçbir zaman susmamışsa kerim kitabımız Kur'an'ın öğretimi de hiçbir zaman tamamen sekteye

uğramamıştır; bu, ele aldığımız sürece için de geçerlidir. Ancak Kur'an öğretimi çok kısıtlı olmuş, resmî veya gayiresmî, ücretli veya fahri yapılmış; bunlar ayrı bir konudur. Bu zor zamanlarda bazı hizmet ehlinin, imamet ve hitabet vazifesi yanında camilerde veya camilere bitişik odalarda, evlerde, bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen insanımıza Kur'an öğrettikleri, hafız yetiştirdikleri, klasik medrese tahsili yaptırdıkları, hatta -tevhid-i tedrisattan sonra verilenler mesleki tahsil belgesi olarak sayılmamış

olsa da- mürettep dersleri tamamlayanlara icazetname bile verdikleri bir vakiadır. İmamet ve hitabet görevi olmayan bazı hocalar da bu hizmeti fahri olarak icra edebilmişlerdir. Bir de, Reisliğin bütçe kadrolarında yer almış, çok az sayıdaki hıfz muallimlerinin camilerde verdikleri Kur'an eğitimi ve hıfz çalışmaları vardır ki, bu yazıda biz daha çok bu konu üzerinde duracağız.

İkincisi, 1950 öncesi yıllarda Reislik hizmetleri çerçevesinde verilen Kur'an öğretimi hizmetlerini, bu-

günkü anlamda öyle Kur'an kursu adıyla açılmış mekânlarda verilen kapsamlı bir kurs hizmeti olarak anlamak hatalı, en azından eksik olur. Bir defa bu süreçte "Kur'an Kursu" diye bir eğitim kurumu açmak, "ahval dolayısıyla" söz konusu değildi. Yapılabilen şey, Meclis tarafından kabul edilen bir önerge ile Reisliğe tahsis edilmiş çok az sayıdaki ücretli muallim kadrolarına tayin edilen hocalar tarafından, kabul edilen önergeye uygun olarak öncelikle hafız yetiştirmek üzere bazı camilerde sınırlı sayıda kursların açılmış olmasıdır. Nitekim tahsis edilen kadrolar, "Kur'an kursu muallimi/hocası" değil, "hıfz muallimi" ve daha sonraları "Kur'an öğreticileri" adını taşımıştır. Açılan bu kurslarda daha sonra isteyenlere yüzünden Kur'an okuması öğretilmiş, bazı dinî bilgiler de verilmiştir. Bu hocalar, hizmetlerini camilerde, önceden belirlenmiş saatlerde ve sıkı bir murakabe altında yerine getirmeye çalışmışlardı. Camilerde verilen bu derslere devam edeceklerin ilkokulu bitirmiş olmalarına bilhassa hassasiyet gösterilmişti. Reisliğe ait bazı belgeler çerçevesinde aşağıda sunacağımız malumatın bu çerçevede değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Camilerde Kur'an öğretme faaliyetinin yasal dayanağı

2 Nisan 1925'te, 1925 yılı Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi Meclis'te görüşülürken, Antalya Mebusu Rasih Efendi (Kaplan) ve 49 arkadaşının imzasını taşıyan bir takrirle "Hafız-ı Kur'an yetiştirmek" üzere Evkaf bütçesine "Hafız yetiştirecek zevat ücretleri" adı altında bir ödenek konulması istenmiş, takrirî değerlendiren ilgili encümen, arzu edilen ödeneğin Vakıflar değil de "Huffaz Muallim-

leri Ücüratı" adı altında aynı yılın Diyanet İşleri Reisliği bütçesine ilavesini önermiş, Meclis de bunu kabul etmişti.

İşte, Reislikçe camilerde Kur'an öğretimi hizmeti verilmesinin kanuni dayanağı Meclis'in bu kararı olmuş, takip eden yıllarda da bu ödeneğin Reislik bütçelerine konmasına devam edilmiştir.

"Bu maksatla büyük camilerin hepsinde sabah ve öğle namazlarından sonra imamın çevresinde muhtelif yaşta birçok kimseler toplanır ve böylece hem Kur'an talimi yaptırılır, hem de hafız olmak isteyenlerin ezberledikleri sayfeler dinlenirdi. Birkaç büyük şehirde 'Darülhuffaz' adı ile resmî ve hocası maaşlı müesseseler de vardı."

Kur'an kursu hizmetlerinin tarihî süreçte mahiyeti

Süreçte Reislikçe verilen Kur'an öğretim hizmetlerinin mahiyetini ve bu hizmetler sırasında karşılaşılan zorlukları, Reisliğin/Müşavere Heyetinin iki ayrı yazısından takip ederek izaha çalışacağım.

Basında Kur'an öğreticileri aleyhinde haberler üzerine, 1944 yılın-

da Başvekâletten gönderilmiş olan bir yazıya, dönemin Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya imzasıyla verilen cevap, öteden beri verilen bu hizmetlerin mahiyetini ortaya koyması açısından son derece öğreticidir.

Eskiden beri coğrafyamızda Kur'an öğretimine ve hafız yetiştirilmesine son derece önem verildiği, memleketin her tarafında şöhretli hafızların yetiştiği, bu eğitimin, başta camilerin imam-ları veya hafızlar olmak üzere alanında yetkin hocalar tarafından gerçekleştirildiği, bu hizmetlerin genelde camilerde verildiği için bu meyanda Kur'an'ı yalnız yüzünden okumayı bellemek veya sadece namaz surelerini öğrenmek isteyenler olursa, onların da okutulduğu hatırlatıldıktan sonra yazıda şöyle deniyordu:

"Bu maksatla büyük camilerin hepsinde sabah ve öğle namazlarından sonra imamın çevresinde muhtelif yaşta birçok kimseler toplanır ve böylece hem Kur'an talimi yaptırılır, hem de hafız olmak isteyenlerin ezberledikleri sayfeler dinlenirdi. Birkaç büyük şehirde 'Darülhuffaz' adı ile resmî ve hocası maaşlı müesseseler de vardı. Şu izahattan da anlaşılacağına göre, bu usul, ne bir tedris, ne de bugünkü manasıyla bir kurs olmayıp, belki bir Müslümanın namaz ve ibadetlere ait öğrenilmesini zaruri gördüğü şeyleri, daha iyi bilen birinden gidip öğrenmesinden ibarettir."

Reisliğin kuruluşuna kadar devam ede gelmiş bu usulün daha sonra da devam ettiği belirtilen yazıda, aradaki fark şöyle izah edilmiştir: "Evvelce bir kayda tabi olmayarak her hafızın veya iyi Kur'an okuyanın fahri olarak, istediği zaman

ve istediği yerde yapageldiği bu vazife, Reisliğimiz tarafından tahdit edilmiş ve mahallindeki ihtiyaçları tebarüz ettiren müracaatlar üzerine, bu vazifeyi görmek isteyenlere, önceden bulundukları yerin müftülükleriyle idare amirleri tarafından hüviyetleri tetkik ve muvafakatleri alındıktan sonra izin verilmiş ve aynı zamanda hafız olacak ve Kur'an okuyacak olanların ilkokulu bitirmiş veyahut ilkokul çağını geçmiş olmalarını da şart koşturmuştur. Bu vazife bugün de yine ekseriyetle camilerde ve herkesin gözü önünde ve muayyen saatlerde yapılmakta ve arzu eden Müslümanlar bundan yararlanmaktadır."

Bu açıklamalardan sonra, basın-da Kur'an öğreticileriyle ilgili yer alan haberleri maksatlı; değilse bilgisizlik eseri ve sorumsuzca bir hareket olarak niteleyen Reislik, Başvekâlet'ten, gazetelerin "yazılarında daha dikkatli olmaları ve memleketin en muhtaç olduğu huzur ve sükûnu ihlal ve millî vahdet üzerine menfi tesirler yapmaktan hâli kalmayan bu gibi asılsız yazılara meydan verilmemesi" için ilgili makamlara emir verilmesini talep etmişti.

Temas etmek istediğim Reisliğin diğer yazısına gelince;

Camilerde resmî öğreticiler tarafından verilen Kur'an öğretimi faaliyetlerinin bile kolluk kuvvetlerince sıkı bir takip ve murakabeye tabi tutulduğu bir vakiyadır. Ancak 1940'lı yılların ortalarından itibaren Reislik, artık bu alandaki birtakım yanlış uygulamalara karşı çıkmaya başlamıştı. Örneğimizden takip edelim: İçişleri Bakanlığın-dan valiliklere gönderilen 10 Ma-

yıs 1945 tarihli genelgede, Kur'an kurslarında sadece Kur'an öğretilip ezberletileceği, bu kurslarda Arap harflerinin okutulmasının ve din dersi verilmesinin 1353 sayılı kanun ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince söz konusu olamayacağı; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müftülüklere gönderilen özel mahiyetteki talimatnameye riayetle, sadece ilk tahsil çağında olmayan çocuklara Kur'an ezberletilebileceği bildirilmiştir.

Reislik, 10 Temmuz 1945 tarih ve 194 sayılı yazısı ile bu genelge hakkında maddeler hâlinde özetle şu değerlendirme ve itirazlarda bulundu:

1. Harf devrimiyle ilgili 1353 sayılı kanunun birinci ve dokuzuncu maddelerinde Türk harflerinin kullanımı yalnız Türkçe için mecburidir; bu maddeler Arapça için Arap harflerinin kullanılmasına mani değildir. Arap harflerini bilmeden Kur'an-ı Kerim'i ezberlemenin imkânı yoktur. Her lisani, o lisana mahsus harflerle okumak kanunen caizdir.

2. Tevhid-i Tedrisat Kanununun ilgili maddeleri gereğince öğretim ve okul küşadı Millî Eğitim Bakanlığına ait olmakla beraber, anayasa ve kanunlar kişilere dinî ihtiyaçların gerektirdiği eğitim ve öğretim hakkını vermektedir. Ayrıca çocuğun dinî terbiyesini tayin etmekte ana babanın hürriyeti tahdit edilemez. "Bu kanuni icapların ilcasıyla Büyük Millet Meclisi Kur'an kursları için bütçeye lazım gelen tahsisatı kabul etmiş ve çocuklarına dinî terbiye vermek, din ve mezhebinin öğretmek ve Kur'an'ı iyice talim etmek isteyenlerin dinî ihtiyaçları için muktezi vesait sağ-

lanmıştır." Bu kursları düzenlemek ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığına yasal olarak verilmiş bir görevdir.

3. "Mecburi ilk tahsilini ikmal edenlerin usul ve kaidesi veçhile Kur'an okumasını öğrenmek, imam-hatip ve müezzinlerin asli vazifelerindeki esaslı rükünleri öğrenmeleri, Türkçe hutbe, ezan ve kameti ve Kur'an ayetlerini güzel okumalarını sağlamaları bir dereceye kadar bu suretle imkân altına girebilmektedir. İçişleri Bakanlığının yazısında bu gaye ve maksat ifade edilmiştir. 'Arap harflerinin okunması mevzu bahis olmayacaktır' denilmesi (ile), Arap harfleriyle Türkçe okutmanın memnuiyeti bildirilmiş, 'din dersi okunmayacaktır' denilmesi (ile) de, program dâhilinde ve muayyen kitaptan sıra dersi verilmeyeceği" bildirilmiştir. Yoksa inanç ve ibadetlere dair hükümlerin öğretilmesi memnu olmak şöyle dursun, kanuni vazifelerimiz cümlesindendir."

Şunu da ilave edelim ki, bütçe kanunlarında yer verilmiş olmakla yasal bir hâl kazanmış olmasına rağmen, bazı yerlerde camilerde kurs açılması teşebbüsü, yukarıdaki Reislik yazısından da anlaşılacağı gibi, bir mektep, muntazam bir öğretim işi telakki edilerek mahalli yetkililerce engellenmeye çalışılmıştır. Reisliğin, bu tür engellemeler karşısında bir hayli mücadele verdiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

1940'lı yılların ortalarına doğru geldiğimizde, memleketimizin artık her tarafından Kur'an öğretimi başta olmak üzere, çocuklara din eğitimi verilmesi doğrultusunda yoğun talepler Diyanet İşleri Reisliğine de gönderilmektedir.

Reislik, bu taleplere cevap olarak, dinin icaplarını yerine getirmek üzere gerekli dini bilgi alma hususunda her şahsın birtakım hak ve hürriyete sahip olduğunu ve bunları kullanabileceğini hatırlatmış, din eğitimi verecek müesseselerin açılmasına gelince, bunun bir kanun ve teşkilat meselesi olduğuna işaret ederek, Reisliğin bu konuda gerekli teşebbüslerde bulunduğunu bildirmiştir.

1940-1950 arası yıllarda Kur'an öğreticileri kadroları

Kur'an Öğreticileri kadroları, Reisliğin/Başkanlığın vilayetler barem dışı ücretli kadroları arasında yer almıştır. Örnek olarak 1940-1950 yılları arasında bütçelerin (D) cetvellerinde yer verilen Kur'an öğreticileri kadroları, sayı ve ücret olarak şöyledir:

1940: 30 ilâ 25 lira ücretli toplam kadro sayısı: 17

1941: 40 ilâ 25 lira ücretli toplam kadro sayısı: 28

1942: 40 ilâ 25 lira ücretli toplam kadro sayısı: 28

1943: 40 ilâ 15 lira ücretli toplam kadro sayısı: 38

1944: 40 ilâ 15 lira ücretli toplam kadro sayısı: 38

1945: 40 ilâ 25 lira ücretli toplam kadro sayısı: 28

1946: 60 ilâ 25 lira ücretli toplam kadro sayısı: 150

1947: 100 ilâ 55 lira ücretli toplam kadro sayısı: 131

1948: 100 ilâ 55 lira ücretli toplam kadro sayısı: 131

1949: 100 ilâ 55 lira ücretli toplam kadro sayısı: 131

1950: 100 ilâ 55 lira ücretli toplam kadro sayısı: 131

Görüldüğü gibi, özellikle 1940-1945 ve 1947-1950 yılları arasında Kur'an öğreticileri kadro sayıları ve bunları aldıkları ücretler hemen hemen değişmemiştir. Ayrıca ha-

1925'te Büyük Millet Meclisinde kabul edilen takriri uygun olarak, başlangıçta camilerde özellikle hafız yetiştirilmek üzere kurslar açılmış, bilahare buralarda verilen eğitimle kısmen cami görevlisi de yetiştirilmeye çalışılmış, ayrıca okul çağında olmayan isteklilerin Kur'an öğretimi ve dinî bilgi ihtiyaçları da karşılanmıştır.

tırlatmam gerekir ki, bu kadroların tamamı her zaman kullanılmış değildir; yani bu rakamlar fiili olarak görev yapanların sayısını tam olarak ifade etmez. Nitekim 1944 yılında Reislikten Başvekâlete yazılan bir yazıda, bu kadroların pek azının kullanıldığı ifade edilmişti. Mesela. Recep Akakuş hocamızın verdiği bilgiye göre, 1935 yılı itibarıyla, İstanbul'da ücretli kadroda

iki hıfz muallimi görev yapmakta idi; bunlardan Hafız Hasan Akkuş, Yeni, Beyazıt ve Nuru Osmaniye camilerinde Kur'an-ı Kerim okutmakla görevliydi. Bu bilgi, bu kadroda görev yapan hocaların birden fazla camide kurs düzenlediklerini de ortaya koymaktadır. Muhtemelen bu kadroların hiç kullanılmadığı, dolayısıyla bu kadrolar marifetiyle, başta hafız yetiştirmek olmak üzere Kur'an eğitiminin yapılamadığı yıllar da olabilmıştır.

Öte yandan, 1940'lı yıllarda, "ilm-i kıraat ve fenn-i tecvidde ihtisas sahiplerinden" uygun görülenlerin müftülük tarafından seçilip kaymakam veya valilerin inhası ve Reisliğin tasdiğiyle fahri "Kur'an-ı Kerim Öğretmeni" tayini de yapılmaktaydı. Nitekim müftülüklerin, camilerde kurs açılmak üzere öğretici kadrosu verilmesi taleplerine karşılık Reislik, münhal bir Kur'an öğreticisi kadrosu varsa bu isteklerin karşılanması, yoksa fahri bir Kur'an öğreticisinin tayininin uygun olacağı şeklinde yol göstermekteydi.

Özetle...

Süreci gözden geçirdiğimizde, 1925'te Büyük Millet Meclisinde kabul edilen takriri uygun olarak, başlangıçta camilerde özellikle hafız yetiştirilmek üzere kurslar açılmış, bilahare buralarda verilen eğitimle kısmen cami görevlisi de yetiştirilmeye çalışılmış, ayrıca okul çağında olmayan isteklilerin Kur'an öğretimi ve dinî bilgi ihtiyaçları da karşılanmıştır.

Yukarıda verdiğimiz tablo ile gönümüzde Kur'an kurslarıyla ilgili istatistik verileri yan yana getirelim; sonra da sahip olduğumuz nimetlerin şükürünü eda etmenin yollarını araştıralım derim, vessalam. ■

BİR “GARDAŞLIK” DESTANI: KAFKAS İSLAM ORDUSU

Nermin TAYLAN

Yıl 1918; I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelinmekte. Üç kıtaya otağ kurup yedi iklime hükmetmiş olan Osmanlı Devleti artık parçalanmanın eşiğine gelmiş, dost bildiklerince dalları budanmış, dokuz cephe- de canhıraş savaşta. Derin yaralar, büyük kopmalar ve önü alınamaz kan kaybı. Asırlık çınar, var olma mücadelesi verirken emperyalist sömürgeler hemen yanı başında siyah altın için katliamlar yapmakta.

Rusya'da ise Çarlık yönetiminin yıkılmasıyla birlikte Kafkaslarda yaşayan halklar hürriyetlerini elde etmek için ayaklanmışlar. Çar IV. İvan'dan beri süren zulüm sebebiyle Kafkasyalılar milletin istediği gibi ülkeyi yönetme azmi ile her türlü müesseselerini vücuda getirmeyi

nihayet başarırlar. Ve böylece artık bağımsızlıklarını elde ederler. Neticede ise Kuzey Azerbaycan, Kuzey Kafkasya (Dağıstan), Ermenistan ve Gürcistan devletleri ortaya çıkar. Tüm bunlar yaşanırken Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler, başta Kuzey Azerbaycan olmak üzere millî mukadderatlarını elde eden milletlere karşı türlü saldırılar başlatırlar. Çünkü zengin petrol yatakları ve stratejik anlamda “Hazar'ın kara incisi” olarak görülmesinden dolayı Kafkasya ve özellikle Bakü, Rus generallerin gözünde daima büyük önem arz etmekteydi. Bu sebeptendir ki kendilerince Türkler oradan sürülmeli, gitmek istemeyen ise o topraklara gömülmeliydi.

Rusların ve Ermenilerin Kafkasyalılara karşı saldırıları gün geçtikçe şiddetlendi. Bölgede yaşayan Er-

menileri silahlandırdılar. Binlerce Müslüman, Rus ve Ermeni çeteler tarafından hunharca şehit edildi. Ardı kesilmeyen katliamlardan kan ağlayan Azerbaycan ise olaylar karşısında tabir yerinde ise naçar vaziyette. Bir yanda son teknoloji silahlarla donatılmış Ermeni ve Rus çeteleri, diğer tarafta ise savunmasız Azerbaycan Türk'ü.

Dönem kaynakları ve arşivlerde yer alan belgelere göre Bolşevik rejimi ve Ermeni çeteleri 30 Mart 1918 tarihinde Bakü'de büyük bir katliam yapar. Uçakların ve ağır silahların kullanıldığı katliamda kadın, çocuk, genç, yaşlı ayırmaksızın herkes hedef alınır. Kendi olmaktan vazgeçmeyen bir milletin verdiği bu onurlu mücadelede; 30 Mart'la 1 Nisan tarihleri arasında yalnızca Bakü'de 15.000'den fazla

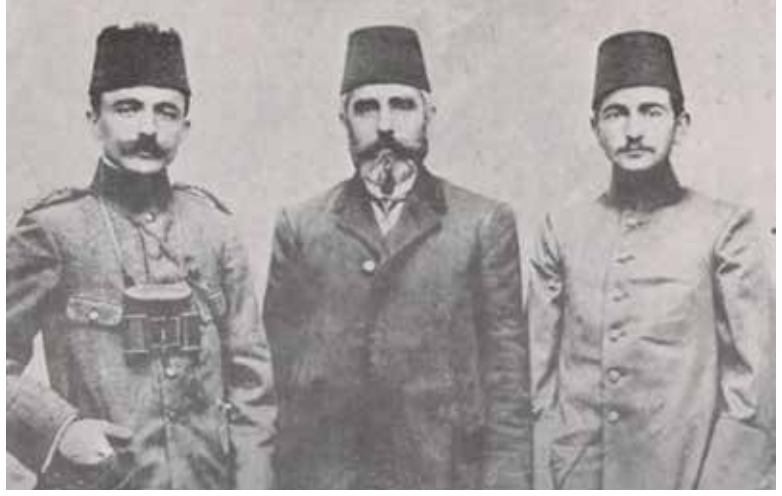
masum sivil katledilir. O günlerin tanığı olan İngiltere konsolosunun “şehirde cesetlerden başka Müslüman kalmamıştı” sözleri yaşanan vahşeti tüm çıplaklığı ile gözler önüne serer.

Kana doymayan ve Müslüman kanı akıtmayı ibadet sayan Bolşevik ve Ermeni çeteler bununla da yetinmiyor Şamahı ve Kuba başta olmak üzere Azerbaycan’ın pek çok şehrinde masum siviller acımasızca ve bin bir işkenceyle katletmeye devam ediyordu. 1918 yılının Temmuz ayında kurulan olağanüstü tahkikat raporları yaşanan katliamın büyüklüğünü en acı şekilde şöyle anlatılır:

Albay Novatski’nin raporu:

“Şamahı katliamına önderlik eden çete reisi Lalayev’in emriyle ilk sırada yaşlılar, kadın ve çocuklar katledilecek, sokaklardaki Müslümanlar öldürülecek, camiiler yakılacaktı. Çok sayıda çocuk ve kadın camide saklanmışlardı. Zannediyorlardı ki caminin saygıdeğer hocası Ahund Molla Cafer’e Ermeniler dokunmazlar. Ermeniler camiye girerek onu kurşuna dizdiler. Ahund’un evinde ve camide saklanmış tüm kadın ve bebekler katledildi. Şamahı’da Ermeni teröristler toplam 58 köyü yaktı. 8 bine yakın masum insanı katletti.”

Kuba’da ise 128 köy yakılmış, insanlar diri diri ateşe verilmişti. Çoğu kadın, çocuk ve yaşlı 16.000 Türk katledildi. Yaşanan acılar artık dayanılmaz hale gelmiş olsa da Azerbaycan umutsuzluğa kapılmıyor, büyük bir metanetle çetelere direnmeye çalışıyordu. Ne kadar zor durumda olsa da Osmanlı Devleti’nin yardım çağrısını geri çevirmeyeceğini biliyordu ve ka-

Enver Paşa, babası Ahmet Bey ve kardeşi Nuri Paşa ile birlikte

rarlar verilip Osmanlı’dan yardım istendi. Mehmed Emin Resulzâde önderliğinde oluşturulan heyet Batum’a kadar gelerek Haziran ayında Osmanlı ve Azerbaycan arasında dostluk anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma ile iki ülke arasında daimi sulh ve ebedi dostluk münasebetleri oluşturuldu ve Osmanlı gerektiği takdirde Azerbaycan’a silahlı yardım yapmayı kabul etti. Ayrıca bu anlaşmaya göre; Azerbaycan Cumhurbaşkanı M. E. Resulzâde, Kafkaslardaki Türk ve Müslüman halkına yönelik katliamın bir an önce durdurulması için Osmanlı’dan askeri yardım istedi. Azerbaycan ile Osmanlı arasında yapılan anlaşmadan büyük rahatsızlık duyan Rus General S. Şaumyan, Lenin’e gönderdiği mektupta: “Yoldaş Lenin, Türkler Bakü’ye geliyor. Bize acele yardım gönderin.” diyordu.

Ancak Osmanlı Devleti’nin Azerbaycan’a yardım etmesi bu kez her zamankinden daha zordu. Osmanlı’nın Kafkasya’ya ordu göndermesi sadece Ruslarla değil, İngilizler ve Ermenilere karşı da savaşmayı gerektiriyordu. Bunun yanı sıra I. Dünya Savaşı Müttefikleri Almanya

da Türklerin Kafkasya’da güçlenmesini istemeyenler arasındaydı.

Yani Osmanlı Devleti’nin Azerbaycan’a yardım etmesi, tüm dünyayı karşısına almak anlamına geliyordu.

Azerbaycan’da zulümler devam edip halk acımasızca katledilirken Osmanlı yönetimi tüm olumsuz şartlara rağmen kardeş Azerbaycan’a derhal yardım etme kararı aldı. Yardıma gidecek ordunun başına ise Enver Paşa’nın 29 yaşındaki kardeşi ve kahraman bir mücadele adamı olan Nuri Paşa getirildi. Böylece Azerbaycan’ın acılarına son verip, hain çetelerin zulmünü durduracak olan Kafkas İslam Ordusu’nun kurulması için çalışmalara başlandı. İslam Ordusu denilmesinin aslı sebebi ordunun tamamen Müslümanlardan oluşmuş olması ise de bir diğer sebebi müttefik Almanların harekâta engel olmamaları için Osmanlı Ordusu görünümü verilmemek istenmesiydi.

Nuri Paşa, emrindeki askeri birlikle 20 Mayıs’ta Azerbaycan’ın Zengisu bölgesine ulaştı. Azerbaycan halkı için artık kötü günler son

buluyordu. Nuri Paşa katliamların önüne geçmek ve yerli halktan bir kuvvet oluşturmak üzere emrindeki subaylardan birkaçını bölgede bıraktı. Nuri Paşa, zaman zaman Ruslarla zaman zaman da İngilizlerle çatışarak 25 Mayıs'ta Gence'ye ulaştı. Diğer taraftan Türk Ordusu'nun Kafkaslara geldiğini haber alan Şaumyan büyük bir korkuyla ne yapacağını şaşırmış, derhal Ruslar ile durumu görüşmüş, daha sonra Müslüman ahaliye: "Türkler size amansız musibetler yapacaktır." diye propaganda yapmaya başlamıştı.

Oysa Gence'de yapılan büyük katliamı dönemin tanıkları şöyle anlatıyorlardı:

"Katliamdan inilleyen Müslümanların sesi tüm Gence'yi inletiyordu. Gözümüzü hangi yöne çevirsek o dehşetli manzarayı görüyoruz. Askerlerin elinden süngüdeki bebeğin kanının aktığını gözümle gördüm. Şehir mezarlıktan farksızdı. Sokaklarda cesetlerin üzerinden atlayarak yürüyorduk. İnsanlar çıplak soyulmuş ve ziynet eşyaları işkence ile alınmış, evler yağma edilmişti. Yüzlerce kadın, çocuk, genç, yaşlı taşlarla parçalanmış, karınları mermi ile doldurulmuştu."

Bu büyük vahşeti yaşayan Gence halkı Kafkas İslam Ordusu'nun şehre girişini gözyaşlarıyla karşıladı.

Azerbaycan millî şairi duygularını şu dizerlerle ifade eder:

"Gardaşlığın fermanına baş eğip, Mazlumların imdadına yetiştin. Şu karşıdaki duman çıkan bacadan sen gelmeden inilteler çıkardı. Gecikseydin, mazlumların feryadı; yeri, göğü, kâinatı yıkardı."

Kaymakam Rüşti Türker'in Kafkas yollarındaki İslam Ordusunun faaliyetlerini dile getiren eserinde ise o günler şöyle ifade edilmektedir: "Azerbaycan Cumhuriyetinin her derdine koşan fırkanın harekâtı oldukça teferruatlı ve mufassaldır. Uzun zaman geçse de yine o fırkanın erkânı harbinde olmak itibarı ile o harekâtın içinde yazdığım için, esaslı ve mühim olayları yâd ederek, olduğu gibi canlandırılmış ve mümkün olduğu kadar da tafsilat ve izahat verilmiştir. Bu

"Azerbaycan'da millî hükûmetin kurulmasında bizim Türk kardeşlerimizin büyük hizmeti oldu. Ben diyebilirim ki, bu hükûmetin esasını kuranlardan en güçlü unsur, Osmanlı ruhu ve Türkler olmuştur."

eserimle, 5. Kafkas Fırkasının esas Osmanlı Ordusundan ayrılarak tek başına memleketten kenarda, Azerbaycan'da ne kadar çetinlikler ve yoksulluk içinde çalıştığını ve bu uğurda verdiği şüheda ve kayıpların derecesini silahdaşıma arz ve izah edebilsem, kendimi bahtiyar sayar ve bu harekât esnasında şehit düşen çok kıymetli zabıt ve askerlerimizin ruhlarını kemali hürmetle bir daha anarım."

Kafkas İslam Ordusu Gence'de Müslüman direnişiyle karşılaşmış 112 şehit vermiş olsa da çok geç-

meden güvenliği sağlamayı başardı. Emniyetin tesis edilmesinin ardından Kafkas İslam Ordusu Tiflis'ten Gence'ye dönüp burada Bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağladı. Ancak Bakü hâlâ işgal altında olduğundan geçici olarak Gence başkent ilan edildi. Nuri Paşa hem ordu kurmaya çalışıyor hem de yeni devletin teşkilatlanmasını sağlıyordu. Nuri Paşa ilk olarak çoğunluğunu Çarlık Ordusundan kalma Rus subayların oluşturduğu Azerbaycan millî kolordusunu lağvetti. Yerine tamamı Azerbaycan Türklerinden oluşan kolorduyu kurdu ve bu kolorduyu Kafkas İslam Ordusu'na bağladı. Daha sonra hükûmette bulunan ve Rus yanlısı siyaset izleyen bakanların görevlerinden alınmasını sağladı. Böylece tam bağımsızlıktan yana millî bir hükûmet kurulmuş oldu. Artık Azerbaycan Türkleri Kafkas İslam Ordusu'nun etrafında toplanmaya başlamıştı. Sıra Bakü'nün kurtuluşuna gelmişti ancak birlikler yetersizdi. Bunun üzerine Nuri Paşa ağabeyi Enver Paşa'dan destek kuvveti istedi. Kısa sürede istenen destek kuvveti bölgeye ulaştı ve Kafkas İslam Ordusu Bakü'ye doğru yola çıktı. Yazılmaya başlanan bu yeni Türk destanına Bakü'nün alınmasıyla son nokta konulacaktı.

Hem Osmanlı Devleti hem de Azerbaycan halkı artık mutlak zafere bekliyordu.

Gelen destek kuvvetlerle birlikte 20.000'e ulaşan Kafkas İslam Ordusu 26 Ağustos'ta Bakü'ye doğru ilk hareketi gerçekleştirdi. Bu harekâta yaşanan kıran kırana bir savaşla Rus ve Ermeni birliklerine karşı Türk tarafı kesin bir zafer kazandı. 14 Eylül'de son darbenin vurulacağını anlayan İngiliz askerleri taarru-

zun sonunu önceden fark ederek, 14 Eylül akşamı Bakü'yü gemilerle terk etti. Bir gün sonra ise Ermeniler teslim oldu. İşgal ve zulüm Kafkas İslam Ordusu tarafından sona erdirilmişti.

Azerbaycan topraklarının kurtuluşu için mücadele eden Kafkas İslam Ordusu'nun 1130 askeri bu topraklarda şehit düştü. Bağımsız Azerbaycan için mücadele eden ordu Bakü'ye girerken halk göz yaşları ve büyük bir sevinçle onları karşıyor, Azerbaycan topraklarını Taşnak ve Bolşeviklerden kurtaran ve bu yolda şehit düşmüş Türk-Kafkas İslam Ordusu için Azerbaycan halk şairi Bahtiyar Vahabzade şiirinde: "Bugün anıt mezarın etrafında üzerine ayaklarımızı bastığımız o toprak, Osmanlı Türk askerlerine borçludur." diyor.

Esas gayesi Ermeni Taşnakların Doğu Anadolu'da başlattığı ve Kafkasya'da sürdürdüğü katliamı durdurmak olan Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan'ın Kafkaslarda bağımsız bir şekilde varlığını koruması için büyük bir mücadele vermişti. 15 Eylül 1919 tarihinde yazdığı "Azerbaycan Cumhuriyeti" isimli makalesinde Mehmet Emin Resulzâde konuyu şöyle özetlemektedir: "Osmanlı Ordusunun Azerbaycan üzerinde herhangi bir işgali söz konusu değildir. Çünkü Enver Paşa, Osmanlı askerinin Azerbaycan'da kalabilmesi için gereken masrafı karşılamak üzere Osmanlı maliyesinden ayda 50.000 lira tahsis ayrılmasını istemiştir. Öte yandan Azerbaycan yönetiminden, mümkün olan en kısa sürede bir millî ordu kurmalarını rica etmiştir. İstilacı bir devlet, müstemlekesine kesinlikle borç para vermez ve millî

ordu kurmalarını istemez. Eğer Türk Ordusu işgalci olsaydı, Azerbaycan hangi sebeple Merkezi Hazar Diktatörlüğü ve İngilizlerden Bakü'yü kurtarma uğrunda şehit olan Türk askerlerinin anısına abide yapılması için aralarında para toplamıştı?"

Yazımıza Azerbaycan'ın halk yazarlarından G. İlkin'in Türk Kafkas İslam Ordusunu anlatan şu satırlarla son verelim:

"Türkler gelende şehir karmakarıştı. Onlar Türkleri geldikten sonra ikinci günden itibaren şehirde, yahşi yâdımdadır, Azerbaycan'da millî hükûmetin kurulmasında bizim Türk kardeşlerimizin büyük hizmeti oldu. Ben diyebilirim ki, bu hükûmetin esasını kuranlardan en güçlü unsur, Osmanlı ruhu ve Türkler olmuştur." ■

İNSANDA İRADE VE EYLEM ÖZGÜRLÜĞÜ

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ | Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dekanı

Y

üce Allah insanı sorumlu bir varlık olarak yaratmıştır. Bunun en belirgin özelliği insana irade özgürlüğünün verilmesidir. “İstemek ve dilemek” manalarına gelen irade, öznenin

dilediği bir şeyi yapma ya da yapmama kudretidir. Kişinin dilediğini yapıp yapmaması kendi bireysel tercihi olarak tanımlanır. Bir başka ifade ile irade, bir zorunluluk söz konusu olmaksızın yapılması veya yapılmaması mümkün olan bir hu-

susta iki taraftan birini tercih etmeyi gerektiren nitelikler şeklinde de tanımlanır.

Yaratıklar arasında seçme özgürlüğü, sadece insana verilmiştir. İhtiyarın varlığını idrak etmeyen insan

idraksizdir. Hayvanlar akıl taşıma-
malarına rağmen hisleriyle hareket
ederek yaşamlarını sürdürür. Öz-
lerine konan bu hisle; kendilerine
zarar ve fayda verecek şeyleri algı-
larlar ve buna göre tavır takınırlar.
Örneğin, “Deveci, bir deveyi dövse
o deve, dövene kasteder. Deveci-
nin değneğine kızmaz.” Görüldü-
ğü gibi bir deve bile ihtiyardan bir
kokuya sahiptir. (Mevlana, Mesnevi,
(çev. Veled İzbudak), İstanbul 2004,
V, 260.) Hayvanlarda bile tepkide
bulunma hissi varken Allah’ın akıl
verdiği insan nasıl olur da kendisi-
ni her türlü tepkide bulunma öz-
gürlüğü elinden alınmış bir robot
gibi tanımlar? Özgürlük, insana
verilen ilahî bir lütuftur. Çünkü in-
san inanç seçimini de irade özgür-
lüğüyle gerçekleştirir. Bilindiği gibi
din, akıl sahiplerinin kendi irade
ve istekleriyle tercih ettiği bizzat
hayrolan ve peygamber tarafın-
dan tebliğ edilen şeylere götüren
ilahî kurallar bütünüdür. (Cürcani,
Seyyid Şerif, et-Ta’rifât, Kahire 1987, s.
141.) Bu tanımdan da anlaşıldığına
göre inanç seçimi doğrudan kişi-
nin kendi özgür iradesiyle ilgilidir.
Bu anlamda bir bütün olarak din,
insanın Allah’la, hemcinsleriyle ve
varlıkla olan ilişkilerini düzenleyen
değerler manzumesidir. Dinin ka-
bul cihetiyle vicdan işi olduğunu,
iman ya da inkârda zorlamanın
olmadığını bize en iyi anlatan şu
ayettir: “Dinde zorlama yoktur. Ar-
tık doğrulukla eğrilik birbirinden
ayrılmıştır.” (Bakara, 2/256.)

Bu ayete göre insanları din seçimi
konusunda zorlamak İslami bir
yöntem değildir. İman, tamamen
hür irade ile gönülden gelen bir
kabullenmeye dayalı sevgi işidir.
Çünkü temelinde sevgi olma-
yan hiçbir eğitim modeli başarıya
ulaşamayacağı gibi sevgiyi esas

almayan hiçbir din de geniş halk
kitleleri arasında yaygınlaşma ve
benimsenme imkânına sahip de-
ğildir. Sevgi, kalbin sevilen varlığa
yönilmesi ve ona tüm varlığı ile
bağlanması şeklinde tanımlanabi-
lir. Gerçek sevgi, benlik ve egodan
sıyrılmış, kısıtlayıcı olmak yerine,
genişletici ve kucaklayıcı olan, al-
mak yerine vermeyi tercih eden,
pasif bir duygu yerine etkinliği
önceleyen bir özellik taşır. Zira iyi
niyete, sevgiye, iradenin tercihi-
ne dayanmayan ve gönülden benim-
senmemiş bir dindarlık, din açısin-
dan inkârla eşit tutulan ikiyüzlülük
anlamına gelir ve fertte kişilik par-
çalanmasına yol açar. İslam hiçbir
zaman böylesi bir sonuca hoşgörü
ile bakmaz.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en
temel farklılık: Akıl, beyan, anla-
ma, irade ve eylem özgürlüğüne
sahip olmaktır. Çünkü sorumlu
tutulma; zihinsel, düşünsel ve fi-
ziksel yeterliliği beraberinde ge-
rektirir. Bütün bu yeterliliklerden
sonra ancak insan özgür bir şe-
kilde eylemde bulunabilir ve ya-
pıp-ettiklerinden de sorumlu olur.
İnsanın iradesini kullanabilmesi
için fiziksel yeterlilik dediğimiz
kudret önemli bir etmendir. Kud-
ret olmadan, salt iradenin varlığı
yeterli değildir. Yapılan işin ahlaki
değer kazanması için kudretin ey-
lemde bulunması gerekir. Sorumlu
varlık olan insan, kudret
sayesinde iradesini istediği eyleme
yönlendirme hakkını elde eder.
Çünkü eylemin iki yönü vardır.
Eylem; yaratma yönüyle Allah’tan,
onu kendisine mal etme yönüyle
insandadır. İşte, iman ve küfür-
den birisini tercihte insanın irade
ve eylem özgürlüğü büyük rol oy-
namaktadır. Zihinsel, düşünsel ve
fiziksel yeterliliğe sahip olan her

insan Allah’ı bilmek zorundadır.
Metafizikî bilgiler ve ahlaki ilke-
ler, duyu-ötesi varlığı vasıtalarla,
duyularla bilinebilenleri deney ve
gözlemlerle algılayan akıldan çıkar.
Çünkü akıl, tabiatı birbirine uygun
olanları bir arada toplayan, tabiatı
birbirine aykırı olan şeyleri birbi-
rinden ayıran ya da ahlaki anlamda
güzel ve çirkin olanı birbirinden
temyiz eden bir melekedir. İşte in-
sanı diğer canlılardan ayıran akıl
melekesi, düşünme, beyan ve bilgi
üretme yeteneğidir. Varlık düzle-
minde bulunan hiçbir şey hikmet-
siz ve abes olarak yaratılmamıştır.
Eğer insan irade ve eylem özgür-
lüğüne sahipse varlıktan hareketle
var edenin bilgisine ulaşabilir.

Netice olarak, Kur’an’ın ortaya
koyduğu insan, irade ve eylem
özgürlüğüne sahiptir. Zihinsel
yetenekleri yerinde olan (akıl-bil-
gi), düşünsel yetenekleri sağlam
(irade), fiziksel yetenekleri sağlıklı
olan bir kimse eylemlerini özgür
bir şekilde gerçekleştirebilir. Na-
sıl ki bir toprağa atılan bir tohum,
oluşum şartlarını (ısı, ışık, hava,
hastalıklara karşı tedbir ilaçlama,
gübreleme vb.) taşıdığı zaman filiz
verirse insan da yukarıdaki özellik-
lere sahip olduğu zaman özgür ka-
rarlar verebilir. İnsan değiştirilme-
si imkân dışı (külli irade alanıyla
sınırlı) zorunluluğun dışında, de-
ğiştirilmesi imkân dâhilinde olan
(külli irade alanında) konularda
self-determinizm hakkına sahiptir.
Eğer böyle olmasaydı, teklifte bu-
lunmanın, günah ve sevabın, ceza
ve ödülün, cennet ve cehennem
bir anlamı kalmazdı. Bütün bunlar
insanın sorumluluk alanında ken-
di kaderini kendisinin tayin etme
hakkına sahip olduğunu göster-
mektedir. ■

YENİ BİR DİNÎ YÖNELİM TARZI: DIŞ GÜDÜMLÜ DİNDARLIK

Murat KALIÇ | DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Bir damla sudan yaratıp son merhaleye kadar her daim yanı başında olduğu kulu ile Rabb'i arasındaki çok özel ve nazenin bir bağıdır din

duygusu. Bu tecrübenin büyüüp kök salması yahut dalında kuruması, kişinin Allah'la kurduğu bağlantının kuvvetiyle orantılıdır. Sezgisel boyutu ağır basan ve birçok değişikenden etkilenen insan

için dinî yönelim açısından doğru frekansı yakalamak her zaman mümkün olmaz. Yörünge kaybına sebebiyet veren en önemli etken ise kişinin dinî algı ve olguları, anlam dünyasında sağlam bir ze-

mine oturtmadan yaşama konu etmesidir.

Tam da bu noktada, kişilerin dinî duygu ve düşüncelerinin farklı formları olduğunu çift kutuplu bir yöntemle ele alıp kavramsallaştıran Amerikalı psikolog Gordon Allport'a (ö. 1967) kulak vermek yerinde olacaktır. Kişilik özelliklerinden yola çıkan Allport, dindarlık tipolojilerini bireyin dini yaşama biçimi ve bu konudaki samimiyeti bağlamında ele almıştır. Allport'un bahsi geçen kuramına göre, üçüncü bir tasnifte kendine yer bulamayacak dindar, Allah ile olan ilişkisinde ya iç güdümlü ya da dış güdümlü bir yol takip eder. Bu meyanda, iç güdümlülük ve dış güdümlülük tasnifinde toplumsal özellikler yani örf, önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

İç güdümlü dindarlık anlayışı, hayata dinî perspektiften bakmaya ve diğer bütün düşüncelerin üstünde kabul edilen din olgusuna, mutlak bir şekilde teslim olmaya dayanır. Dolayısıyla bu dindarlık tipinde din, içselleştirilmiş biçimde merkezî öneme sahiptir. Dini inancını benimsemek ve ona uygun yaşamak isteyen bu tipolojideki bir birey için din, amaç hâline gelmiştir. Bu bakımdan iç güdümlü eğilimde, din realitesinin kendi içinde bir gaye olduğunu ve başka bir amaca ulaşmak için araç vazifesi görmediğini söylemek mümkündür. Söz konusu husus, Allah'ın kullarından istediği bir değerdir aynı zamanda. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen; "Allah'a gönülden katıksız bağlı kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın." (Rûm, 30/31.) ayeti, bu hassasiyeti vurgulayan önemli bir detaydır.

Öte yandan, temel motivasyonlarını dinde bulan içten doğma dinî eğilime sahip bir kimse, maddi potansiyel ve ihtiyacı ne olursa olsun, buna tali derecede önem atfeder. Zira sözü edilen tutumun meydana getirdiği sakin, içten denetimli dindarın, hadiseleri hem kendisine hem de Allah'a bağlamasından kaynaklanmaktadır. Tahkiki iman sahiplerinin bu durumu ise; "...Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" (Âl-i İmrân, 3/173.) ayet-i kerimesinde karşılığını bulmaktadır. Fakat

Dış güdümlü dindar, kendi istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hâle getirmek için dinin temel ilkelerini değiştirmeyi göze alabilen bir yapıdadır. Böylece, dinî değerlere uymanın aksine, dinî değerleri kendisine uyarlar.

günümüzde özellikle olağanüstü durumlarda her yönüyle tebarüz eden iç güdümlü dindarlık anlayışı reflekslerine, normal yaşam akışında ne yazık ki arzulanan ölçüde rastlanamamaktadır.

Buna mukabil, "psikolojik ihtiyaçlar dini" veya "fonksiyonel din" olarak da isimlendirilen dış güdümlü dindarlık yaklaşımında, dinî değerler birinci derecede önem ve anlam taşıyan bir konuma sahip değildir. Bu yaklaşımda daha çok, kişisel

istek ve amaçlara ulaşmada yardımcı/yararlı bir araç mesabesinde görülen din; toplumda mevki elde etme, başkaları nezdinde itibarlı olma, korkuları yatıştırıp güven temin etme, sıkıntılar için teselli, yoksunluklar için telafi gibi insani birçok istek ve ihtiyacı karşılamada elverişli bir vasıta durumundadır. Özetle, iç güdümlü dindarlık anlayışıyla taban tabana zıt yapıda olan bu zihniyette din, benliğin hizmetinde ve savunmasında kullanılan bir araçtır.

Bu noktadan hareketle ifade edelim ki dış güdümlü dindar, kendi istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hâle getirmek için dinin temel ilkelelerini değiştirmeyi göze alabilen bir yapıdadır. Böylece, dinî değerlere uymanın aksine, dinî değerleri kendisine uyarlar. Yaradan'ın hoşnut olmadığı bu durum; "...Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının." (Bakara, 2/41.) ayetiyle açıkça ifade edilmiştir. Zikredilen ayetin işaretleriyle, dinini kişisel/maddi çıkarları için kullanıp yanlış yorumlayanlara, haramları helal, helalleri haram göstermeye kalkışanlara karşı kesin bir uyarıda bulunulmuştur.

Bireysel beklentilerin son derece önem arz ettiği bu dindarlık türünde kişi, içinden gelmeksiz ve bencilliğinden vazgeçmeksizin Allah'a yönelmektedir. Dolayısıyla bahsedilen seçmeci yaklaşımın ruhunda, tehlikelerle karşılaşıldığı anda kişisel emniyeti içeren, faydacı bir yönelim söz konusudur. Bu bağlamda dış güdümlü dindar, dua ve ibadeti Allah'a karşı sorumluluk ve kulluk bilincinin/görevinin bir gereği olmaktan çok, başı sıkıştığında başvurulacak geçici bir ilişki olarak algılar. Sonuçta da Allah'ı, kendi kişisel isteklerini yerine getirmeye

hazır ya da yerine getirmesi gereken bir konumda görür. Hâl böyleyken bu psikolojinin tutarsızlığı, Kur'an-ı Kerim'deki: "Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda, bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür." (İsra, 17/67.) ayetiyle gözler önüne serilmiştir. Kur'an'da imanın deniz, inkârın da kara metaforuyla betimlendiği bu ruh hâli, konunun değişkenlerini ortaya koyma açısından çok çarpıcı bir örnektir.

Meseleye bu perspektiften yaklaşıldığında fesad-ı zamanın yaşandığı günümüzde iş, siyaset, spor, sanat vb. alanlarda eskiye nispetle gri, puslu, pastel ve çift yüzlü bir hava müşahade edilmektedir. Dolayısıyla bugün, tarafların arasını

tayin eden ne keskin çizgiler ne de uğruna can verilecek ütöpik idealler kalmıştır. Din sahasında da sosyolojik etkileşim ve değişimin sonucunda, fitrî olmayan nezu-hur bir dinî yönelim tarzı ortaya çıkmıştır. Özetle: Dış dünyadaki gelişmelerden dindar oldukça etkilenmiştir.

Bu meyanda, nesebi sahih dinî bilgi ve tecrübe yerine, farklı mahfillerden veya sanal dünyalardan damıtılmış referanslarla dinî ilgi ve ihtiyaçlarını şekillendiren ve böylece merkezden ayrılarak çevreye yerleşen dindarın, hadiseler karşısındaki bazı tepki ve tavırları dikkat celbetmekte ve dine mâl edilmektedir. Kişiyi nifak kokan davranışlara iten ve pasif ahlak tutumuna zorlayan böylesi bir dinî yaklaşımın öznesi mesabesindeki dindardan sadır olan her türlü iş ve

işleme artık şüpheyile bakılmakta; bu temkinli bakış açısı neticesinde zihinlerdeki Müslüman kimliği, teşhis edilemez hâle gelmektedir.

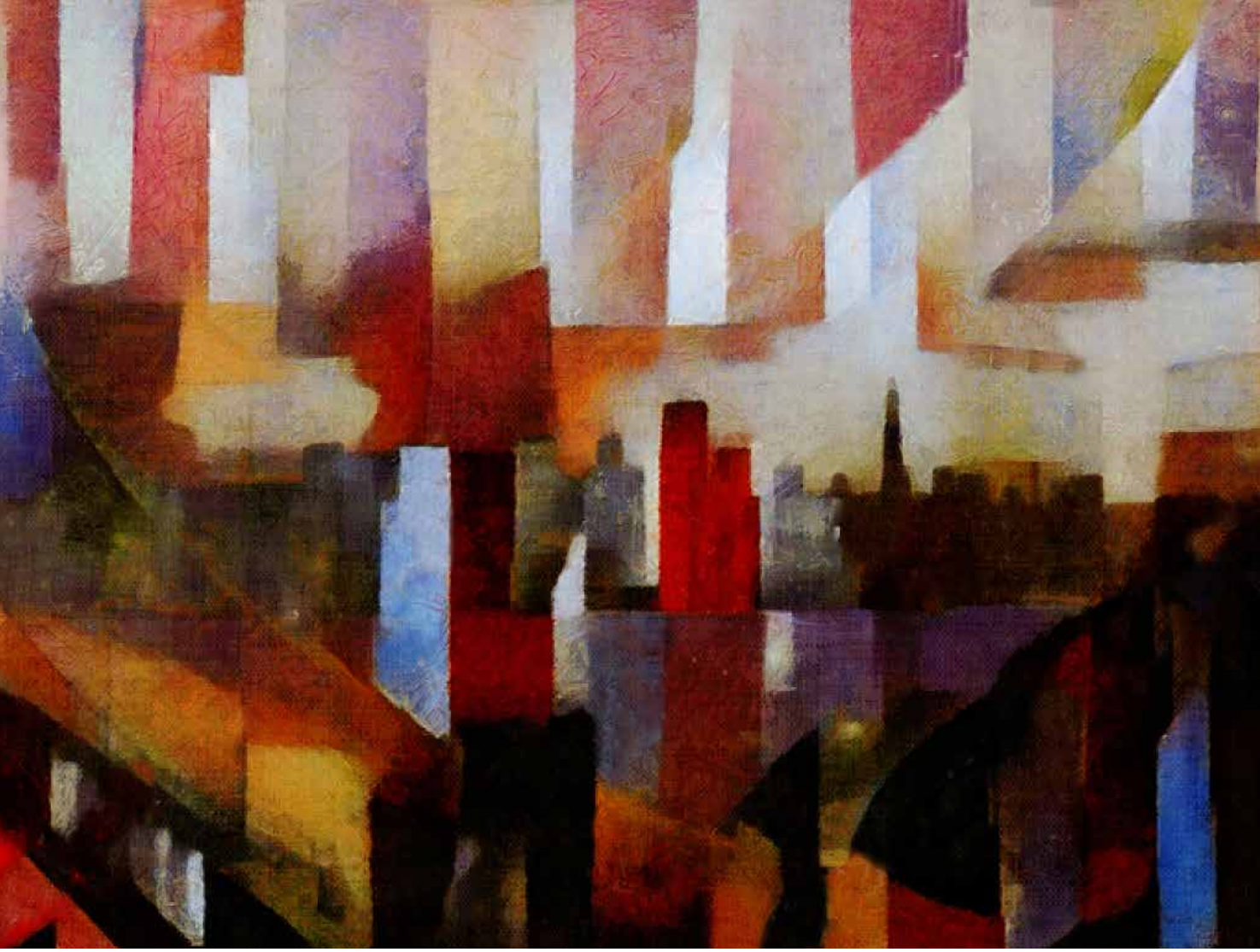
Dünyevi birtakım menfaat ve maslahatlar uğruna, Rabb'i ile kurduğu en özel irtibatı hırpalayan dış güdümlü dindarı bu şekilde bir davranış kalıbına sevk eden amil, İngiliz Psikolog John Bowlby'nin (ö. 1990) temellerini attığı ve son zamanlarda yaşanan tecrübelerden sonra daha da önem arz eden bağlanma kuramının bir türü olan saplantılı bağlanma hastalığıdır. Dolayısıyla zerreden kürreye, habbeden kubbe her şeyin oldukça hız kazanıp baş döndürdüğü ve eşyaya olan iltifatın tavan yaptığı günümüz kapitalizm çağında koparılan fırtına sonucunda, dindarın bütün bu olup bitenden etkilenmemesi beklenmeyen bir netice olurdu.

Bugün ancak dudakların tercümanı olan kalpten bir defada aşk ile dökülecek Allah kelamıyla tekrar ahitleşeceğimiz bu kara gün dostu, sıcaklığıyla hem yerin hem de göğün buz tutmuş ruhunu çözecek ve hatırı sayılır bir başlangıcın fitilini ateşleyecektir.

Gündelik diyaloglarda sıkça müşahade edilen dinî jargonun artık kanıksanarak adamakıllı yıpratılması, dinî algıların/dindarın sekülerleşip mekanikleştiğinin önemli tezahürlerinden biridir. Tam da bu noktada mevcut dinî söylem, din devasının da tıpkı antibiyotik ilaçlarda olduğu gibi zamanına, miktarına ve muhatabına göre verilmesinin elzem olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir.

Sonuç olarak, fizik ve ötesiyle kurulmuş ilişkileri aydınlığa çıkarak yegâne güç, günümüzde anlam daralmasına uğrayan samimiyet duygusudur. Bugün ancak dudakların tercümanı olan kalpten bir defada aşk ile dökülecek Allah kelamıyla tekrar ahitleşeceğimiz bu kara gün dostu, sıcaklığıyla hem yerin hem de göğün buz tutmuş ruhunu çözecek ve hatırı sayılır bir başlangıcın fitilini ateşleyecektir. ■

TOPLUMU YARALAYAN VİRÜS: GIYBET

Mustafa BİLGİÇ | İstanbul Şişli Müftüsü

Ahlaki ve insani bakımdan düşük seviyeli insanların eğlencesi olan gıybet, toplumsal ve bulaşıcı bir hastalıktır. Onun için yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, insanı arkadan çe-

kiştirmek anlamına gelen gıybeti içki ve kumar gibi haram kılmıştır. Peygamber Efendimiz, gıybet ile iftira arasındaki farkı şöyle ifade buyuruyor: “Sizden birinizin, kardeşini hoşlanmadığı bir şekilde anmasıdır. Söylediğin şey, onda

varsa gıybet olur, yoksa iftira olur.” (Müslim, Birr, 70.) Buna göre gıybetin şartları: Karşıdakinin hoşlanmadığı bir şey olması, gıyabında olması ve doğru olmasıdır. Denilebilir ki bir insanı, arkasından çekiştirdiğimiz konu, doğru olmasına rağmen

niye gıybet haramdır? Kur'an-ı Kerim: "Ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanırsınız, tiksindiniz değil mi?" (Hucurat, 49/12.) diye cevap verir. İnsanı arkasından çekiştirmek, ayıp ve kusurlarını söylemek, insan onuruna, şerefine ve itibarına zarar vermektir. İftira ise, insanın onurunu kökten koparmak ve itibarını sıfırlamaktır. Nasıl ki ölü eti kokar; insanı arkadan çekiştirmek, kusurları yaymak, itibarsızlaştırmak da ölü eti gibi tiksinti ve rahatsızlık verir. Onun için manevi olarak bir insanı öldürmektir gıybet. Silahın yapamadığını, söz yangını olan dedikodu ile yapmaktadır.

Müslüman toplumu en çok yaralayan gıybet virüsü, bizim manevi bağışıklık sistemimiz olan takvamızı çökertiyor. Takva, başta Cenab-ı Allah olmak üzere, var olan her şeye karşı sorumluluk bilincidir. Bu bilinç, dedikodu kültürü ile çöktü mü içeriden ve dışarıdan her türlü kötülüğe açık ve yalnızlaşan bir toplum oluruz.

Bir sözden ne olurmuş, demeyin. Âşık Yunus, bir sözden çok şeyler çıkabileceğini XIII. yüzyılda "Söz ola kese savaşı; söz ola kestire başı; söz ola, ağılu aşı; bal ile yağ ede bir söz" diyerek ne güzel özetlemiştir. Buna göre gıybet etmek, bulaşıcı bir mikrop gibi topluma yayılma istidadı gösterdiğinden fitneyi doğuracak bir ateştir. Fitne ise, Kur'an'ın ifadesiyle, adam öldürmekten daha şiddetlidir. (Bakara, 2/191, 217.) Bir insanın öldürülmesi sadece bir insan ve çevresi için bir felakettir. Gıybetin yol açtığı fitne ise toplumsal bir felakettir. Gıybet, insanın şeref ve haysiyetini korumak için yasak kılınmıştır. Çünkü insanın şerefi dokunulmazdır. Allah, "settaru'l-uyub" yani günah-

ları, kusurları örtendir. Bizler kim oluyoruz ki, Allah'ın bildiği fakat örttüğü kusurları, ayıpları ortaya saçıp döküyoruz. Hâlbuki Allah, herkesin ayıp ve kusurlarını önüne koyacak olsa hiç kimse bir başkasının yüzüne bakamaz.

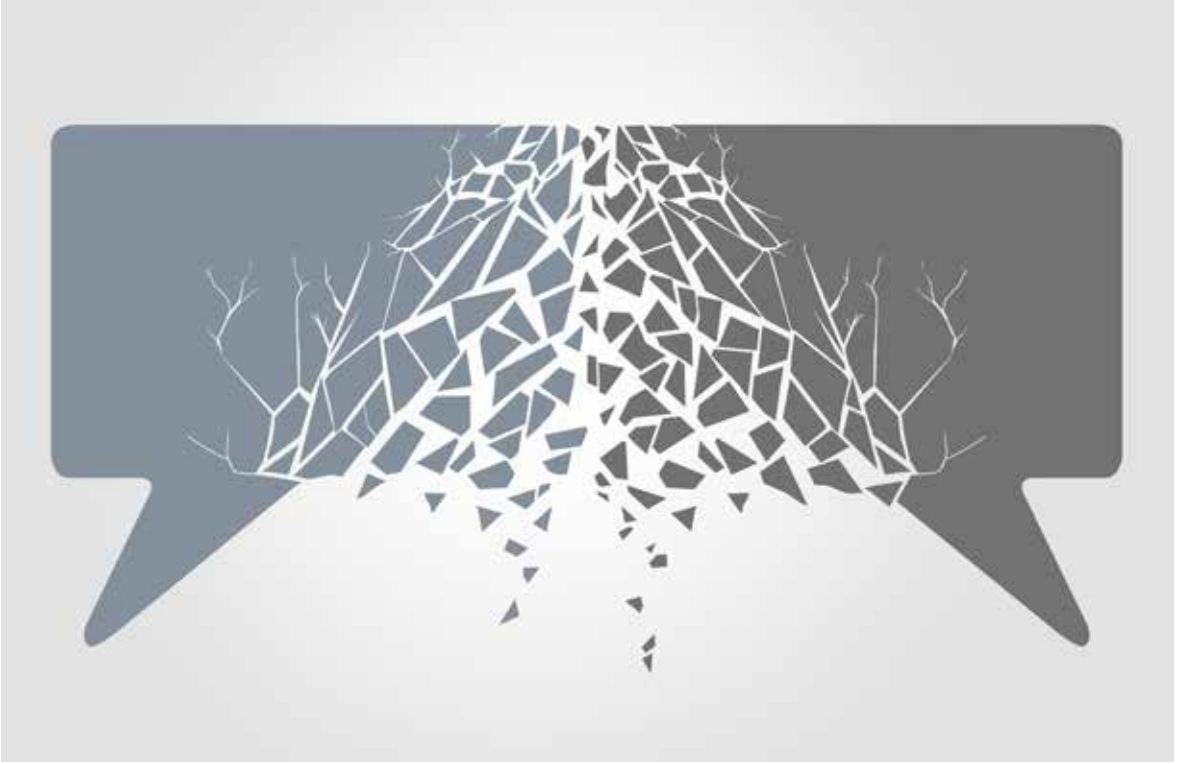
Gıybetin yasak olmasının diğer bir sebebi de, Müslüman toplumun birliğine, sosyal barışına zarar veren iç çatışmaları önlemektir. Ayrıca gıybetten sakınarak kardeşlerimizin haklarını korumuş oluruz.

Gıybetin çıkış noktası kalptir. Çünkü kalpteki kötü düşünce dile, dilden davranışlara yansır. Onun içindir ki, Cenab-ı Hak: "Zandan sakınınız, şüphesiz ki zannın çoğu günahdır." (Hucurat, 49/12.) buyurur. Kalbin bedduası olan kötü varsayım, dile ve davranışlara yansıdığında birçok felakete neden olur. Bu nedenle sorumlu bir Müslüman zanla, şüpheyle hareket etmez. Hele bu kötü varsayım, insanın kişilik haklarına zarar verecek bir şey ise tam bir felakettir. Çünkü bir Müslüman, insanlarla ilgili kötü varsayımlarla değil, hüsnüzanla yani iyi varsayımlarla memurdur. Zira bir Müslüman, bu genel prensibin dışına çıkarsa topluma güven vermez. Onun için bir kutsi hadiste buyrulur ki "Ben, kulumun zannı üzereyim. Kulum benim için hangi zanna sahipse ben öyleyim." (Buhari, Tevhid, 15.) Buna göre bizler, birbirimize kalbin duası olan hüsnüzanla güzel varsayımlar içerisinde olalım ki Allah bize rahmet etsin. Yine Cenab-ı Hak: "Hakkında bilgin olmadığı bir şeyin peşine düşme. Zira göz, kulak, kalp bundan sorumludur." (İsra, 17/36.) buyurmuştur. Evet, insan, tabiatı gereği meraklıdır; hep çevresini gözlemler. Fakat bu gözlem ve merakını seçici kullanmaz-

sa hem kendisine hem çevresine zarar verir. Çünkü Allah Kuran'da açıkça: "Birbirinizin ayıplarını araştırmayın, casusluk yapmayın." buyuruyor. Yani böyle yaparak kendi insanlığınızın kalitesini düşürmeyin, kendi mutluluğunuzu, gıybet ederek başkalarının mutsuzluğunda görmeyin. Kendinizi temize çıkarmak için gıybeti bir silah olarak kullanıp başkalarını kirletme yoluna gitmeyin.

Gıybet, bir toplumda daha çok kibir, hasedin, intikamın bir sonucudur. Kibir, haset ve kin ise şeytanın sıfatlarıdır. Şeytan; kibir, haset ve intikam ateşiyle: "Ben ateşten, âdem topraktan yaratıldı, ben ondan hayırlıyım." (A'râf, 7/12.) diyerek insanı itibarsızlaştırıp kendini öne çıkarmak istemiyor muydu? Onun içindir ki, gıybet etmeyi bir meslek hâline getirenler, insanları ikna etmek için önce delil ararlar, peşinden yalan ve iftiraları sıralarlar. Bazen de delil bulamayınca iftira atarlar. Buna göre İslam, gıybeti yasaklamakla gıybetten daha aşağılık günahlar olan yalan, iftira, kibir, kin, hasedi de yasaklamış oluyor.

Gıybet, kul hakkı olduğundan gıybeti edilen kişi amel defterinde işlemmediği sevapları bulacaktır. Çünkü gıybet edenin sevabı, gıybet edilene yazılır. Lütfen söyler misiniz, kim kârda, kim zararda? Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak: "Müminler ancak kardeşlerdir." (Hucurat, 49/10.) diyerek başka ihtimalleri ortadan kaldırır. Kardeşlik hakkımızı korumak için Kuran-ı Kerim bizlere tavsiyelerde bulunur: "Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın." (Hucurat, 49/11.)

Bazılarına göre gıybet etmek, insanların gıyabında ayıp ve kusurlarını konuşmak, psikolojik olarak insanları rahatlatan bir nevi ihtiyaçtır. Peki, bu doğru mudur? Aslında bütün günahlar, zakkum bitkisine benzer, çok güzel kokar fakat insanı zehirler. Başta gıybet olmak üzere bütün günahlar, insanın insanlığına, onuruna, haysiyetine doğrudan zarar verir. Belki nefis haz alır fakat içerisinde hayır yoktur.

Demek ki gıybete doğuran her şey, bir nevi sapmadır. Her sapma da insanın imanına zarar verir. Her imana zarar veren, insanlığımıza da zarar verir.

Kul hakkına taalluk ederek zafiyete uğratan gıybetin en tehlikeli yanı toplumda kabul görmesidir. Buna göre bir toplumda gıybet etmek, normal bir sohbet gibi algılanıyorsa toplumsal kaliteyi düşürür. Çünkü bu gıybet, bireysel olmaktan çıkmış, kitleselliğe yani dedikodu kültürüne dönüşmüştür. Onun içindir ki gıybetin dinlenmesi bile gıybet rıza anlamına geldiğinden günahıdır.

Gıybet, fani bedene değil, Yaratıcı'nın bâkileştirdiği kalbe ve ruha saldırıdır. Bu saldırı öylesine kolaydır ki, kaş-göz işaretiyle bile yapılabilir. Bir kere ağızdan çıktı mı, mantar gibi çoğalır. Devletler arasında psikolojik savaşın bir aracı olarak dalga dalga yayılır ve inanılmaz fitne ve katliamlara yol açabilir.

Dünyada insanların niye var olduklarını idrak edemeyenler, günlerini birbirleriyle çekişmeyle geçirirler. Onun içindir ki, insan nedir, âlem nedir, varlık nedir, bilginin kaynağı nedir sorularının cevabını bilmeyenlerin eğlencesidir gıybet.

Gıybetin iftiraya dönüştüğünde neler olabileceği şöyle anlatılır:

Atma iftira okunu, temiz vicdana dokunur,
Doğru gitmez kin kurşunu, suçsuz insana dokunur,
Kılavuzluk yapıverme sakın akrebe, yılanı,
Görürsün bir gün sonunu, döner sana dokunur.

Bazılarına göre gıybet etmek, insanların gıyabında ayıp ve kusurlarını konuşmak, psikolojik olarak insanları rahatlatan bir nevi ihtiyaçtır. Peki, bu doğru mudur? Aslında bütün günahlar, zakkum bitkisine benzer, çok güzel kokar fakat insanı zehirler. Başta gıybet olmak üzere bütün günahlar, insanın insanlığına, onuruna, haysiyetine doğrudan zarar verir. Belki nefis haz alır fakat içerisinde hayır yoktur. ■

BİR VAKIF CAMİİ GEZİSİ

Ayhan GÖKTAŞ

Vakıflar Bölge Müdürlüğünde sanat tarihçisi olarak çalışan bir arkadaşım ara sıra onun yaptığı işiyle ilgili konuşmalarımız olur. Geçenlerde Diyanet'ten Vakıflar'a geçen bir camiye taşınır malları gözden geçirmek amacıyla görev gideceğini söyleyerek, istersem kendisine katılabileceğim hususunda bir teklifte bulundu. Ben de bu geziye misafir olarak katıldım.

Gittiğimiz Sinop'un Saraydüzü ilçesinin Cumaköy'ünde bir cami. Giriş kapısının yanında pek kitabe sayılamayacak bir tabela var. Ya-

pım yılı olarak 1425 yazıyor. Arkadaşım gitmeden önce bu camiden bahsetmiş, bazı bakımlardan ilginç bulunduğunu söylemişti zaten. Ben sanat tarihçisi ya da tarihçi de değilim. Bu konulara biraz meraklı biri sayılabiliyorum sadece. Şimdi burada cami ile ilgili bilgiler de anlatmak istiyorum.

Cami köyün adından da anlaşılacağı gibi bir cuma camii. Cuma camii uygulamaları yakın zamana kadar pek çok yerde oluyordu. Sanırım az da olsa hâlâ devam eden yerler var. Belki bu uygulamanın ufak tefek yöresel farkları da vardır. Bu gezdiğimiz caminin olduk-

ça geniş bir civar için cuma camii olduğu anlaşılıyor. Altı buçuk yedi kilometre ötedeki Saraydüzü'nden de buraya gelinirmiş. O kısmı Saraydüzü Camii'ni anlatırken biraz açarım.

Caminin büyük olması benim için şaşırtıcı bir şeydi. Şimdiye kadar gördüğüm ahşap camiler genellikle daha küçüktüler, bu epeyce daha büyük. Çok fazla süsleme, bezeme sanatları barındırmıyor bünyesinde ama özensiz ve tamamen süslemesiz, sanatsız olduğu da söylenemez. Arkadaşım camideki bu süsleme azlığından yola çıkarak daha eski dönemlere, mesela Sel-

çuklulara veya Anadolu Gaza Beyliklerinin erken dönemlerine tarihlenebileceği yönünde tahminde bulundu. Burada asıl anlatmak istediğim şu: Caminin merdiven altında yapılmış olan, biraz gizli, kilitli, sanduka gibi küçük bir depo alanı var. Her isteyen kolayca açamıyor orasını. Bu bölümde bulundurulmuş bir uzun ahşap malzemeden mamul tespih ve iki pirinç şamdan var. Caminin diğer teberrukatı içinde (halı, kilim, hat, levha vs. içersinde) tarihî ya da sanat tarihi açısından önemli sayılabilecek pek bir şey olmadığı kanaatine vardım arkadaşım. Tespihin tarihî bir kaydı yok herhangi bir yerinde. Ama iki şamdanın üzerindeki tarihler ise aynı ve açıkça okunuyor: Hicri 689. Miladiye hemen çevirelim; 1290-91 oluyor bu tarih. Osmanlı henüz kurulmamış, Selçukluların son dönemleri, resmî olarak yıkıldıkları kabul edilen miladi 1335-36 yılına kırk yıldan fazla zaman var. Tabii bu şamdanlarla cami aynı yaşta olmayabilir. Cami daha yeni olabilir. Yeni yapılmış olan bir camiye daha eski olan şamdanlar herhangi bir yolla gelmiş olabilir. Taşınabilir, eski tabirle menkul eşyalar. Üzerlerinde süsleme falan yok. Ama pirinçten ve sağlam. Ayrıca yazısı hat sanatı dâhilinde olmasa da özenli ve açıkça okunuyor.

Şimdi aslında mütevazı ama özenli cami ve şamdanlar, tam olarak kendileri gibi oldukça mütevazı bir tonda şunları anlatıyor gibi geliyor bana: Anadolu'nun Türklerin vatanı oluşunu, daha o dönemde bile yerleşikliği, sadece göçebe değil mukim oluşu, sade özeni... Köy evlerinin de hâlâ devam eden kendine has bir özeni var ayrıca. Arkadaşım tekrar gidince, yine ona eşlik edip köyü iyice bir gezmeyi istiyorum.

Öyle çok zenginlik üretecek bir alan değil burası aslında. Ziraat fakültesinde bir hocamız tekrarlayıp dururdu, "Buğdayla koyun, gerisi oyun." Bu deyim anlattığı çiftçi hayat şartı ve çiftçi zenginliği pek yok burada. Ama baştan beri tekrar ettiğim gibi özenli ruh var. Müslüman olmayı ciddiye almak, onun tartışmasız, şeksiz ve şüphesiz merkezi olduğu, merkezde olduğu bir anlayış var. Bu, altı üstü toprağın ve rençberliğin bir hayat sağladığı Anadolu'nun oldukça sıradan köyünde, İslam'ın biçimlendirdiği, ama öyle sade olarak, Yunus şiiri yalınlığında, toprakla, etrafla, dinle bütünleşmiş bir hayat var.

Saraydüzü Müftülüğüne uğradık köyden sonra. Bazı resmî evrak işleri gerekmekteydi iki kurum arasında. Müftü Bey dâhil kurumun güler yüzlü ve ilgili personeli her yerde rastlanması arzulanacak cinsten. Aynı Cuma Camii'nin kendisi gibi tevazu sahibiydiler. Yardım ve muhabbet severlikleri minnettar etti. Müftülüğün yanında Saraydüzü Camii var. 1710 tarihli. Hicri 1133'tü galiba yapılışı. Onun hikâyesini müftülük personelinin biri anlattı. Onunla bitireyim.

Anlatılana göre Saraydüzü'nün bir ağası varmış. Atla Cumaköy'deki Cuma Camii'ne gidermiş o da. Ağa bir gün biraz geç kalmış cumaya. Bakmış ki onu beklememişler ve kılmışlar namazı. Kızmış buna ve bu nedenle Saraydüzü'ne bir cami yaptırmış. Bu da güzel bir cami. Tavan süslemeleri çok güzel ve orijinal. Cami taş. Çatısı bindirme, sekizgen mukarnas. Bazı bakımlardan iyi, bazı bakımlardan bozularak günümüze ulaşmış. Bazı özellikleriyle bu cami Cumaköy Camii'nden daha dikkat çekici; büyüklüğü, taş yapı olması, süslemeler ihtiva etmesi gibi bazı özellikleriyle Cumaköy Camii'nden daha dikkat çekici. ■

“Sahabe Hatıraları” tarihî bilgilerle okuyucuyu boğmamış, sahabenin kendi canlarından dahi üstün tuttıkları Hz. Peygamber’le yaşamış oldukları en özel anılara yer vermiş.

SAHABE HATIRALARI

Mahir KILINÇ

Sahabe, Hz. Peygamber’in tedrisi ve ahlakıyla yetişmiş, İslam medeniyetinin kurucu nesli. İslam tarihinin her bir sayfasına isimleri altın harflerle yazılmış bu altın nesilden her birinin hayatı bizim için oldukça önem arz eder. Onların hayatını okumak İslam tarihini ve İslam’la inşa ve ihya olmuş bir hayatı okumaktır. Allah’ın Kur’an’da övgüyle bahsettiği ve Peygamberimizin “ashabım” diyerek iltifatta bulunduğu sahabenin hayatı birçok esere konu olmuştur. Bu eserler, İslam tarihinin yanı sıra İslam’a dair pek çok meseleyi de anlamamızda bizlere rehberlik etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in tedrisinden geçen ve ondan devraldıkları muallimlik vazifesini eksiksiz yerine getiren saadet asrının kahramanları, kendisinden sonraki nesillerin İslam’ı ve İslami ilimleri öğrenmesine vesile olmuştur.

“Sahabe Hatıraları” adlı bu eser de peygamberimiz Hz. Muhammed’in hatıralarıyla ömrünü süsleyen dünyanın en nasipli insanların hayatlarından kesitler sunmaktadır bizlere. Bu hatıralarla İslam’ı Hz. Peygamber’den öğrenen, hayatına uygulayan ve sonraki nesillere aktaran sahabeyi farklı yönleriyle de olsa tanımak, İslam tarihine yönelik -mütevazı da olsa- bir katkı aralamaktadır. 2013 ila 2016 yılları arasında Elif Erdem, Hale Şahin ve Rukiye Aydoğdu Demir’in Diyanet Aile Dergisi’nde yayımlanmış sahabe hatıraları yazılarından bir seçki olan bu eserde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sadık dostu, can yoldaşı Hz. Ebubekir’den, kendisinden meleklerin bile utanıp çekindiği Hz. Osman’a; hane-i saadetin unutulmaz hanımefendisi Hz. Hatice’den, Allah Rasulü’nün “Babasının annesi” diye sevdiği biricik kızı Hz. Fatıma’ya; sesiyle karanlıkları aydınlatan Hz. Bilal Habeşi’den, ensarın ilk öğretmeni Mus’ab b. Umeyr’e;

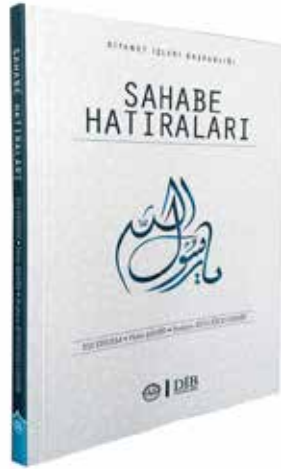
Rasulullah’ın “Annem” diye taltifte bulunduğu salih hanım Ümmü Eymen’den, ensarın seçkin hanımlarından Ümmü Süleym’e; karanlık dünyasını imanı ile aydınlatan İbn Ümmü Mektum’dan, âlimlerin öncüsü fakih sahabe Muaz b. Cebel’e kadar daha birçok sahabenin kalbe dokunan hatıralarına yer verilmiş.

“Sahabe Hatıraları” tarihî bilgilerle okuyucuyu boğmamış, sahabenin kendi canlarından dahi üstün tuttıkları Hz. Peygamber’le yaşamış oldukları en özel anılara yer vermiş. Bu hatıralarda sahabenin İslam

adına, göstermiş amansız mücadeleden, Peygamberimize karşı duyduğu sevgiden, onun öğretilerini nasıl hayata geçirdiklerinden, peygamberi ahlaki davranışlarına nasıl uyguladıklarından, sevgilerinden, nezaketlerinden, nezaketlerinden vb. birçok örneğe yer verilmiş. Arı duru bir Türkçenin ve akıcı bir üslubun kullanılmış olması eserin tekrar tekrar okunmasını sağlayacak nitelikte. Ayrıca pek çok sahabe hatırasına yer verilmiş olması okuyucuyu hiç sıkılmamakta, aksine onun merakını sürekli üst seviyede tutmaktadır. Bu da kitabın daha akıcı bir şekilde okunmasını sağlamaktadır.

“Sahabe Hatıraları” pek çoğumuzun bildiği hatıralar aslında. Bu hatıraları

okurken hiç farkında olmadığımız nüanslar gün yüzüne çıkıyor sanki. Kitapta yer alan hatıralar, sahabeye karşı ihtiramımızı ve saygımızı sorguluyor âdeta. Saadet asrının kurucularına dair bu hatıralarla “Allah’ın neden onlardan razı, onların da Allah’tan neden razı” olduğunun cevabını bulmak mümkün. İslam tarihinin gökyüzünden yeryüzüne inmiş yıldızları olan sahabenin doyumsuz hatıraları, Kur’an’ın satırlardan, sadırlara ve oradan da hayata uygulanabileceğinin timsali olmuş bizlere. ■

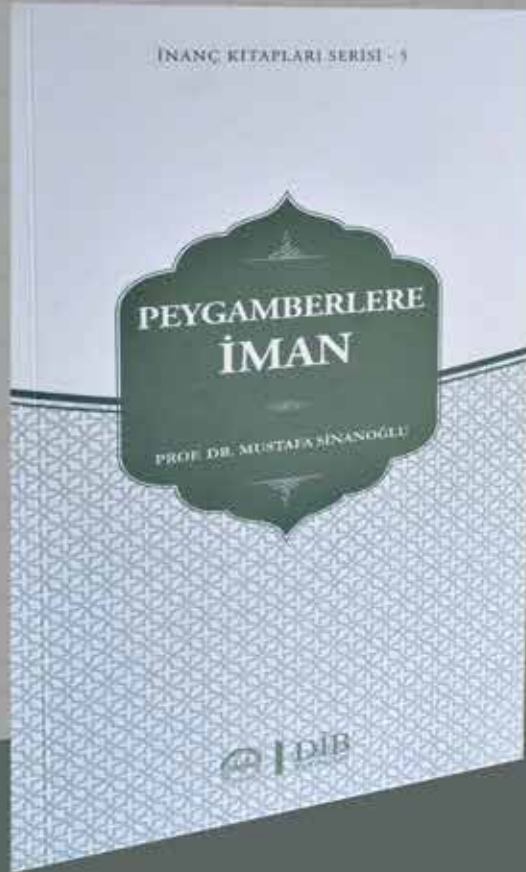

YENİ
YAYINLARIMIZ

{ Peygamberlere İman }

Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

**Yaratan Rabbinin adıyla
oku! O, insanı "alak"dan
yarattı. Oku! Senin
Rabbin en cömert olandır.
O, kalemle yazmayı
öğretendir, insana
bilmediğini öğretendir.**

(Alâk, 96/1-5.)

FIYATI: 7TL